

K Courcelles (E. de)

STEPHANI CURCELLÆI
Synopsis Ethices.

Tractatus Lectu Dignissimus.

*Editio Tertia, priori (quoad Capitulū Summaria)
auctior, & longè emendatior.*

A C C E S S I T

HENRICI JENKESII *Cantabrigiensis*

P R Æ F A T I O,

*De Naturâ & Constitutione Ethicæ, præsertim
Christianæ; ejusque usu & Studio.*

H U I C

Postremæ Editioni annexa est

RENATI DESCARTES
ETHICE.

CANTABRIGIÆ,

*Ex Officina Joh. Hayes, Celeberrimæ
Academiæ Typographi. 1702.*

*Impensis Edw. Hall, & Rich. Thurlbourn,
Bibliopol. Cantab.*

STENHANI CONCILII Synopsis Ethices

Triduanus lectu Dignissimus

ELIAS TROUS, PONT. (quand l'ancien pape)
adversus, & contra, &c.

HEINRICH
DE MEYER, S. J.
Christiana, 1702

Posteriori Editioni annexa est
REPERTORIUM DE SCARTES
ETHICÆ

CHARTERIS
Ex Officina Typogr. Joh. Colclach
Academici Typographi, 1702
Imprimis in: M. de K. & H. de K.
Niederb. Cambr.

H. J.
C.

*Præfatio de Naturâ & Constitutione
Ethicæ, præsertim Christianæ;
ejusque Usu & Studio.*

Salve Lector amice. Si rogas ^{I.} Quid sit Ethica? ^{Quid Ethica.} Responsum
habe: Est Ars sive Scientia, quæ tra-
dit rationem Benè Beateque viven-
di; siquidem præceptis suis vitam
Hominis instituit, & format; Præ-
miis verò suis amplissimis, eundem
Hominem, jam benè moratum, vi-
tâ Beatâ donat, ditat, & adauget;
quæ certè cum utramque paginam
Vitæ Humanæ impleant, nulla Ars,
nullave Scientia Ethicâ hâc in parte
anteferenda est, quoniam utrumque
horum cumulatissimè præstat.

Sed scire aves præterea; Quid ^{II.} Ethica Christiana sit? ^{Quid Ethica Christiana.} Paucis; est
eadem illa divina Ars sive Scientia,

PRÆFATIO.

quæ Documentis & Præceptis sublimioribus vitam Hominis uberius Gubernat, Instituit & Regit, eandemque sub spe Divinæ remunerationis sempiternâ felicitate & Beatitudine consummat & perficit.

III.
Stephani
Curcellæi
Brevis Syn-
opsis Ethicæ
Christi-
anæ, ejus-
demque con-
stitutio.

Quam, siquis Alius, meherclè *Stephanus Curcellæus*, ὁ μαθητής, tam perspicuè & ad vivum exposuit in tractatu hocce suo, auro quidem contrâ æstimando; ut eo nomine, ausim Tyronibus Academicis, Synopsin ejus Ethicæ Christianæ de meliore Notâ commendare. Nihil sanè in eâ reperies, quod non accuratissimè sit digestum, ad Leges immotas methodi unicæ; à Generalibus ad Specialissima; ab Aretologiâ initium ducit; nec sine Ratione; cum Princeps, primæve ejus Pars sit; in quâ pertractandâ, Actionum Moralium Naturam, quoad principia & Species earum, detegit & dilucidè explicat. Deinde affectus

P R Æ F A T I O.

ctus in genere moris describit, in-
que suas Species distinguit & distri-
buit ; Leges quoque ad quas Virtus
exigenda est, & secundum quas vi-
vendum sit Homini, clarè & distin-
ctè exponit. Tandem de ipsâ Virtu-
te incipit disserere ; Sapienter &
præclarè. Primum in Genere, ubi
Naturam ejus definit, à Genere &
formâ, adjuncta ejus etiam enarrat
& explicat. Post illa, Species Virtu-
tum quarumvis pertractat ; in sin-
gulis, quod suum est cuique tribuit.
Atque dum hîc versaris (arrige au-
res & animum Pamphile !) Virtu-
tem ipsam tibi licebit coràm intueri,
& venerari ; quod maximè esse ve-
lis, reapse eris. Vir integer vitæ (in
quovis statu) scelerisque purus.
Postremò, agmen claudit Eudæmo-
nologia, altera Pars Æthicæ ; quæ
nos informat, quòdnam sit Homi-
nis summum Bonum, quæve in re
Beatitudo Hominis consistat ; &
quænam

PRÆFATIO.

quænam illa sint Bona externâ, quæ eundem Beatum efficere nequeunt. Exhibui tibi hucusque breviorē recapitulationem hujus Ethicæ Christianæ, à primo ad ultimum deductam; Cui ex abundanti adjecimus, viri cujusdam Eruditi, singulorum Capitum Summaria; ut sic unico quasi intuitu eam possis perlustrare.

IV.
*Usus &
Studium
Ethicæ
Christiane
commen-
datur.*

Tuum erit, quæ hîc ab Auctore nostro fideliter traduntur, in succum & sanguinem vertere: Omnia enim hîc spirant Probitatem vitæ; in quâ (persuasum teneas) quantum indies profeceris, tantò Beatior eris. Quo profectò studio, nullum dignius est, aut Homine, aut Christiano; nam utrumque imbuat & perficit Amore Honesti & Optimi. Hâc etenim Disciplinâ Ethicâ erudimur in omni Officiorum genere; erga Deum Optimum Maximum, ut eum Ritè colamus; Erga Proximum, ut eum

P R Æ F A T I O.

eum sincerè diligamus ; deniq; ergo nosmetipsos, ut nos & quicquid nostri Censûs est, Cogitata, Passiones Actionesve nostras debitè regamus, & ad summum finem tam Hominis, quàm Christiani destinemus. Hoc si fecerimus, nunquam Ausis & Conatibus nostris excidemus ; altâ pace conscientiae fruemur in hac mortali vitâ ; in alterâ verò, quæ omnes pios & probos viros manet, Erimus, Erimus quàm Beatissimi.

Atque hisce amice Lector Vale. Quicquid sanum sanctumve est ; Quicquid tandem te reddere potest verè Probum Beatumque ; Hoc omne tibi ex animo voveo & precor.

Hujus

Hujus Tractatus Syllabus.

Cap.		Pag.
I.	D E Natura Ethices	1
II.	De Principiis actionum moralium	6
III.	De Speciebus actionum moralium	20
IV.	De Affectibus in genere	36
V.	De Affectibus in specie	50
VI.	De Legibus	67
VII.	De Virtute in genere	81
VIII.	De Prudentiâ	101
IX.	De Pietate	104
X.	De Justitiâ	110
XI.	De Benevolentia, & Beneficentiâ	113
XII.	De Civilitate	117
XIII.	De Probitate quæ nos ipsos spectat	120
XIV.	De Virtute quorundam Statuum particulari	123
XV.	De Beatitudine	126

Stephani Curcellæi

SYNOPSIS

ETHICES.

CAPUT I.

De Naturâ Ethices.

Ethices Synopsin tradituro, visum est à naturæ illius explicatione ordiri. Dicta est ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ, id est, à moribus. Mores vero sunt vivendi ratio consuetudine firmata. Quod ad rem ipsam attinet, *Ethice est scientia morum, quibus hominem ad beatitudinem contendere oportet.*

Genus in hac definitione est *scientia*, voce Scientiæ pro certâ alicujus rei cognitione acceptâ. Non repugno tamen ut dicatur vel *sapientia* vel *prudentia*, modo hæc vocabula non restringantur more Aristotelico, sed usurpentur generaliter pro actionum moralium scientiâ seu cognitione. Vocari etiam potest *doctrina*, quatenus à præceptore docetur: *disciplina* verò quatenus à discipulo discitur: Nec male appellatur *ars*, quatenus constat compage certorum præceptorum usu probatorum, ad finem a-

I.

Ethice unde dicta, & quomodo sit definienda.

II.

Data definitionis generis.

liquem in vita : prout artem ex Stoicorum mente definit Lucianus.

III.
Differentia definitionis petita est ab Ethicis subiecto, & quidem tam tractationis quam informationis. Subiectum tractationis in hac scientia sunt mores, & beatitudo hominis. Beatitudo petitur; finis quidem, quatenus omnium actionum humanarum ea est finis ac meta. Mores vero, quatenus sunt media quibus ad beatitudinem pervenitur, aut infortuniū vitatur. Et cum sub morum generali appellatione, & virtutes & vitia comprehendantur; de illis per se in Ethicis agitur, utpote quæ sunt via ad beatitudinem recta ducens; de his autem per accidens tanquam de impedimentis in illa via occurrentibus.

IV.
Vel informationis.

Subiectum informationis est homo, quatenus bonis moribus est imbuendus, atque a pravis abducendus, sicque beatus reddendus. Cum autem homo constet corpore & animâ, & in animâ sint primum intellectus, voluntas & memoria; deinde sensus, affectus & locomotiva; circa hæc omnia occupatur Ethice, quanquam diversimode. Anima enim est quæ præceptis Ethicis imbuatur, non corpus; intellectus illa percipit, voluntas approbat, memoria retinet, locomotiva una cum corpore exsequitur. Sensus autem, affectus & locomotiva his præceptis regenda sunt, ne rationi obluentur.

V.
Quis sit idoneus Ethicis auditor.

Hic queritur, An juvenis sit idoneus Ethicis auditor? Resp. Aristoteles distinguit inter *νεὺν τὴν ἡλικίαν*, juvenem ætate, & *νεὺν τὴν ἠθικήν*, juvenem moribus; & hunc non esse aptum ad Ethicam audiendam contendit, illam vero

verò quandoque admittit. Sed nos dicimus, pueros statim atque rationis sunt compotes, in Ethicis esse instituendos. In tenera enim illa ætate ingenia sunt maximè flexilia, & quæ tunc didicerunt, toto vitæ suæ tempore retinere solent: secundum illud Poetæ:

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Festæ diu.*

Ideoque in Sacris literis præcipitur parentibus, ut liberos suos statim ab infantia legent Dei doceant, *Erunt*, inquit Deus per Moïsem, *verba hæc quæ ego præcipio tibi hodiè, in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis*, &c. Deut. vi. 6, 7. Item Propheta Regius; *In quo corrigit adolescens viam suam? In custodiendo sermones tuos*, Psal. cxix. 9. Vide etiam, Genes. xviii. 19. & Exod. xii. 26, 27.

Triplex autem est modus docendi Ethicæ: VI.
Primus *gnomologicus*, seu per breves sententias, quibus indicatur quid agendum & quid vitandum sit: qualem secutus est Solomon in suis Proverbiis, Syracides in Ecclesiastico, Isocrates ad Dæmonicum, Agapetus & Nilus in suis paræneticis, alique. Secundus *paradigmaticus* per exempla & apologos, quibus virtutis pulchritudo & vitii deformitas depingitur, & velut ob oculos ponitur: qualem observavit Æsopos in Fabulis, Valerius Maximus in suis Dictorum & Factorum memorabilium collectionibus, Plutarchus in Apophthegmatibus. Tertius *apodicticus*, cum accurate virtutum & vitiorum natura per definitiones, divisiones, causas, effectus, & adjuncta explicatur: qualem videmus in Ethicis Aristotelis ad Nicomachum,

apud Ciceronem & Ambrosium in libris Officiorum, in multis aliis tam Christianorum quam Ethnicorum opusculis moralibus. Priores duo modi in puerorum institutione usurpari debent, utpote eorum captui accommodatiores: Et statim atque capere possunt, infigenda sunt ipsorum intellectui & memoriæ, Decalogus, oratio Dominica, Symbolum Apostolicum, insigniores historiæ Biblicæ, & breves e Novo Testamento excerptæ gnomæ. Postremus verò adultioribus tantum instituendis convenit: Eumque nos in istâ Synopsi, quantum brevis ejus patietur, observare proposuimus.

VII.
Ethices
partes primariæ duæ tantum,
ἀρετολογία
& εὐδαιμονολογία,
et quare.

Ethicæ duæ sunt partes primariæ. Prima de virtutibus, quæ sunt media ad beatitudinem ducentia: Secunda de beatitudine, quæ est virtutis finis & præmium. Illa non incommode unâ voce ἀρετολογία, hæc vero εὐδαιμονολογία appellari potest. Alii eam aliter dividunt. Sed nobis hæc partitio maximè arridet: 1. Quia neque latior neque angustior est suo diviso, sed ei adæquata. Omnia enim quæ in Ethicâ tractari debent, ad harum partium alterutram revocari possunt, nihilque sub iis comprehenditur quod non sit Ethicæ considerationis. 2. Quia membra illius inter se dissentiant, & cum toto consentiant: seu, neutrum sub altero, utrumque verò sub toto continetur. Non multum autem refert, quænam harum partium præcedat, quæ sequatur. Utraque enim sententia pari fere rationum pondere niti videtur. Qui præponunt beatitudinem virtuti, moventur hoc argumento; quod beatitudo est virtutis finis: Finis autem primus est in operantis intentione.

Qui

Qui postponunt, id faciunt quia finis est ultimus in executione; id est, non obtinetur nisi postquam media fuerunt usurpata. Idque fortasse movit Aristotelem, ut de beatitudine in principio & in fine suorum Ethicorum ageret. Nobis posterior sententia magis allubescit, quia hic est ordo naturæ, ut media prius usurpentur, quam finis, qui illorum præmium est, obtineatur.

Sunt præterea qui Ethicen in duas species dividunt, quarum una sit Philosophica, altera verò Theologica. Et in illà agendum putant de virtutibus lumine naturæ notis, quas ad vitæ præsentis beatitudinem comparandam sufficere credunt: in hac verò de perfectioribus illis virtutibus, fide, spe, & charitate Christiana, quæ ad cœlestem felicitatem ducunt. Sed male. Non tantum quia fieri non debet per plura quod æquè commodè potest fieri per pauciora: sed etiam, idque præcipuè, Quia nemo terrestrem, seu hujus vitæ beatitudinem adipisci potest, qui negligit cœlestem; & qui ad cœlestem toto corde adspirat, terrestrem etiam, quatenus ei expedit, consequitur: secundum illud Christi. *Quærite primum regnum Dei & iustitiam ejus, & hæc omnia (nempe quæ ad præsentem vitam sunt necessaria) adjicientur vobis.* Matth. vi. 33. Et Pauli, *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futurae,* 1 Tim. iv. 8. Ideoque nos utramque hic compingemus in unius scientiæ corpus, colligentes tam e Sacris quam e profanis auctoribus, quæ ad institutum nostrum facere existimabimus.

VIII.
Alia Ethices partitio; sed rejicitur, & quæ de causâ.

IX.
Utrum E-
thice sit
Philoso-
phia, an
potius Theo-
logia pars.

Sed si res ita se habeat, quæretur, Utrum Ethica sit Philosophia, an verò potius Theologia pars. Ad quod respondeo, per distinctionem vocis Philosophia. Si enim Philosophia accipiat pro omnium artium laudatarum fasciculo, ut non tantum Ciceroni & Platoni placuit, sed etiam multis è veteribus Christianis, qui religionem Christianam Philosophia Evangelicæ nomine indigitant; nullum est dubium quin Ethica Philosophia ambitu comprehendatur, cum Theologia ipsa eodem quoque pertineat. Sed si per Philosophiam intelligatur cognitio rerum quæ naturæ lumine haberi potest, ut vulgo hodie accipitur; per Theologiam verò, illa quæ ex revelatione divina proficiscitur; Ethica ad utramque pertinebit: siquidem pars quædam illius naturæ nota est, quam Philosophi Ethnici scriptis suis illustrarunt; alia verò pars minime, quam ideo ex Dei verbo haurire debemus; ut ex iis, quæ deinceps dicturi sumus, apparebit.

CAPUT II.

De Principiis actionum moralium.

I.

Retologia
partes duæ;
una de Ob-
jecto virtu-
tis, altera
de Virtute
ipsa.

Retologia est prima Ethices pars, agens de Virtute tanquam medio ad Beatitudinem acquirendam requisito. Eaque in duas partes iterum dividitur, quarum una est de Obiecto & norma virtutis, altera de Virtute ipsa. Obiectum virtutis sunt tum actiones morales, tum affectus; nec non voluptas & dolor. In-
tellige

tellige istud de objecto interno; nam exter-
nam est vel reale; nempe bona & mala hujus
vitæ; vel personale, quod est partim Deus,
partim alii homines, partim nos ipsi. Sed de il-
lo in ipsâ virtutis tractatione agetur; hujus ve-
rò consideratio præmitti debet.

Actio moralis est motus hominis circa bo-
num vel malum morale occupati. Ita vocatur *Actio mo-*
ad distinctionem naturalis, quæ boni & mali *ralis defi-*
moralis respectu indifferens est; ut edere, bi- *nitur, &*
bere, loqui, currere & similes: item artificialis, *distinguitur*
quæ pari modo se habet. Etsi autem de actio- *tam ab a-*
nibus moralibus agatur in ipsâ virtutum tra- *ctione natu-*
ctatione; tamen quatenus sunt causa efficiens *rali, quam*
virtutum & vitiorum, tum quatenus eorundem *artificiali.*
sunt effecta; tamen quia etiam aliter confide-
rari possunt, præstat de iis hic generaliter age-
re. Actiones autem morales in eos tantum ca-
dunt, qui rationis usum habent, quæ possint bo-
num à malo discernere. Proinde infantes &
mente moti quæ tales, seu durante amentie pa-
roxyfmo, illarum capaces non sunt; eorumque
actiones nihil aliud sunt quam motus naturales,
qui per se neque honesti, neque turpes sunt.

Actionis moralis considerandæ sunt tum
causæ seu principia, tum species. Causa illius *III.*
efficiens, vel est in homine, vel extra hominem. *In actione*
In homine est primo Natura, secundo Intel- *morali con-*
lectus, tertio Arbitrium. *siderandæ*
sunt Causæ
& Species;
quarum illæ sunt vel in homine, vel extra hominem.

Natura est causa efficiens actionis moralis,
quatenus per eam intelligitur propensio natu-

IV.
*Actionis
 moralis
 Causa efficiens in homine, est
 primò Natura, &
 quomodo.*

ralis ad bonum vel malum morale agendum, ex temperamento seu conformatione corporis orta. Ex diversitate enim temperamenti proficiscitur, quod alii proni sint ad iram, alii verò mansueti sint; alii audaces, alii contrà meticolosi, &c. Idque Galenus ostendit peculiari libro, in quo auctoritate, experientià, & rationibus confirmat, mores sequi temperamentum corporis. Hocque fundamento nititur pars illa Physicæ, quæ dicitur Physiognomica: quæ ex lineamentis corporeis conjecturam sumit de moribus animi. Sed tamen sciendum est, temperamentum necessitatem non asserre secundum illud operandi: & mali temperamenti propensionem posse bonâ institutione corrigi, boni vero inclinationem cum improbis versando & se ad malum assuefaciendo corrumpi. Hinc est quod Physiognomica tota est *σοφιστική* seu conjecturalis, & nullas regularum suarum indubias demonstrationes asserre queat. Quare qui malè faciunt, non debent naturam accusare, sed seipsos, quod motus naturales, prout poterant, non compescuerint & refrænarint.

V.
Secundò, intellectus.

Intellectus est causa efficiens actionis moralis, quatenus bonum & malum morale cognoscit, & de cognito iudicat. Est enim fax, quæ hominem in actionibus suis regit; eaque extincta non potest non cespitare & impingere. Nam cum appetitus, qui cæcus est, sæpe ad turpia incitet, intellectus lumine opus est, qui doceat quid honestum, quid turpe sit, atque auctoritate suâ *ἡγεμονικῇ* motus inordinatos appetitus compescat. Qualis igitur & quanta est notitia boni, talis & tanta ordinariè est ejusdem

dem approbatio, volitio & persecutio. Contra, qualis & quanta est mali notitia, talis & tanta etiam est ejusdem improbatio, nolitio, & fuga. Indéque ortum habet vulgatum illud, Ignoti nulla cupido. Idem, Error in intellectu, parit peccatum in voluntate.

Liberum arbitrium est causa efficiens actionis moralis, quatenus per id intelligitur voluntatis facultas, quæ positis omnibus ad agendum requisitis potest agere vel non agere, aut hoc potius quam illud agere. Libertas enim est duplex, contradictionis seu exercitii, & contrarietatis seu specificationis actûs. Illa est, per quam homo potest agere vel non agere, & locum habet ubi de unâ re agitur: ut si cui offerantur honores, liberum est ei eos acceptare vel repudiare. Hæc verò est, per quam homo hoc potius quam illud potest agere, & locum habet ubi de pluribus rebus agitur: ut si cui honores & opes proponantur, in ejus arbitrio est honores acceptare & opes repudiare, vel contra. Utraque est homini à Deo cum ipsum creavit indita, nec unquam postea erepta. Et sanè absque eâ, obedientiæ & inobedientiæ, seu virtutis & vitii, ut Deus sibi proposuerat, capax esse non poterat. Virtus enim obedientiæ non est, bona & iusta quæ præcepta sunt sectari, nisi liberum sit ab iis abstinere; aut mala & iniusta quæ vetita sunt omittere, nisi liberum sit ea facere. Ita v. gr. ille non potest dici obediens, qui arcto carceri inclusus & diligenter custoditus non aufugit. Nec vitium inobedientiæ est, bona omittere, aut mala facere, si aliter nequeas. Ita ex. gr. cæcum nemo dicit inobe-

VI.

*Tertiò, Lib-
berum arbi-
trium, quod
homini à
Deo indi-
tum esse pro-
batur, tam
ex ratione,
quàm S.
Scripturæ
auctori-
tate.*

inobedientem, si iussus videre non videret, aut
 surdum, si iussus audire non audiat. Deinde, om-
 nes leges tam divinæ quàm humanæ erunt in-
 justæ, si illi quibus feruntur, libertate sunt desti-
 tuti. Cui enim fini præcipere virtutem illi, cui
 non minùs sit impossibilis, quàm montem hu-
 meris suis gestare, aut aquam maris absorbere?
 Cui fini prohibere vitium, si ab eo non magis
 possit abstinere, quàm à videndo cùm oculos a-
 pertos habet; aut ab audiendo, cùm aures non
 sunt obturatæ? Tertio, suasiones & dissuasio-
 nes, promissæ & minæ, vanæ & inutiles erunt.
 Stultum enim est illas adhibere erga eos qui li-
 beri non sunt, sed ineluctabili necessitate serun-
 tur ad ea facienda quæ faciunt, vel omittenda
 quæ omittunt; ut ignis, qui necessario siccet
 nec humectare potest; & aqua, quæ necessa-
 riò humectat & siccare non potest. Quarto &
 postremo, præmia sine ratione obedientibus da-
 buntur, & poenæ injustè ab inobedientibus exi-
 gentur. Nec enim ille dignus est mercede qui
 boni quippiam fecerit, si in potestate ipsius non
 erat id omittere, non magis quàm lapidà ca-
 dendo abstinere cùm in terram projicitur. Nec
 ille meretur poenam, qui mali quidpiam admi-
 serit, aut boni omiserit, si aliter agere non po-
 terat, & præ impossibile facere atque mare
 sicco pede trajicere, aut omittere atque à respi-
 rando abstinere. Nec ratio tantùm huic opi-
 nioni favet, sed etiam Scriptura. Inter alia,
 illustris ille locus, ubi Moyses Israelitis dicit,
Testes invoco hodie calum & terram, quod propo-
suerim vobis vitam & mortem, benedictionem &
maledictionem. Elige ergo vitam, ut & tu vivas
&

Et semen tuum, Deut. xxx. 19. Vide etiam Ecclesiast. xv. 14. Et seqq. qui liber est quidem Apocryphus, sed in hoc sententiam totius veteris Ecclesiæ, tam Judaicæ quam Christianæ continet.

Sed contrà objicitur, Hominem divinis legibus obedire teneri: Ergo non esse libero arbitrio præditum, cum libertas sit facultas vivendi ut vis. Ego vero respondeo minimè id sequi; prout apparet ex Regum & summorum magistratum exemplo, qui etiamsi nullam involuntatem subditorum potestatem habeant, nihilominus tamen eos suo imperio regunt; quia non solum eos prudentiâ suâ quo volunt ducere possunt, sed etiam potestatem habent eos severe puniendi, si mandata sua transgrediantur. Quanto ergo magis id Deo convenit, cujus sapientia & potentia sunt infinitæ? Nihil enim ipso inscio aut invito à quoquam fieri potest, & qui in eum peccavit, nunquam manus ipsius effugiet, quin meritis poenas luat. Præterea etiamsi libera sit hominis voluntas, non tamen est absolute dominus suarum actionum. Hic enim agitur solum de libertate internâ in rebus Dei lege preceptis aut prohibitis volendis vel nolendis, quæ necessaria est ut tam obedientiæ quàm inobedientiæ capax sit; non de executione externâ eorum quæ proposuit agere aut omittere. Nam Deus, qui corda scrutatur, ex voluntate firmâ & deliberata de virtute & vitio judicat, etiamsi fortè nulla actio externa sequatur; modo per hominem non fiet quin exsequatur, sed à majore aliqua vi impediatur. Ita Abrahamus coram Deo reputatus est quasi filium

VII.

*Diluuntur
objectiones
contra Li-
berum Ar-
bitrium la-
tæ; qua-
rum primæ
hic respon-
detur.*

filium suum, prout ei præceptum erat, immolasset, quia id apud se statuerat, & extemplo erat executioni mandaturus, nisi Angelus eum ulterius progredi prohibuisset. Et Saul coram eodem pro homicida fuit habitus, propter de-liberatam Davidem occidendi voluntatem, quam proculdubio exsecuturus fuisset, nisi Deus varia ei impedimenta objecisset. Idemque in multis aliis tam bonis quàm malis rebus contingere non est dubium, in quibus Deus voluntatem plenà suà libertate frui sinat, & tantummodò potestatem effectum illius impediendi sibi reservat. Unde patet libertate istà ne minimum quidem summo Dei imperio derogari. Contrà, imperii divini sublimitas magis conspicitur in creaturarum liberarum regimine, quàm si libertate essent privatæ; quemadmodum magis eminet Principis sapientia in regendis subditis, quàm in equo domando. Præstantius enim est præceptis, interdictis, promissis, minis, hortationibus, inspirationibus & occasionibus quas offert; aliisque ejusmodi mediis, eos ad finem quem intendit ducere, nullà libertati ipsorum vi illatà; quàm si eos brutorum instar vi irresistibili tanquam capistro traheret.

VIII.
Secundæ.

Secundò assertur, Deum præscire omnes actiones hominum, Ergo illas non esse liberas seu contingentes, sed ad unum determinatas: quia alioqui præscientia Dei falli posset. Resp. Negare me consequentiam: præscientia enim est res in Deo immanens, & quæ nihil foris operatur. Deus præscit futura quia futura sunt, non autem sunt futura quia Deus illa præscit. Præscit autem singula secundum propriam eorum

rum naturam, contingentia ut contingenter futura, necessaria ut necessariò futura; alioqui falleretur, non verè præsciret. Est enim scientia instar visus. Debet autem visus esse accommodatus rebus visis, non contra. Nec refert quod contingentia tam possunt non esse quàm esse. Sufficit enim ut præscientia Dei non fallatur, ut res eveniant quemadmodum illas eventuras prævidit, non ut aliter evenire non possint. Et, si aliter eventuræ essent, id quoque prævidisset Deus; ita ut metuendum non sit ne unquam decipiat. Unde autem certitudo ista pendeat, alia ratio reddi non potest præter intellectus divini infinitatem, qui abdita omnibus creaturis inaccessa penetrat. Nec dicendum est Deum scire futura, quia illa decrevit; cum enim pleraque eorum quæ fiunt ab hominibus sint mala, Deus esset mali auctor, si illa decrevisset; quod nefas est dicere.

Tertiò dicunt, Voluntatem hominis necessariò pendere à iudicio rationis practico, quia nec contrarium, nec aliud quidpiam velle possumus, quàm illud quod omnibus circumstantiis expensis, iudicavimus apud nos esse bonum, aut melius, five minùs malum aliis, quæ nobis proponuntur; alioqui vellemus malum sub specie mali, quod fieri non potest. Intellectum autem non esse liberum in suo iudicio, sed necessariò iudicare de rebus prout ipsi offeruntur. Ergo nullum esse liberum arbitrium. Resp. i. Voluntatem non necessariò pendere in omnibus suis actionibus à iudicio rationis practico; quia sæpe contingit ut in actionibus quibusdam subitaneis nullum tale iudicium formemus, sed impetu

IX.

Tertia.

impetu & sine deliberatione ferimur quo sensus nos trahunt. Cum autem intellectus iudicium aliquod de re faciendâ aut omittendâ format, non esse mirum si voluntas illud semper sequatur, quia tale iudicium reipsâ non differt ab actu volendi. Nam dicere apud se, hoc ita bonum est ut oporteat illud amplecti, vel ita malum est ut oporteat id averfari, nihil aliud esse videtur quam id velle aut nolle. Intellectus enim & voluntas non sunt facultates reipsâ à se invicem distinctæ, ita ut intellectus nihil velit, & voluntas nihil intelligat. Nam quamvis in formali sua ratione consideratæ videantur tales esse, in usu tamen id locum non habet. Sed in plerisque rebus, præsertim practicis, nihil iudicamus sine voluntate, & nihil volumus sine iudicio: alioqui actiones nostræ, utpote aut sine cognitione aut sine libertate factæ, nec laude nec vituperio, neque præmio, neque pœnâ essent dignæ; quod absurdum est. 2. Falsum est intellectum semper & necessario iudicare de rebus prout ipsi obijciuntur, sine ullo interveniente voluntatis actu. Quamvis enim id contingat in quibusdam, adeo manifestæ veritatis aut falsitatis, ut de iis homini sanæ mentis nulla dubitatio oboriri queat; tamen in multis aliis quæ talis naturæ non sunt, id locum non habet, sed illas veras aut falsas, bonas aut malas esse statuimus, quia ita volumus. Imo quemadmodum oculos meos, si velim, claudere possum, vel aliò avertere, ne videam id quod alioqui fieri non posset quin viderem, si iis uterer; ita etiam possum intellectum meum, si libeat, ab apertâ veritate vel falsitate agnoscendâ abducere; ita
ut

ut illa mihi incognita maneat. Instant, Ne minem peccare scientem, sed ex ignorantia & errore mentis, quatenus malum pro bono apprehendit : malum enim quatenus malum non esse appetibile. Ut autem verum bonum alicui appareat, penes ipsum non esse ; cum tales res nobis appareant, quale est nostrum ingenium. Sed respondeo, etiam si nemo sciens peccet, quatenus actu & distincte est sciens ; tamen peccare posse quatenus habitualiter solum & confuse est sciens ; idque merito ipsi vitio verti, cum si vellet, & diligentiam quam potest adhiberet, actu & distincte cognoscere posset. Quod autem dicitur malum non esse appetibile ; verum quidem est quatenus malum ut malum consideratur. Sed cum id quod turpe est, simul vel jucundum vel utile esse queat, non appetetur quidem sub ratione turpis, sed tantum quatenus jucundum aut utile esse apparet. Cur vero verum bonum non semper nobis tale esse appareat, in causa est vel negligentia nostra, vel mala assuetudo, quæ iudicium corrumpit. Assuetudo autem initio est plane voluntaria ; licet cum diuturno tempore invaluit, difficulter exui possit.

Quarto ita disputant, Homo nunquam libere agit ; quia neque libere agit antequam agat, utpote qui tum nihil agit ; neque libere agit cum agit, sed necessario ; siquidem omne quod est, quando est necesse est esse. Ergo non est præditus libero arbitrio. Sed resp. istud esse ineptum sophisma. Utroque enim modo liber est homo, quo esse negatur. Nam quamvis eum libere agere inepte diceretur antequam agat, ta-

X.

Quartæ
denique.

men

men indubium est quin potentiam liberè agendi habeat, etiam antequam reipsâ agat; cum omnis potentia præcedere debeat sui usum. Præterea, homo cum agit id, quod in potestate suâ fuit non agere, omnino liberè agit. Etsi enim eo momento quo agit, certum sit eum agere, & contrarium sine falsitate dici nequeat; non tamen necessariò agit; quia ut potuit ante non agere, ita etiam tunc potest ab agendò desistere, vel contrarium agere. Itaque vulgatum illud, Omne quod est, quando est, necesse est esse, non est verum in iis quæ contingenter fiunt. Quidam dicunt esse verum in sensu composito, sed non in diviso. Sed neque sic loqui velim; cum aliud sit verum, aliud necessarium.

XI.
*Actiois
 moralis
 Causa efficiens extra
 hominem,
 duplex;
 vel præparans.*

Causa efficiens actionis moralis extra hominem, alia est præparans, alia impellens. Præparans causa est, quæ hominem extrinsecus disponit ad moraliter agendum, cuiusmodi est educatio, institutio, & disciplina recta vel prava; eodemque etiam pertinent aliorum exempla. Per educationem autem hic non intelligitur alimentorum aliorumque ad vitam sustentandam necessariorum suppeditatio, sed, quæ eam comitari solet, animi & actionum puerilium familiaris & domestica directio, & informatio. Per institutionem autem & disciplinam intelligitur, accuratior informatio quæ a præceptoribus fit. Per exempla verò externa facta in sensus incurrentia, quæ vel imitamur vel fugimus. Solentque profundius in animos penetrare quam præcepta.

Impel-

Impellens causa est, quæ hominem extrinsecus excitat ad moraliter agendum; cuius modi est suasio & dissuasio, hortatio & dehortatio, præceptio & prohibitio, promissio & comminatio, laudatio & vituperatio, præmia & poenæ. Suasio est oratio, quæ alterum movere studemus ad aliquid agendum quod nondum agere cœpit. Dissuasio contra, quæ ipsum movere conamur ad omittendum aliquid quod nondum agere cœpit. Hortatio oratio est, quæ alterum incitamus ad pergendum in eo, quod agere cœpit. Dehortatio vero est, quæ ipsum retrahimus ab eo quod agere cœpit, ne in eo pergat. Præceptio est oratio, quæ alteri bonum aliquod injungimus, ut appetat illud & persequatur. Prohibitio vero est, quæ malum vetamus, ut illud aversetur & fugiat. Promissio oratio est, quæ alteri præmium pollicemur, ut bonum aliquod alacrius appetat, & persequatur. Comminatio vero, quæ poenam minamur, ut malum aliquod studiosius aversetur, & fugiat. Laudatio est oratio, quæ alterius facta commendamus, ut alacrius in his pergat, vel alios ad imitandum stimulet. Vituperatio contra, quæ alterius facta reprehendimus, ut ea vel ipse, vel alii aversentur & fugiant. Præmium est boni operis remuneratio, eò tendens, ut tum qui fecit alacrius postea in bene agendo pergat, tum alii similis remunerationis spe accensi, virtutem sectentur. Poena est mali operis ultio, eò colligans, ut tum qui peccavit, in posterum a malo absteat; tum etiam alii, similis ultionis metu deterreti, vitium fugiant.

XII.

*Vel impet
lens.*

XIX

XIII.

*Actionis
moralis
finis.*

Finis actionis moralis est boni propositi af-
secutio, & mali declinatio. Sicut omnes actio-
nes morales causam aliquam efficientem ha-
bent, ita etiam finem habere debent, ad quem
tendant: nisi frustra & temere fiant. Finis an-
tem ille est bonum aliquod quod assequi volu-
mus: sub quo comprehenditur mali declinatio,
quæ etiam bonum quid est. Omnis enim finis
boni rationem habet. Sed cum bonum aliud
sit verum; aliud apparens; homines sæpe ap-
parens pro vero amplectuntur. Apparens autem
bonum est revera aliquid mali; ut delectatio,
quæ ex peccatis percipitur, videtur bona; cum
reipsa mala sit.

XIV.

*Quotuplex
sit illarum
actionum
finis.*

Finis actionum moralium alius est per se, a-
lius per accidens. Finis per se est, ad quem illæ
actiones suâ naturâ, vel intentione agentis de-
stinantur. Estque vel ultimus vel intermedius.
Finis ultimus est ad quem omnes actiones hu-
manæ ultimò suâ naturâ destinatae sunt, vel
saltem ex ordinatione Dei referri debent; est-
que Dei gloria: Secundum illud Pauli, Sive
editis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia
ad gloriam Dei facite, 1 Cor. x. 31. Item, Ex
ipso & per ipsum, & in ipsum sunt gloria. Ipsi
sunt gloria in seculum, Rom. xi. 36. Finis inter-
medius actionum moralium est, qui ad alium
refertur; ut liberalitatis finis intermedius est,
subvenire indigentiae alienæ; ista autem sub-
ventionem, gloria Dei illustrat. Finis per ac-
cidens est, ad quem actiones morales præter na-
turam suam, vel præter agentis intentionem re-
feruntur. Et melius eventus dicitur. Sic illu-
stratio gloriæ Dei est finis per accidens, vel
eventus

eventus peccatorum quæ ab homine perpetrantur; cum præter naturam suam & peccantis intentionem eo dirigantur.

Quæritur autem an actiones morales solo fine discriminentur, ita ut illæ sunt bonæ quæ bonum finem habent, malæ quæ malum. Respondetur, nullum est dubium quin illæ, quæ malum finem habent, malæ quoque sint. Qualis erat actio illorum Pseudo-Apostolorum, qui per invidiam & contentionem Christum annuntiabant, non sincere, ut afflictionem adderent Pauli vitalis, Philipp. i. 15, 16. Nam quod Paulus eâ de re lætabatur, id non faciebat quod illa actio esset revera bona, sed quia ex eâ aliquid boni redibat, nimirum cognitio Christi ad plures perveniebat. Malus autem ille animus omnibus non innotescebat, ideoque ita nocere non poterat. Sed bonus finis solus actionem bonam reddere non potest; ut si quis elemosynæ dandæ causâ, alijs sua bona sive clanculum, sive aperta vi eripiat. Non enim sunt facienda mala, ut eveniant bona, Rom. iii. 8. Sed ad finem bonum per honesta & licita media, non autem per turpia & illicita, contendendum est. Nam quod obicitur in contrarium, finem medijs conciliare bonitatem, id non semper de verâ bonitate morali accipiendum, sed aliquando etiam de apparente. Et petius bonum habet in naturalibus, aut indifferentibus rebus, quam in alijs. Aut dicendum, bonitatem quam finis concessat medijs, non esse bonitatem internam & absolutam, sed externam & relativam, quæ eis convenit respectu finis, quem illis commodè assequi possunt.

XVI.
Actionis
moralis
Materia,
& Forma.

Materia actionum moralium sunt motus naturales. Forma est motuum naturalium ad bonum vel malum morale determinatio. Actiones absolutæ, quatenus determinatis opponuntur, materiæ & formæ sunt expertes. Licet enim iis interdum attribuatur materia, tamen illa vox non propriè accipitur, pro materiâ ex quâ materiatur essentialiter constituitur; sed vel pro materiâ in quâ, quæ propriè dicitur subjectum inhærentiæ, vel pro materiâ circa quam, quæ propriè dicitur objectum. Forma vero ea, nihil est aliud, quàm modus quo fiunt. Solæ actiones determinatæ, quales sunt morales & artificiales, habent materiâ & formam. Illæ enim constant ex actione naturali & absolutâ tanquam materia, & determinatione ad bonum & malum tanquam formâ.

CAPUT III.

De speciebus actionum moralium.

I.
Actionum
moralium
Species
sunt variae.

Actionum moralium variae sunt species; nam primò, aliæ sunt spontaneæ, aliæ invitæ, aliæ mixtæ. Differunt actiones spontaneæ à liberis; etsi enim omne liberum sit spontaneum, non tamen vice versâ.

II.
Definitur
actio Spon-
tanea; in
quâ duo requiruntur: & quo sensu circumstantiæ quædam, acti-
onis naturam mutare dicantur.

Actiones spontaneæ sunt, quæ fiunt ab homine ad agendum propenso, & cognoscente singulas actionis suæ circumstantias. Duo itaque

in actione spontaneâ requiruntur : unum, ut principium illius sit in ipso agente ; quod fit, cum ab appetitu aut voluntate suâ ad agendum movetur. Nec refert, etiam si boni spe impulsus, aut ab altero admonitus, quippiam faciat ; cum his positis possit etiam non facere. Alterum ut partim sensuum, partim rationis ope cognoscat singulas actionis suæ circumstantias. Illæ autem vulgò hoc versiculo comprehendi solent :

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Primâ voce, *Quis*, designatur persona tam agens, quam actionem recipiens : quæ aliquando facit ut illa quæ similia esse videntur, multum inter se discrepent. Ita beneficium ab inimico acceptum majus habetur, quàm si ab amico esset profectum. Contrâ verò, injuria ab amico accepta gravior est, quàm ab inimico. Secundâ voce, *Quid*, significantur accidentia bona aut mala, quæ actionem sequuntur ; & eam laudabiliorem aut vituperabiliorem reddunt. Ita præstantius est facinus, vitam servare viro rei-publicæ utili, quàm alii : & majus est peccatum eripere pauperi id exiguum quod habet, quàm divitem parte aliquâ eorum quæ ipsi abundant fraudare. Tertiâ voce, *Ubi*, notatur locus actionis : qui non parum etiam facit ad discriminandas actiones. Ita virtus Lothi erat eminentior, quod vivens in medio corruptissimi populi, se ab illius sceleribus purum conservaret : & furtum aut vulnus illatum in templo, gravius est quàm alibi. Quartâ voce, *quibus auxiliis*, comprehenduntur media & instrumenta quibus in actione aliquâ utimur, & merito ejus addunt

aut detrahunt. Ita majori laude dignus est, qui publico suis sumptibus inservit, quam qui magna stipendia accipit. Et pejus facit, qui servo alterius abutitur ad domino nocendum, quam si alium adhaiberet. Quinta voce, *Cur*, indicatur finis actionis; ad quem supra cetera omnia attendi solet, & maximum habet momentum ad bonitatem aut pravitatem ejus intendendam. Ita majorem laudem meritus est Aristoteles instituendo Alexandrum ad bene regnandum, quam si privatae ejus vitae tantum rationem habuisset. Et majori vituperio digna fuit uxor Alboini, quae adulterium cum Peredeo commisit, ut eum ad mariti sui eadem obligaret, quam si solius voluptatis causa id fecisset. Sexta voce, *Quomodo*, designatur modus quo actio aliqua peragitur, nempe vel a facili & ferventi animo, vel contra frigide & agere. Ita praestantior est eleemosyna hilari animo facta, quam agere & veluti per vim extorta. Contra, minus est scelus, quod quis agere perpetrat, quam si ad illud tota voluntate ferretur. Septima & ultima voce, *Quando*, intelligitur tempus alicujus actionis, quatenus ejus pretium auget aut minuit. Ita majus est beneficium quod praestatur amico in summa necessitate, & cum ab alijs omnibus deseritur, quam alio tempore: & major fuit perfidia Capuanorum, quod post cladem Cannensem a Romanis defecerunt, quam si antea id fecissent. Quod autem dicitur circumstantias quasdam naturam actionis mutare, id intelligendum est fieri per adjunctionem bonitatis aut pravitatis diversae speciei, manente semper ea quae essentialis est ipsi operi,

ri. Idque præcipue in diversitate finium observare est; v. gr. in homicidio cum prædandi intentione perpetrato, vel ad ostendendam fortitudinem suam; item in pullatione facta ad castigationem alterius, vel ad ultionem. Nec non aliquando in diversitate personarum: ut scortatio cum ea quæ sanguine juncta est, ad turpitudinem actionis adjungit incestum; parricidium ad turpitudinem homicidii adjungit gradum, qui peccatum istud in diversâ specie constituit.

Actiones spontaneæ vel sunt consultæ vel inconconsultæ. Consultæ sunt, quæ fiunt deliberato animo; & ex certâ prærefi, seu præelectione. Inconconsultæ contrâ, quæ fiunt sine deliberatione & prærefi.

III.

Actiones Spontaneæ vel consultæ sunt, vel inconconsultæ; quarum utraque definiuntur.

Consultatio est deliberatio, quam quis, vel apud se solum, vel cum aliis, de rebus agendis aut omittendis instituit. In omni consultatione duo sunt consideranda, objectum seu res de qua consultari potest & debet, & modus quo consultatio instituenda est.

IV.

Consultatio quid, & quot in ea sint consideranda.

Objectum consultationis non sunt res omnes, sed tantum illæ quæ ad nos pertinent, & in nostrâ sunt potestate, ut fiant vel non fiant; nobisque sunt ignotæ & dubiæ. Itaque i. homines non consultant de fine, sed de mediis quæ ad finem ducunt. Neque enim medicus deliberat utrum aegri sanitatem querere debeat, objectionibus de Consultatione instituendâ.

V.

Quæ res objectum sunt consultationis, quæ non: occurrunt etiam

aut orator an debeat persuadere; sed quibus mediis illud obtinere possint. 2. Non consultant de rebus necessariis, quæ vel semper sunt & nunquam fiunt; vel fiunt quidem, non tamen à nobis; sed aut à Deo solo, aut ab ejus famulâ naturâ. 3. Neque consultant de rebus contingentibus, quarum effectio non est in suâ potestate; vel etiam si sit, tamen vel sunt alienæ à nobis, hoc est neque ad nos, neque ad nostros pertinent; vel sunt nobis notæ ac certæ, ita ut consultatione non indigeant. Sed contra objicitur; Consultationem non tantum institui de mediis, sed etiam aliquando de fine; ut cum quis deliberat utrum hoc vel illud vitæ genus sequi debeat; utrum Medicinæ, an Juris prudentiæ, aut Theologiæ operam dare præstet? Resp. Finem alium esse ultimum, qui est beatitudo; alium subordinatum seu intermedium, qui ad ultimum refertur. De priore simpliciter verum est, quod nulla prorsus deliberatio institui soleat; nemo enim deliberat an velit esse beatus. De posteriore verò non est absolute verum. Nam cum finis subordinatus rationem habeat medii, quo ad ultimum pervenitur; eo respectu quandoque de eo deliberatur. Et sic consultatio de genere vitæ, seu fructuorum, est quidem de fine subordinato; sed qui non consideratur ut finis, verum tanquam medium ad ultimum ducens, quo toto impetu ferimur, & sine omni prorsus deliberatione. Deinde objicitur; Consiliarios Principum, item parentes, advocatos, medicos, &c. sæpe consultare de rebus quæ non in suâ, sed aliorum sunt potestate, & ad eos pertinent. Respondeo,

spondeo, Per nos, non tantum nostras personas esse intelligendas, sed etiam omnes eos qui ad nos quoquomodo pertinent, sive officii, sive cognationis, sive amicitiae ratione: atque hoc sensu consiliarios, advocatos, &c. deliberare de suis rebus, quando deliberant de iis quæ pertinent ad dominos, clientes, aliosve quorum personam repræsentant.

Modus instituendi consultationem in tribus potissimum rebus consistit, nimiùm certi finis constitutione, inquisitione mediorum idoneorum ad finem ducentium, & in usu & applicatione illorum mediorum. Primò enim, consultantis certus finis propositus esse debet, ad quem tanquam scopum collineet; alioqui consultatio ipsius erit vana atque inutilis. Secundo, oportet illum inquirere media idonea, quibus finem suum obtinere possit. Et in illis spectare partim qualitatem, partim numerum. Nam quod ad qualitatem attinet; videndum est utrum media sint honesta vel turpia, utilia an inutilia, facilia an difficilia, possibilia an impossibilia; & illa eligenda, hæc vero rejicienda. Deinde, comparatione inter illa instituta, honestiora, utiliora, & faciliora præferenda erunt iis quæ minus sunt. Et quod ad numerum, dispiciendum est utrum paucis, an pluribus mediis opus sit, ad finem obtinendum: Et si æque commode per pauciora id fieri possit, plura non erunt usurpanda; cum in pluribus, confusio & lapsus facilius sit, quam in paucioribus. Tertiò, applicanda sunt media inventa ad finem propositum. Ut autem id fiat, ultima cum primis aut mediis non sunt confundenda, sed

VI.

In quo potissimum consistat modus instituendi consultatio-
nem.

sed initio factò à remotissimis, progressus faciendus ad intermedia, donec perveniatur ad proximum medium, quod cum fine immediate cohaeret. Deinde idonea instrumenta adhibenda sunt, per quæ media rectè deliberata executioni mandentur. Denique, opportuna occasio executionis observanda; ne vel nimis citò, vel nimis tardè rem aggrediamur. Verbi gratià, Salus reipublicæ est finis, quem sibi proponunt Princeps & consiliarii ejus. Ad illam consequendam, necesse est ut hostes, qui Reipublicæ moliuntur perniciem, ab eà arceantur. Hoc medium proximè cum fine intento cohaeret; sed nondum est ad manum. Duobus igitur modis illud acquiri potest; vel pacem cum hostibus ineundo, vel, si id fieri nequeat, illos devincendo. Ad pacem faciendam, videndum quæ conditiones sint commodissimæ, & mittendi sunt legati qui de iis cum hostibus tractent. Hocque est medium in inquisitione ultimum, sed in executione primum. Si vero pacis consilia rejiciantur, & ad arma devenire necesse sit; quia bellum sine ducibus, militibus, armis & commeatu geri non potest, ideo hæc comparanda decernuntur. Et quia sine pecuniâ id fieri non potest, rursus videndum quæ viâ colligi possit, utrùm ex tributis, aut vectigalibus, an potius mutuo ab amicis accipiendâ. Et commodior via cæteris præferenda. Si medium ali-quod omnino impossibile occurrat, ut nullo modo haberi possit miles, deliberatio cessat. Si omnia suppetant, inquirendum quomodo sint adhibenda, ut Reipublicæ salus obtineatur. Et ab iis quæ in deliberatione fuerunt postrema in-

choan-

choandum, ut tandem in iis quæ primo propoſita ſunt acquieſcatur.

Proæreſis ſeu prælectio eſt appetitio mediocrum quæ per conſultationem ſunt inventa, & idonea ad finem conſequendum judicata. Hinc judicari poteſt, quid ſentiendum ſit de illâ Ariſtotelis opinione, quâ proæreſin à volitione diſſerre ſtatuit. Nam cum volitionis vox vel generaliter accipiat pro qualibet appetitione rationali, ſive circa finem, ſive circa media ad finem ducentia verſetur; ſive eam præcedat conſultatio, ſive non: vel ſpecialiter pro ſolâ illâ appetitione rationali, quæ circa finem verſatur: ſecundum priorem ſignificationem, volitio eſt genus prælectionis: ſecundum poſtერიorem verò diſſerunt inter ſe. Nam 1. Volitio verſatur circa finem; prælectio vero circa media ad finem ordinata. 2. Prælectio conſultationem præſupponit, per quam unum alteri præfertur; volitio non item.

Utræque actiones, nempe tam conſultæ quam inconſultæ, vel antecedunt habitum moralem, vel eum conſequuntur. Antecedentes actiones ſunt, quibus habitus moralis acquiritur. Conſequentes vero quibus habitus moralis jam acquiſitus, exercetur & confirmatur. Diſſerunt autem inter ſe in eo, quod actiones antecedentes habitum ſunt cum luſtâ appetitûs carnalis & rectæ rationis, ac proinde diſſiculter, moleſte & inconſtanter; cum in illâ luſtâ modo appetitus, modo ratio ſuperior ſit: conſequentes verò ſine ejuſmodi luſtâ, vel ſaltem non magnâ, ac proinde facile, jucundè, & conſtanter,

VII.

Proæreſis quid, & utrū diſſeratur à volitione.

VIII.

Actiones tam conſultæ, quam inconſultæ, ſunt vel antecedentes, vel conſequentes; & illarum diſſerentia.

Actiones

IX. Actiones invitæ sunt, quas quis illibenter
Actiones in- prorsus, seu contra animi sui sententiam facit.
vita quæ, & hæcque sunt duplices: vel enim fiunt per vim,
quotuplices; ideoque violentæ dicuntur, vel per ignoran-
de variis e- tiam, & imprudentes appellantur. Violentæ ac-
tiam igno- ctiones sunt, quæ fiunt a principio externo, &
rantia ge- contra hominis agentis propensionem & volun-
neribus hic tatem; ut si quis vi in carcerem trabatur, vel
fusè agitur; quis contra meam voluntatem abutatur mea
& utrum manu ad alium percutiendum. Imprudentes
ignorantia actiones sunt, quæ fiunt per ignorantiam facti
actio aliqua prænitentem, ut cum Adrastus in venatione in-
reddatur terfecit Cræsi filium, putans esse feram, & po-
involunta- stea re cognita valde contristatus est. Differunt
ria. autem, agere per ignorantiam, & agere igno-
 ranter. Ibi enim principalis causa actionis est
 sola ignorantia, ut si quis ducat sororem in
 matrimonium nescius: hic vero est alia causa
 principalis, cum quâ tamen ignorantia concur-
 rit; ut cum ebrius alium occidit, agit quidem
 ignoranter, sed non per ignorantiam, quia hæc
 non est causa principalis peccati, tamen cum
 illa sit conjuncta, sed ebrietas. Duplex autem
 est ignorantia ex qua actio aliqua oriri potest;
 alia culpabilis, alia vero inculpabilis. Ignoran-
 tia culpabilis est, cum quis ignorat id quod nos-
 se poterat, & debebat; ita ut ejus negligentia
 aut improbitate factum sit ut nesciret. Vulgo
 dicitur affectata ignorantia, & a Jurisconsul-
 tis, lata culpa. Estque iterum duplex, vel juris
 seu universalium, vel facti seu particularium cir-
 cumstantiarum. Ignorantia juris est, cum quis
 legem aliquam, cujus addiscendæ occasionem &
 causam habuit, ignorat; ut si quis ignoraret, Ma-
 gistratus

gistratui esse obediendum, furtum aut scortationem esse mala. Ignorantia facti est, cum quis specialem aliquam actionis suæ circumstantiam ignorat, quam nosse debebat: ut si quis per fenestram jaciens lapides in plateam aliquem vulneret, & dicat se ignorasse aliquem præteritum. Id enim scire tenebatur, nec sine magna culpa ignorare potest, etsi sit ebrius. Ignorantia inculpabilis est, cum quis legem aliquam sibi non revelatam ignorat, aut facti alicujus circumstantiam nescit, licet eam diligentiam adhibuerit, quam virum bonum & prudentem decet; talis est eorum, qui ignorant an Christus venerit in mundum, qui nihil unquam de illo audiverunt; vel ejus, qui in bello interficeret patrem aut fratrem armis indutum hostilibus. Nec tamen censetur invitum omne factum ex hujusmodi ignorantia profectum, sed tum demum, si re cognita dolor sequatur. Itaque non prorsus invitum novercam feriit, qui lapidem in canem jaciens novercam attigit, & dixit, Eugè, ne sic quidem male. Ejusmodi ergo actio est mediæ naturæ inter spontaneam & invitam, & discriminis causâ dici potest, *non sponte facta*. Hinc apparet quâ ratione ignorantia actionem aliquam involuntariam reddat, aut non. Nam 1. Nulla prorsus actio, quæ ab ignorantia oritur, est formaliter voluntaria dum fit, cum fieri non possit ut voluntas, quæ est appetitus rationalis, feratur in id quod est prorsus incognitum. Possit ea tamen potest reddi voluntaria per approbationem. 2. Actio proficiscens ex ignorantia affectata, etsi non sit formaliter voluntaria, tamen virtualiter est talis, quia ignorantia quæ ei cau-

sam

sain dedit, est voluntaria. ^{§ 30} Actio quæ ex insuperabili ignorantia oritur, nec formaliter, nec virtualiter voluntaria est; cum non sequatur ex ullâ re voluntariâ. Post factum tamen si approbetur, etiam virtualiter voluntaria fieri potest.

X.
Actiones mixtæ circa quas res versentur: an sponte factis, vel potius invitè factis sint annumerandæ; & quando laudem, quando vituperium, quando peccatum, quando denique veniam mereantur.

Actiones mixtæ sunt, quæ partim sponte, partim invitè fiunt. Eæ versantur circa res, quas in se consideratas pro malis habemus, ita ut eas sponte nunquam facturi essemus, si optio planè libera nobis daretur: Sed tamen majoris mali effugiendi, aut eximii alicujus boni obtinendi gratiâ facimus. Talis est actio illius, qui brachium suum chirurgus amputandum porrigit; quia videt se aliter totum corpus conservare non posse. Item nautæ, qui tempestate urgente merces in mare projicit, ad navem & vitam tuendam. Ita multi martyres ad salutem æternam consequendum, acerba tormenta & mortes tolerant; alii contra ad effugiendos cruciatus, Christum ejusque religionem abnegant. Quæritur autem de istis actionibus, utrum sponte factis, an verò potius invitè factis annumerari debeant. Respondeo, sponte factis potius. Nam etsi absolute & simpliciter videantur esse invitæ, quia gravate ad eas nos accingimus, & mallemus omittere; tamen cum fiunt, pensatis omnibus circumstantiis sponte suscipiuntur. Nam principium earum est in agente, qui suæ actionis circumstantias novit, & sponte movet membra ad eas exsequendum, cum posset non movere, aut contra. Ita qui magnam pecuniæ summam dat latroni, ut ipsius manus effugiat, magis est volens in ista actione, quam nolens; quia

quia etiam absolute loquendo mallet pecuniam suam servare quam latroni dare, tamen ratione vitæ habitâ, quæ pecuniâ pretiosior est, vult pecuniam dare ad illam conservandum. Iterum quæritur, utrum ejusmodi actiones mixtæ per se laudem an vituperium, præmium an poenam mereantur? Resp. Quandoque merentur laudem; ut si quis Dei aut virtutis amore, gravia subeat mala, quemadmodum multi martyres fecerunt. Item Attilius Regulus, qui ut fidem Carthaginensibus datam servaret, prætulit mortem acerbam turpi vitæ; & Anaxarchus, qui, ne amicos proderet, se crudeliter excarnificari à tyranno sustinuit. Quandoque vero vituperium, ut si quis damni alicujus levioris vitandi causâ, faciat id quod non decet; sicut ille qui virgis publicè cædi maluit, quam centenorum aliquot florenorum jacturam facere. Quandoque præterea poenam merentur; ut si quis metu aut spe mundanâ adductus, aliquid naturâ suâ turpe, aut legi divinæ repugnans perpetret; verbi gr. patriam prodât lucri causâ, aut metu mortis Christianam religionem abneget. Denique, aliquando ejusmodi facta veniam aut commiserationem merentur; ut si quis mali alicujus maximi effugiendâ causâ, aliud minus subeat, aut aliquid minus decorum faciat, v. gr. stultitiam fingat, quemadmodum fecit David ad vitam conservandum, vel servare malit hosti quam ab eo occidi. Quæritur denique, Utrum actiones quæ ex vehementi aliqua animi perturbatione fiunt, qualis est ira aut amor, sint spontaneæ an invitæ? Resp. Esse spontaneas, tum quia ab interno principio pro-

proficiscuntur, & circumstantiarum ignorantiam aut coactionem prætereundum non possunt: tum quia in potestate est hominis affectus suos frænare, ne extra recti & honesti limites exorbitent.

XI.
*Actionum
in internas
& externas
divisio;
earumque
descriptio:
& an ut-
raque
semper in-
ter se con-
venire de-
beant.*

Secundò, Actiones dividuntur in internas & externas. Cum quâ divisione magnam habet affinitatem illa Logicorum in immanentes & transeuntes. Internæ sunt, quæ intus in animo peraguntur, & in externos sensus non incurunt; ut amare, credere. Hucque pertinent actus voluntatis elicitæ, qui à voluntate proxime fiunt, & per seipsum sine ullius alterius facultatis ministerio; ut velle, consentire, eligere, &c. Item illi actus imperati, qui sunt quidem à voluntate, sed ministerio alterius facultatis internæ; ut intelligere, recordari, &c. Externæ sunt, quæ membris corporeis perficiuntur, & in sensus externos cadunt; ut cantare, eleemosynam dare. Hucque pertinent actus voluntatis imperati, qui corporis ministerio executioni mandantur; ut saltare, verberare. Utræque debent semper inter se convenire, atque adeo in viris probis conveniunt, quorum animus cum factis consentit. Sed tamen sæpe in improbis & hypocritis dissident, qui externam honestatis speciem affectant, licet ab eâ corde sint alieni. Ab internis autem actionibus, præcipuè coram Deo cordium inspectore, censentur viri boni aut mali, cum per eos non stetit quominus eas exsequerentur exteriorius.

XII.
*De actio-
nibus bonis,
malis, & adiaphor-
is.*

Tertiò, Actiones sunt vel bonæ seu honestæ, vel malæ seu turpes, vel adiaphoræ seu indifferentes.

ferentes. Bonæ sunt quæ cum regula boni moralis, quæ est recta ratio seu lex, congruunt. Malæ verò quæ ab ea discrepant. Indifferentes quæ cum ea nec congruunt nec discrepant, ut Ambulare.

Hic quæritur, Utrum omnes bonæ actiones sint æqualiter bonæ, & omnes malæ æqualiter malæ? Resp. Stoici utrumque affirmarunt; sed nos negamus. Et primò quidem de bonis dicimus, alias aliis esse meliores & honestiores. Inæqualitas autem ista bonitatis, est vel speciei, vel gradus. Inæqualitas speciei locum habet in rebus diversæ naturæ. Sic melius est amare Deum quàm parentes, & melius amare parentes quàm extraneos. Item melius est appetere mortem pro verâ religione aut pro patriâ, quàm temperantiam servare in cibo & potu. Inæqualitas verò graduum, locum habet in rebus ejusdem naturæ: quæ, cum magno ardore & alacritate peraguntur, meliores sunt quàm si aliter fierent. Ita præstantior fuit oratio Danielis, qui ne proposito quidem mortis periculo, ab eâ avocari potuit; *Dan. vi.* quàm Davidis invocantis Deum in suâ necessitate. Et præstantior elemosyna illius pauperculæ viduæ, quæ duo minuta misit in gazophylacium, quàm divitum qui magna munera in illud conjiciebant, *Luc. xxi.* Objicitur, sicut lineâ rectâ non datur rectior, ita rectâ actione rectiorem non posse dari. Sed resp. Non eandem esse rationem rerum spiritualium, & corporearum. Quia recta linea unico tantum modo fieri potest; cum sit brevissima inter eosdem terminos, via quam tenet est omnino indivisibilis: sed via bonarum actionum latitudinem quandam habet, quâ fit, ut quæ ma-

XIII.

An omnes bonæ actiones sint æqualiter bonæ.

gis à pravis remotæ sunt, meliores sint iis quæ minus.

XIV.

*An male
actiones
sint etiam
æqualiter
male.*

Secundo, quod ad malas actiones attinet, alia etiam aliis sunt peiores; idque tam secundum speciem, quam secundum gradum. Secundum speciem: ut occidere aliquem, majus est scelus, quam ei convitiari. Secundum gradum etiam peiores sunt quæ à scientibus fiunt quam ab ignorantibus, etiamsi illorum ignorantia sit culpabilis; peiores sunt quæ planè sponte fiunt, quam mixtæ, quæ quodammodo invitæ sunt. Ideoque legislatores graviore pœnas quibusdam peccatis constituerunt, quam alijs; ut homicidio, quam simplici furto. Et Christus dicit, *tolerabilius fore in die judicii Tyro & Sidoni, quam Corazin & Bethsaida*, Mat. xi. 22. Et comparans coram Pilato, inquit, *Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet*, Joan. xix. 11. Objicitur contra, pravas actiones esse tanquam transiitiones linearum. Eum enim, qui semel virtutis mediam lineam transiit, peccare; nec quicquam ad augendam transiitionis illius culpam facere longiorem in transiliendo progressum. Sed resp. eandem esse hîc fallaciam quæ in præcedente argumento, ex dissimilitudine rerum spiritualium & corporearum ortam. Nam quemadmodum medium virtutis non est indivisibile, instar lineæ quæ nullam latitudinem habet, sic etiam non uno modo ab eo recedi potest. Et longius ab eo recedendo magis peccatur, quam si minus recederetur; ut qui semel à viâ rectâ aberravit, quanto magis in itinere progreditur, tanto magis à propositâ metâ aberrat.

Quæ

Quæritur etiam, an actiones quædam dentur
 vere indifferentes? Resp. Aliqui concedunt *An dentur*
 in genere tales dari, sed de singularibus actio- *actiones*
 nibus id negant. Omnes enim singulares acti- *quædam*
 ones esse vel bonas vel malas, nullas indifferen- *verè indif-*
 tes, v.gr. ambulare quidem in genere esse indif- *ferentes.*
 ferens, sed in specie necessario aut bonum aut
 malum esse; bonum quidem, si bono fine id fiat
 & cum debitis circumstantiis, malum verò, si
 contra. Sed contradictionem videtur implicare,
 aliquid in genere consideratum verè esse indif-
 ferens, & in specie nunquam posse esse tale. Et
 si ambulare in genere est indifferens, id non ne-
 cessario bonum aut malum reddetur in specie,
 propter finem, aut circumstantias, cum illa quo-
 que possint esse indifferentia; ut relaxatio ani-
 mi hoc vel illo tempore vel loco, ubi nihil est
 quod magis bonum quam malum, aut malum
 quam bonum dici possit. Similiter, non tantum
 indifferens in genere facere vestem ex hoc vel
 illo genere panni, sed etiam mihi in specie;
 item hunc vel illum modum observare, indiffe-
 rens est, si in agro meo seram hordeum vel fru-
 mentum, & infinita ejusmodi. Sed objicitur,
 quoties homo agit, tenetur agere ut homo, id
 est rationabiliter seu conformiter rectæ ratio-
 ni, Ergo nihil eorum quæ agit, potest esse in-
 differens. Resp. Illum rationabiliter satis age-
 re, qui nihil adversum rectæ rationi facit. Sed
 rectitudinem moralem non tenetur sequi in illis
 actibus indifferentibus, de quibus recta ratio
 nihil præcipit, & quæ æque benè hoc atque
 illo modo fieri possunt.

XVI.
*An bonitas
 & malitia,
 non tantum
 insint actioni-
 bus, sed
 omissioni-
 bus etiam.*

Quæritur denique, annon bonitas & malitia, non tantum locum habeant in actionibus; sed etiam in omissionibus? Resp. Nullum esse dubium quin in his quoque reperiantur. Bona enim est illa omissio, quâ omittitur aliquis vitiosus actus rectæ rationi, aut legi divinæ repugnans; ut omissio furti, aut adulterii, cum perpetrandi offertur occasio. Contrâ, mala est omissio, quâ omittitur actus aliquis nobis præceptus; ut omissio precum, aut eleemosynæ pauperi dandæ. Sed dubitatur, utrum omissio ejusmodi sit mala, ubi abest expressus nolendi actus, & ex purâ tantum negligentia proficiscitur. Resp. Negligentiam esse peccatum, quia ad officium nostrum attendere debemus. *Oportet*, inquit Apostolus ad *Hebr. ix. 1. attendere iis quæ audivimus, ne quando perfluamus.* Et videmus negligentia incendi domos, cum ab igne non bene cavetur, & perire naves omissione, cum sentina non exhauritur.

CAPUT IV.

De Affectibus in genere.

I.
*Affectuum
 definitio.*

HActenus de actionibus, sequitur ut agamus de affectibus, qui etiam passionēs & perturbationes à Philosophis appellantur. *Affectus sunt motus animæ, cum non naturali mutatione corporis, ab objecto bono vel malo excitati, ad illud consequendum, hoc vero effugiendum.*

II.
Dico primum esse motus animæ. Non enim
Date definitionis luculenta explicatio.

sunt

sunt facultates animæ naturales, multoque minus habitus consuetudine acquisiti; oportet ergo esse animæ motus. Cum autem omnis motus à facultate naturali procedat, & duplex sit animæ facultas, alia cognoscens, alia appetens; affectus ab hac, non ab illà originem suam ducunt. Nam quod Stoici dicunt affectus esse opiniones, est à veritate alienum. Idque ex eo patet 1. Quod opiniones sunt in cerebro, affectus vero in corde. 2. Quod opiniones semper sunt languidæ, nullamque in corpore mutationem efficiunt, utpote quæ sine ullo cordis motu concipi possunt; affectus vero sæpe sunt valde vehementes, & totum corpus concutiunt. Experientia enim docet, animo affectibus perturbato, spiritus & sanguinem modo ad extremas corporis partes se effundere, modo ad interiora recurrere; atque irâ non solum cor, sed etiam reliquum corpus variè agitari. Sed si Stoici affectus opinionum titulo insignirent, quia ex præviâ opinione facultatis cognoscentis originem trahunt; etiamsi improprie loquerentur, non tamen malè sentirent. Prout enim res cognoscendi facultati oblata, judicantur ab eâ esse bonæ vel malæ, ita quoque affectus moventur.

Variae sunt causæ, quæ ad affectuum generationem concurrunt. Nam totalis est homo, partialis anima; instrumentalis facultas appetens, *Causæ ad affectuum generationem concurrentes; & quo ordine proceditur.* conditio seu causa sine quâ non objecti apprehensio, idque hoc ordine. 1. Objectum sensibus se offert, indeque affectus suam ducunt originem, secundum id quod vulgò dicitur, Objecta movent sensum. 2. Objectum sensibus perceptum cognoscitur & judicatur esse bonum vel

malum. 3. Bonum appetitur cum voluptate; malum refugitur cum dolore. 4. Hinc oritur affectus, quo id quod appetimus consequi studemus, & quod averſamur à nobis remove contendimus. 5. Denique spiritus tam in corde quàm in cerebro, & per spiritum sanguis excitatur, unde totum hominis corpus commovetur & alteratur.

IV.

*Humorum
& Spirituum
temperies,
vel intemperies
affectus etiam
concitant: eorumque
sunt instrumenta;
per quæ suas
edunt operationes,*

Deinde humorum & spirituum temperies & intemperies plurimum adjumenti afferunt ad affectuum concitationem, eorumque sunt instrumenta per quæ suas operationes edunt. Hinc videmus homines sanguineos esse hilares propter sanguinis & spirituum puritatem & luciditatem: biliosi vero temperamenti plerumque sunt ad iram propensi, propter sanguinis calorem & spirituum tenuitatem: melancholici autem ad tristitiam & metum proniores sunt, propter sanguinis crassitiam & spirituum impuritatem & obscuritatem. Phlegmaticæ denique complexionis affectibus minus sunt obnoxii, propter sanguinis aquositatem & spirituum frigiditatem.

V.

*Proximum
& immediatum
affectuum
subjectum est Cor;
& quæ de
causâ,*

Sed quodnam est proximum & immediatum affectuum subjectum? Resp. Cor, quod maxime ab iis afficitur & commovetur. Nam sicut immoderata animi intensio, quæ cerebri opus est, id de sede suâ deturbat, & insaniam parit; ita læticia & tristitia nimia aliquando mortem etiam repentinam affert. Quod fieri non posset, nisi hæ commotiones cor vitæ fontem rectâ invaderent. At contra objicitur vulgatus ille versiculus

Cor. timet, at pulmo loquitur, fel. commovet iras,

Splen. ridere facit, cogit amare jecur. ubi boni proinde proximum omnium affectuum subiectum non esse cor. Sed resp. Fel non tam esse iræ, splenem lætitiæ, & jecur libidinis subiecta, quàm organa seu instrumenta, per quæ suas functiones exercent, & per suam peculiarem temperiem efficere, ut magis minùsve in hos aut illos affectus simus propensi.

Quæritur etiam inter illos qui animam distinguunt in partem rationalem & irrationalem, *In quâ Animæ parte resideant affectus.* Ad quod illi (qui nihil in animâ humanâ irrationale agnoscunt præter sensus externos, & phantasiam referunt ad intellectum, appetitum sensitivum ad voluntatem;) respondent uno verbo, istam quæstionem esse inutilem. Alii vero dicunt, excitari affectus tam in parte rationali quàm irrationali. Idque ita probant: Cum triplex sit appetitus species, naturalis, animalis & spiritualis; naturalis, qui est improprie dictus appetitus, cum sit propensio sine ullâ cognitione, quæ etiam in plantis reperitur, in parte irrationali residere. Animalem quoque, qui ex sensitiva boni & mali cognitione exsurgit, in irrationali etiam esse, veluti iram ex læsione corporis, aut subtractione alimenti. Sed spirituales, qui oriuntur ex cognitione boni & mali intellectivâ, in rationali esse; qualis est amor Dei & virtutis, odium peccati & Satanz, spes vitæ æternæ, metus infamiz, & similes. Ideoque hominem pluribus esse affectibus obnoxium quàm bruta, cum brutorum affectus sint tantum in appetitum sensitivo, homi-

VI.

In quâ Animæ parte resideant affectus.

nis vero in rationali etiam seu voluntate. Ad quod tamen alii respondent, id non inde fieri quod duplicis sint generis affectus, sed quod alii à solo sensûs iudicio, alii vero à ratione, mediante sensu, excitentur.

VII.

*Affectuum
finis,*

Finis affectuum est conservatio vitæ animalis, & omnium actionum alacritas. Nam sine iis, inquit Seneca, languebit omnis actio, & vis ac vigor animi resolvetur. Concessi ergo sunt à naturâ animalibus, ut bonum sibi conveniens persequantur, & malum fugiant. Hinc dolor datus est, instar stimuli, ad vitæ consulendum: Voluptas vero nobilioribus animalis functionibus, præsertimque necessariis ad individui aut speciei conservationem, adjuncta est instar condimenti. Nam sublato sensu doloris & voluptatis torperent animalia, & neque ad pabulum, neque ad generationem, neque ad proles educationem, & similia officia se accingerent.

VIII.

*Affectus
omnes suâ
naturâ ma-
li non esse,
firmis
probatur ar-
gumentis.*

Hinc judicari potest, quid sentiendum sit de nobili illâ controversiâ, inter Stoicos & Peripateticos agitatâ; Utrum affectus omnes naturâ suâ mali sint, ideoque oporteat sapientem esse ἀπαθῆν, carere affectibus; vel excessus eorum tantum sit dammandus, sufficiatque si sapiens sit ἀσεβῶν, mediocriter affectibus tangatur. Ubi, ut vulgò creditur, prius affirmabant Stoici, posteriori vero Peripatetici; & nos cum illis. Nam 1. Quod est ita necessarium homini, ut eo carere nullo modo possit, id non est censendum malum, nec debet aut potest penitus eradicari. At tales sunt multi affectus, ut modò ostensum est. Ergo non sunt mali. 2. Quod Deus ipse ab initio naturæ hominum inse-

insevit, & locum habuit in illis ante peccatum, non est vitiosum nec penitus extirpandum. At tales sunt quidam affectus, ut *σπυνη*, & amor mutui conjugal; Ergo non sunt vitiosi. 3. Quod Deus in verbo suo nobis mandat, id non est malum, nec à sapiente abesse debet. At quosdam affectus mandat, ut misericordiam erga afflictos, *Mat. v. 7.* 4. Christus, omnis perfectionis exemplar, non fuit expers affectuum. Nam legimus eum lætatum fuisse ob felicem successum prædicationis Evangelii, *Luc. x. 21.* & tristatum fuisse ob mortem Lazari, *Joan. xi. 35.* Misericordiâ commotum fuisse super turbis, quod essent dissipati & disjecti quasi oves non habentes pastorem, *Mat. ix. 36.* Item quod inedia premerentur, nec haberent unde vescerentur, *Mat. xv. 2. &c.* 5. Imo Deo ipsi nonnulli affectus tribuuntur, ut misericordia, amor, ira, odium, &c. Et quamvis *ἀνθρώποις* id sit intelligendum, & Dei naturæ convenienter, tamen inde apparet ejusmodi affectus toto suo genere non esse vitiosos. 6. Si affectus non sunt ad mediocritatem reducendi, sed penitus extirpandi; virtus quæ in illis moderandis occupatur, simul peribit; nam si tollas metum, non erit amplius fortitudo; si cupiditatem, non erit temperantia; si iram, non erit mansuetudo; si honoris ambitum, non erit modestia. 7. Non sunt extirpanda ea, quæ virtutum possunt esse instrumenta. At tales sunt affectus. Amor enim virtutis, & odium peccati, inserviunt nobis ad illam majore studio sectandam; istud vero fugiendum, quam sine illis facturi essemus. Et sine misericordia erga afflictum, vix induci poterimus

IX.
*Occurritur
 objection-
 bis contrā
 hanc senten-
 tiam latē.*

mus ad ei benefaciendum. Ergo hæc sententia naturam evertit, & virtuti est inimica.

At contra objicitur: Affectus pervertere rationem, & rectum de rebus judicium; hominesque incitare ad omnis generis peccata & vitia, ut quotidiana experientia docet; Ergo esse naturā suā malos & penitus extirpandos.

Resp. Falsum esse, omnes affectus rationem pervertere, & vitiorum esse irritamenta; Id enim tantum convenit immoderatis, & qui limites à Deo & naturā præscriptos excedunt; Sed quis dicat eum, qui ex amore virtutis sectatur virtutem, & ex odio vitii fugit vitium, rationem pervertere, cum illud potius sit eam perficere? Attamen, inquiunt, videmus hominem affectibus frequentius ad malum, quàm ad bonum inclinari. Verum est. Sed id fit non culpā affectuum, sed rationis; quæ cum affectibus dominari deberet, se sub eorum servitutem redigi patitur. Cui adde, quod vitiorum exempla magis obvia sunt, quàm virtutum; & vitia in rebus sensui arridentibus consistunt, cum virtus in arduo & difficili loco posita sit. Objicitur etiam, invidiam, quæ est tristitia de alieno bono, & *ἐμψυχὴ κακία*, quæ est lætitia de alieno malo, esse naturā suā malas; Ergo quosdam saltem affectus esse naturā malos, qui proinde non debeant aut possint ad mediocritatem reduci, sed penitus tolli. Resp. Invidiam in genere consideratam, nihil aliud esse quàm tristitiam, & sic esse indifferentem. Sed si spectetur secundum specificam suam rationem, quatenus videlicet de alieno bono concipitur, esse quidem plane malam; at tunc, non esse affectum naturalem,

lem, verum in vitiorum numero reponendam.

Quæritur etiam, an affectus sint in hominis potestate? Resp. Primos eorum motus sæpe *utrum affectus sint in hominis potestate.* omne rationis iudicium antevertere, merereque esse naturales, quos non possumus impedire, ne exoriantur. Sed tamen posse nos, si aliaboremus, eos in ordinem cogere, & impedire ne exorbitent. Quemadmodum facile est impedire, ne aves in capite nostro nidificent, licet ne id prætervolent, impedire non possumus. Alioquin, si affectus plane non essent in nostrâ potestate, vanæ essent omnes leges & præceptiones, quæ de sedandis aut moderandis affectibus dantur; nemoque jure posset vituperari aut puniri quod ipsis fræna laxaverit: frustra quoque pueri à teneris instituerentur in virtute, & assuefierent affectibus gaudii & doloris moderari. At, inquires, Affectus rectæ rationis imperium non audiunt; Ergo non est in potestate nostrâ eos moderari. Resp. Etiam si quod ad ortum & primos motus non subiaceant rationis imperio, tamen in progressu ei subjici posse, & in ordinem cogi: quemadmodum equus nondum domitus, qui fræno parere recusat, & fessorem excutit, ita equisonis industria domari potest, ut fræni sit patiens, & ad fessoris arbitrium se moveat & quiescat.

Omnia affectuum communia adjuncta sunt voluptas & dolor. Aliquando autem hæ voces *Quo sensu voluptas & dolor sint omnium affectuum* usurpantur pro affectibus gaudii & tristitiæ, de quibus postea agendum erit: aliquando vero pro dispositione animæ, quæ quorumlibet affectuum *communis adjuncta: porro, quid sit voluptas, & quis eâ frui dicatur.*

X.

XI.

Animus motus comitatur : posteriore, verò sensu nos hîc accipimus. Voluptas est perfectio operationum facultatis cognoscentis. Duplex autem est facultas cognoscentis, nempe sensus & ratio. His enim homines objecta percipiunt, & dijudicant : ideòque voluptatis & contrarii doloris mensuræ sunt. Unde apparet ut quis voluptate frui possit, ipsum utrâque hac facultate, vel saltem alterutrâ, esse præditum oportere. Quare non tantum homines adulti, qui cum sensu rationis usum habent, sed etiam infantes & bruta, quæ sensibus valent, voluptatis sunt capacia. Et in Deum etiam atque Angelos, licet sensibus destitutos, cadit voluptas propter intellectûs excellentiam.

XII.

*In quibus
consistat per-
fectio opera-
tionum fa-
cultatis cog-
noscentis.*

Perfectio vero operationum facultatis cognoscentis duabus in rebus consistit ; quarum una facultatem ipsam respicit, altera verò ejusdem objectum. Quod ad facultatem cognoscentem attinet, requiritur ut sit bene disposita, hoc est secundum naturam, & ut in actione suâ non impediatur. Alioquin non inde orietur voluptas sed dolor. Ita qui oculis dolent, nullam ex visione delectationem percipiunt, sed potius dolorem ; idemque contingit, cum impedimentum aliquod iis objicitur, quod actionem imperfectam reddit. Quod ad objectum verò cognoscendum, debet esse bene affectum, & cum facultate cognoscente, ejusque instrumento convenire. Ita nulla voluptas oritur ex intuitu rei horrendæ, vel nimis lucidæ, quæ oculos lædit. Voluptas igitur requirit proportionem objecti & facultatis cognoscentis, qua turbatâ voluptas perit, dolorque in ejus locum succedit. Hæcque est

est causa cur voluptas non possit esse perpetua, sed quæ prius voluptatem attulerunt, postea fastidium afferant & dolorem.

Voluptatis variæ sunt species, nam 1. Voluptas alia est animi, alia corporis. Voluptas animi est, quæ sic animo percipitur, ut ad corpus nullo modo pertineat: qualis est quæ oritur ex cijs; quæ scientiâ, vel ex sensu delectionis Dei. Voluptates autem animi multum corporeis præstant, sint præ- idque variis de causis: 1. Ob facultatem in qua existunt, quæ corpore nobilior est. 2. Ob excellentiam rerum, è quibus oriuntur. 3. Quia constantiores sunt, & fastidium nunquam pariunt, ut aliæ.

Voluptas corporis est, quæ sensu percipitur, qui corporeus est; & primò atque immediate corpus afficit, deinde per corpus animum. Voluptatis corporeæ tot sunt differentiæ, quot sunt sensus. Alia enim est voluptas visûs, alia auditûs, alia odoratûs, alia gustûs, alia tactûs. Priores tres sunt puriores, quia contactum corporeum rei, quæ voluptatem excitat, minùs requirunt; & sic ad naturam voluptatum animi quodammodo accedunt. Posteriores vero duæ sunt impuriore, quia contactum illum omnino postulant. Præterea, voluptates gustûs & tactûs brutis etiam conveniunt: Illæ vero quæ oculis, auribus & naribus percipiuntur, in bruta non cadunt nisi per accidens, quatenùs imaginationem concitant voluptatum ad gustum ac tactum pertinentium. Nec enim delectantur conspectu egregiæ alicujus picturæ, aut concentûs musici auditu, aut rosarum & aromatum olfactu.

Etiam-

VIII.

Voluptatis

variæ spe-

cullo modo

est quæ oritur

ex cijs; qua-

scientiâ, vel ex

sensu delectionis

Dei. Volup-

rum, quæ

tates autem animi

multum corporeis

præstant, sint præ-

idque variis de

causis: 1. Ob

facultatem in

stantiores,

qua existunt, quæ

corpore nobilior est.

2. Ob

excellentiam rerum,

è quibus oriuntur.

3. Quia

constantiores sunt,

& fastidium nunquam

pariunt, ut aliæ.

XIV.

Voluptas

corporis,

quænam,

et quotu-

plex sit.

XV.

Quare homines sunt proniores ad consecretandas voluptates corporis quam animi.

Etiamsi autem voluptates corporis, præsertim quæ tactu & gustu percipiuntur, ignobiliores sint voluptatibus animi, tamen homines ad eas consecretandas proniores sunt; idque triplici de causa. 1. Quia voluptates corporis nobis sunt notiores, utpote qui iis statim à pueritia sumus assuefacti; animi autem voluptates nonnisi viri facti percipimus, & postquam in virtute intellectûs vel morum progressus aliquos fecimus. Illa autem quæ notiora sunt, magis vulgò appetimus, quàm minùs cognita. 2. Quia voluptates corporis sunt faciles obtentu; ad veras autem animi voluptates nonnisi magno labore pervenitur. Facilia autem nos alliciunt, à difficilibus verò abhorremus. 3. Voluptates gustûs & tactûs solet præcedere dolor quidam, ex defectu naturæ proficiscens; qui cum sit molestus, ideòque eum depellere studeamus, vehementer voluptatum istarum, quæ sunt remediorum instar, quibus tollitur aut mitigatur, desiderium accendunt. In voluptatibus autem animi nihil tale occurrit.

XVI.

Aliæ voluptatis species; & quod omnes voluptates nec laudandæ sint, nec omnes vituperandæ.

2. Voluptas alia est honesta, alia turpis, alia indifferens. Voluptas honesta ea est, quæ ex rebus honestis percipitur, v. gr. ex actione virtutis. Turpis est quæ ex rebus turpibus percipitur, qualis est ea quam percipiunt gulosi, cum se cibo & potu ingurgitant. Indifferens verò est, quæ percipitur ex rebus indifferentibus, quæ neque honestæ neque turpes sunt, ut ex deambulatione. Omnes itaque voluptates non sunt laudandæ, ut Epicuro visum est, nec omnes vituperandæ, ut Platoni & Stoicis placitum est. Sed illæ sunt laudandæ quæ rectæ rationi,

tionis, & legi Dei consentaneæ sunt; vituperandæ quæ illi adversantur.

3. Voluptas alia est per se, alia per accidens. XVII.
Voluptas per se ea est, quam omnes qui secundum naturam benè affecti sunt, communiter expetunt. *Voluptas alia per se,* Secundum animum autem benè affecti sunt sapientes & virtute præditi, & *accidens;* secundum corpus qui prosperâ valetudine fruuntur. *Is an omnes animi voluptates sint bonæ.* Voluptas per accidens est, quam illi expetunt, qui affectu aliquo præternaturali laborant, sive is animi sit, sive corporis: quales sunt voluptates improborum & ægrorum. Hinc responderi potest ad quæstionem quæ sit, an omnes animi voluptates sint bonæ. Affirmativa enim verâ est de animo benè disposito. Nam qui talis est, malis non potest delectari. At si pravus est & malè dispositus, aliquando etiam ex malis voluptatem capit. Talis est quæ dicitur *ἐμψυχονομία*; licet illa potius sit affectus, quàm vere & propriè dicta voluptas.

4. Voluptas est vel communis vel propria. XVIII.
Communis, quam omnes naturaliter expetunt; *Quid sit* qualis est, quæ ex cibo & potu percipitur, &c. *voluptas communis,* Propria, quam unusquisque propter peculiarem *communis,* *ἰδιον ἀπορροῦ* seu temperamentum quærit; unde dicitur, Trahit sua quemque voluptas. *quid propria.* Aliaque est, non solum in singulis animantium speciebus, sed etiam ejusdem speciei individuis.

Dolor est imperfectio operationum facultatis cognoscentis. XIX.
Imperfectio autem ista vel à *Doloris definitio;* læsâ vel ab impeditâ facultate proficiscitur, vel *quod eodem modo dividitur quo voluptas.* Eodem modo dividitur dolor quo voluptas. Quot enim *modis dividitur, quo am voluptas.* modis dicitur unum oppositorum, totidem etiam

am alterum dicitur. Dolor ergo 1. est vel animi vel corporis. Dolor animi est, qui sic animo percipitur, ut ad corpus nullo modo pertineat; qualis est, qui oritur ex cognitione peccati, aut sensu iræ Dei. Dolor corporis est, qui sensu percipitur, & primo atque immediate corpus afficit, & per corpus animum. Estque similiter, ut voluptas, vel visus, vel auditus, vel olfactus, vel gustus, vel tactus. 2. Dolor alius est honestus, alius turpis, alius indifferens. Dolor honestus est qui honestam causam habet; ut si quis doleat quod vitia regnent, quod nomen Dei blasphemetur. Dolor turpis est, qui turpem causam habet, ut si quis doleat quod alius sit felix. Huc spectat illud Pauli, *Quæ secundum Deum tristitia est penitentiam in salutem stabilem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur*, 2 Cor. vii. 10. Dolor indifferens est, qui indifferentem causam habet; & talis est corporeus, qui sensibus percipitur in rebus quæ nec honestæ nec turpes sunt moraliter. 3. Dolor alius est per se, alius per accidens. Dolor per se est, quem communiter percipiunt qui animo & corpore benè sunt affecti, ex rebus quæ alterutri nocent. Dolor per accidens est, qui ex malâ animi vel corporis habitudine profiscitur, quâ fit ut doleamus de rebus ob quas dolere non convenit. 4. Dolor est vel communis, vel proprius. Communis, quem omnes naturaliter sentiunt, ut ex contusione, solutione continui. Proprius, quem singuli sentiunt ob peculiare temperamentum, unde fit ut quæ alicui cibis sunt, alii venenum sint; ut cicuta, quâ delectantur turdi, homines verò interimit.

Ad

Ad moderandos affectus, causæ ex quibus oriuntur primò cognoscendæ sunt, deinde convenientia iis remedia sunt adhibenda. Quam admodum enim in curatione morborum corporum ad ista duo attendi solet, ita etiam faciendum est in curandis affectibus qui sunt animi ægritudines. Sed ista in genere tantum hic spectantur, in specie postea de iis agitur, cum de singulis affectuum speciebus differetur. Affectuum causæ aliæ sunt externæ, aliæ internæ. Externæ causæ sunt, quæ extrinsecus adveniunt, ut injuriæ, honoris vel opum jactura, &c. Internæ causæ sunt, quæ corpori vel animo nostro adhærent. Corpori, ut dolores qui ipsum discruciant, & propter arctam quæ est inter corpus & animam conjunctionem affectus in animam excitant. Animæ, ut naturæ nostræ corruptio, & ad malum propensio.

Remedia affectuum sunt vel prophylactica vel therapeutica. Prophylactica sunt, quæ ad præcavendos affectus faciunt, ne nos invadant. Therapeutica sunt, quæ sanant eos postquam nos invaserunt. Utraque triplicis sunt generis, nimirum vel naturalia, vel moralia, vel supernaturalia. Naturalia sunt, quæ petuntur à medicinâ, quæ prævum corporis temperamentum corrigendo, simul animi perturbationibus medetur. Sic etiam David pulsans citharam, Saullem à melancholico affectu sublevavit. Moralia sunt, quæ petuntur à ratione, ut sunt hortationes, consilia, exempla, &c. Supernaturalia sunt, quæ verbum Dei nos docet, quo pertinent preces sive auxilii divini imploratio, una cum jejuniis & carnis maceratione, ut spiritui reddatur obsequentiôr.

CAPUT V.

De Affectibus in specie.

I.
De affectuum
specie-
bus; quot
numero sint,
ubi sedem
habeant, &
quomodo di-
vid. ntur.

Species affectuum primariæ sunt duæ; alii enim sint simplices, alii mixti. Simples affectus sunt undecim, quorum sex sedem habent in facultate animæ concupiscente, nempe amor & odium; desiderium & fuga; gaudium & tristitia; quinque vero in facultate animæ irascente, nempe spes & desperatio; audacia & timor, denique ira. Facultas autem concupiscentis est, quæ versatur circa bonum vel malum simpliciter & absolutè spectatum, abstrahendo nimirum à ratione difficilis. Facultas vero irascens est, quæ versatur circa bonum vel malum arduum, hoc est circa bonum quatenus est obtentu difficile, vel malum vitatu difficile. Affectus dividuntur vel secundum subiecta, vel secundum adjuncta, vel secundum species. Secundum species quatuor sunt summa affectuum genera, desiderium & fuga, gaudium & tristitia; quorum duo priora versantur circa bonum & malum absens, duo vero posteriora circa præsens, ita placuit Stoicis. Secundum adjuncta, alii sunt lenes, alii vehementes, alii citò transeunt, alii perdurant, &c. Secundum subiecta, alii sunt juvenum, alii senum, alii divitum, alii pauperum, &c. Compositi sunt sex, videl. misericordia, invidia, æmulatio, verecundia, indignatio, & epichærecacia.

Probatur autem undenarius numerus affectuum simplicium hac ratione; quod cum facultas concupiscens versatur circa bonum, ut bonum est, sine consideratione an sit præsens vel absens, inde nascitur Amor, cui opponitur odium mali. Cum vero versatur circa bonum ut absens & obtinendum, excitatur desiderium, cui opponitur fuga mali. Cum denique versatur circa bonum ut præsens & possessum, nascitur gaudium, cui opponitur tristitia de malo præsenti concepta. Pariter, cum facultas irascens versatur circa bonum arduum, ut absens, sed tamen comparabile, oritur spes; & cum æstimatur obtineri non posse, desperatio. Cum vero respicit malum absens, idque apprehendit ut imminens & vitatum difficile, inde nascitur timor; & cum æstimatur propulsari posse, audacia. Denique, cum versatur circa malum præsens, quod est repellendum, existit ira. Non datur autem passio quæ per se directè sit iræ contraria. Nam *doxynota* lenitudo, quæ ei videtur opponi, vel nascitur ex apprehensione periculi, & sic est timoris species; vel oritur ex motivo pietatis, & est virtus patientiæ, non affectus.

Amor est affectus complacentiæ in bono, quatenus bonum est, sine consideratione an sit præsens vel absens. Objectum amoris est bonum, siue verum bonum sit, siue tantum apparens. Differt ab amicitia, quæ est amor mutuus ab utraque parte cognitus, atque officiis reciprocis declaratus; & à dilectione, quæ propriè est amor cum electione, ac proinde non est affectus à solâ naturâ excitatus.

II.

Quâ ratione probetur undenarius affectuum simplicium numerus.

III.

Amoris definitio, & objectum; & quod tam ab amicitia, quam à dilectione sit distinguendum.

IV.

*Amoris tri-
plex divisio;
quibus modis
amor per-
sonæ exci-
tetur, &
quænam sit
interna il-
lius causa.*

Amor vulgò distinguitur in amorem amicitia & amorem concupiscentia. Amor amicitia, qui etiam benevolentia vocatur, est quo aliquid amatur propter ipsum, non verò propter delectationem aut utilitatem ex ipso percipiendam. Sic amamus nos propter nos ipsos, & matres amant prolem recentem natam. Amor concupiscentia est, quo amatur aliquid propter delectationem aut utilitatem inde redundantem. Sic amamus cibum & potum, quatenus jucundi sunt & vitæ conservandæ utiles. Amorem personæ primò solet excitare oris venustas, & pulchritudo, quæ in oculos incurrit & tacitâ quâdam vi ad sui amorem allicit. Secundò amorem excitat similitudo, sed præsertim ea quæ in moribus, affectibus & studiis cernitur; quo etiam pertinent familiaritas & convictus: tertio amorem eliciunt comitas, mansuetudo, liberalitas: quarto ipse amor amorem excitat, Nam, ut inquit Seneca, vis philtrum sine poculo; si vis amari, ama. Interna vero amoris causa est calor & subtilitas sanguinis; unde fit ut homines temperamenti sanguinei proniores sint ad amorem. 2. Amor est vel personæ, vel rei. Personæ, Dei, hominum. Rei, ut divitiarum. Sub amore personæ comprehenduntur ea quæ personæ adhærent, & ob quæ amatur, ut forma, ingenium, probitas, &c. 3. Amor alius est honestus, alius turpis. Honestus amor est, quo amamus quæ oportet vel licet amare, & prout amare oportet. Turpis amor est, quo amamus quæ non licet, vel non eo modo quo oportet.

V.

Quot sint Amoris effectus. Amoris effectus sunt varii. Primus est assim-

latio,

latio, quā amans amato se conformare studet. Secundus est unio, per quam amans amatæ personæ consortium quærit, vixque ab illā se unquam divelli patitur, de eā cogitare & loqui semper solet. Unde vulgatum illud, anima magis est ubi amat, quā ubi animat. Idque indicat scriptura, cū dicit de Jonathane, animam ipsius conglutinatam fuisse animæ Davidis, 1 Sam. xviii. 1. Tertius est consiliorum & bonorum inter amicos communio. Quartus est zelus, quo amans removet obstacula, quibus rei amatæ possessio vel impediri posset, vel retardari. Solus enim vult amare, & solus amari, tertiumque in consortium non admittit.

Amor honestus, qualis est Dei, parentum, VI. liberorum, conjugum, virtutis, est excitandus *Quod amor in nobis & fovendus. Sed turpis eradicandus. honestus in Remedia adversus illum sunt otii fuga; Nam nobis exci-* otia si tollas, &c. David otiosus tentatus fuit, *tandus sit;* &c. Parcimonia in cibo & potu; nam sine Ce- *turpis verò* rere & Baccho friget Venus. Avertendi sunt *eradicandus, & qui.* oculi à re, quam non licet amare; precibus vacandus, & lectioni Sacrarum literarum; celestia sunt amanda. Sanguis etiam aliquando detrahendus, qui calore suo & copia affectum illum accendit.

Amori opponitur odium, quod est affectus VII. displicentiæ in malo, quatenus malum est, sine *Odii definitio, divisio,* consideratione an sit præsens vel absens. Est *que vel personæ, vel rei. Illius causæ & effectus patent ex iis quæ de amore dicta sunt, etus, & re-* cū contrariorum contraria sint attributa. *medium.* Remedium hujus affectus est charitas, quā qui præditus est, ita vitia oderit, ut personas amet,

VIII.
Quid sit de-
siderium, &
quot modis
ab Amore
differat.

eaſque ad ſaniorẽ mentem reducere conetur,
Deſiderium eſt affectus erga bonum abſens,
 quod ut conveniens fuit apprehenſum. Dicitur
 etiam concupiſcentia, voce hac ſtrictiùs acce-
 ptà, cum generaliter omnes affectus ſignificet,
 & ſpeciatiim eos qui ſunt in facultate concupi-
 ſcente. Differt ab amore duobus modis. 1. Quia
 amor verſatur circa rem quæ habetur, tam præ-
 ſentem quam abſentem, deſiderium vero circa
 rem habendam, eamque abſentem. 2. Quia a-
 mor eſt vel perſonæ vel rei, deſiderium vero eſt
 tantum rei. Illius tamen eadẽ ferè ſunt cauſæ
 & effecta quæ amoris. Eſt item aliud honeſtum,
 aliud turpe. Deſiderio opponitur *fuga*, quæ eſt
 affectus quo malum abſens averſamur, quod ut
 inconveniens apprehendimus.

IX.
De gaudio,
& quomodo
ab amore
differat ;
ejuſdem cau-
ſæ, effectus,
& remedia.

Gaudium eſt affectus, quo erga bonum præ-
 ſens & poſſeſſum ferimur. Vocatur etiam læti-
 tia, delectatio, voluptas, voce voluptatis angu-
 ſtiùs quàm antea acceptà. Differt etiam duo-
 bus modis ab amore, 1. Quia gaudium bonum
 tantum præſens respicit, amor tam ad abſens
 quam ad præſens refertur. 2. Quia gaudium
 circa rem propriè verſatur, amor verò tam cir-
 ca rem quàm circa perſonam. Eaſdem etiam ha-
 bet in genere cauſas & affecta quæ amor. Spe-
 ciatiim verò gaudium cor dilatat, quam dilata-
 tionem ſequitur diffuſio ſanguinis & ſpirituum
 ad corporis partes extremas. Sanitatem item pa-
 rit vel tuetur, quia iſto cordis motu recreantur
 ſpiritus vitales & purificantur. Immodicum ta-
 men gaudium, præſertim repentinum, periculo-
 ſum eſt, quia in eo nimio impetu ſpiritus vita-
 les ex corde erumpunt, unde concidit facultas
 vitalis.

vitalis, & mors aliquando sequitur. Præterea omne gaudium ex rebus corporeis, cum diuturnius aut vehementius est, fastidium tandem parit, quia turbat proportionem objecti & facultatis naturalis, quæ à vehementi sensili lædi solet. Gaudium etiam sicut amor, aliud est honestum, aliud turpe, quorum illud est quod ex rebus honestis, hoc vero quod ex turpibus concipitur. Gaudii immoderati remedia sunt, considerare omnia humana esse caduca & fluxa, gaudium facile in tristitiam mutari, voluptates etiam honestas animi vim relaxare, & ad præclaras actiones segniores reddere, ideoque parce sapienti usurpandas.

Illi opponitur *tristitia*, quæ est affectus quo à malo præsentem cum quadam inquietudine abhorremus, sive malum jam reipsa sit præsens, sive tantum secundum imaginationem, quæ id animo præsens reddit. Vocatur etiam dolor, voce doloris strictius accepta. Tristitia tamen differt à dolore in eo, quod dolor promiscuè de animo & de corpore dicitur, tristitia vero ad solum animum refertur. Illa oritur ex malo præsentem, vel pro præsentem habito, quo etiam refertur bonum amissum, & retardatio adeptionis boni, atque omne quod resistit appetitui; hæc enim speciem habent mali. Per accidens amor & desiderium tristitiam pariunt, vel ob rei amatae & desideratae absentiam, vel ob metum amittendi, seu desiderio non potiendi. Illa cor contrahit & sanguinem ac spiritus ab extremis ad illud revocat, morbosque parit & mortem accelerat. Imo etiam ex immoderata & repentina tristitia, sicut ex immoderato

X.

Tristitiæ definitio, & à dolore differentia; ejusdem origo atque remedia.

& repentino gaudio, mors sequi potest; sed ob contrariam rationem, nempe quia vi repentinæ & vehementis tristitiæ cor ita constringitur, ut in eo calor vitalis ventilatione carens, suffocetur, indeque mors eveniat. Remedia tristitiæ sunt, magnitudo animi quæ casus humani despiciantur, quærere gaudia solida, quæ eripi non possint, ut solatium bonæ conscientiæ, Dei metum, alloquia amicorum quæ dolorem levent, somnus etiam & moderata exercitatio, calorem excitando, & spiritus debilitatos reficiendo.

IX.
*De Spe &
desperatio-
ne; quid
etiam sit
discriminis
inter illas,
& deside-
rium.*

Spes est affectus, qui tendit in bonum absens ut acquisitu difficile, sed tamen possibile. *Desperatio* contra est affectus, qui tendit in bonum absens, non tantum ut acquisitu difficile, sed etiam impossibile. Sub bono verò hîc comprehendendo mali evitacionem, quæ boni rationem habet. *Spes* autem & *desperatio* inter affectus recensentur, quatenus deliberationem anteverunt; Postquam enim rationis iudicio & voluntatis imperio sunt corroboratæ, ad classem virtutum & vitiorum pertinent. Et in genere, virtutes & vitia nominibus affectuum designantur, quia circa illos affectus versantur, & peculiare nomen non habent. Ita cum nomen alicujus qui mihi occurrat ignoro, describo eum à vestibus quas gestat, aliisque ejusmodi externis. *Spes* & *desperatio* magnam habent cum desiderio affinitatem: Sed illud tantum inter ipsa est discriminis, quod *spes* sit desiderium animum exhilarans & ad suscipiendum impellens; *desperatio* verò est desiderium animum crucians, & ab agendo planè deterrens.

Causæ

Causæ spei sunt variæ. Aliquando in experientia fundamentum suum habet. Qui enim antea sæpe in cœptis suis felix fuit, facile sperat se in posterum similem eventum consecuturum. Aliquando contra oritur ab imperitiâ. Qui enim dubiæ & ancipitis Martis fortunæ imperitus est, facile sibi victoriam pollicetur. Hinc fit ut juvenes, utpote humanorum casuum imperiti, facile sperent; senes verò, qui fortunæ inconstantiam sæpius in se vel in aliis sunt experti, ad desperationem proniores sint. Licet alia etiam istius diversitatis ratio à temperamento peti possit. Sanguineus enim calor, quo juvenes maximè abundant, eos in spem erigere solet: melancholicum verò frigus quod in senibus obtinet, eos ad desperationem faciliè inducit.

XII.

Spei cause.

Effectus spei sunt longanimitas in expectando, patientia in tolerando, audacia in aggre-
 XII.
Ejusdem effectus.
 diendo, & alacritas in operando. Desperationis vero contraria, nisi quod aliquando per accidens desperatio audaciam parit. Unde in bellis periculosum est hostes ad desperationem vitæ compellere. Jucundissimus est spei affectus, hominesque in malis sustentat, ideo alendus est, & eâ cor adversus desperationem muniendum. Caro:

Rebus in adversis animum submittere noli.

Spem retine, Spes una hominem nec morte relinquit,

Atque aliquis pendens in cruce vota facit.

Ovid. lib. 1. de Ponto, Eleg. 7. ad Græcinum,
Hæc dea, cum fugerent, &c. & in Appendice
 Virgil. lib. 1. tit. 18. *Spes fallax, spes dulce malum.*

Aud:-

XIV.

Audacia
quid, &
quâ in re
differat à
fiduciâ: e-
iusdem cau-
sæ, effectus,
& remedia.

Audacia est affectus, qui tendit in malum, seu periculum imminens, quod superatu apparet difficile, sed tamen possibile. Vocatur à quibusdam fiducia & confidentia, sed differunt tamen in eo, quod fiducia bonum primo & per se respicit, audacia vero respicit malum ut id superet, & tandem bono potiat. Audaciæ eadem propè causæ sunt quæ spei, experientia nempe, vel opinio propriæ virtutis, seu adversariorum imbecillitatis; item imperitia. Nec non calor cordis, & vinum. Effectus sunt calor & sanguinis diffusio, bilis commotio, contemptus periculorum. Remedia, experientia, modestie de se sentire, adversarios non dispicere.

XV.

Timoris de-
finitio, dif-
ferentia, &
causæ.

Timor seu metus est affectus, qui refugit malum, seu periculum imminens, quod tamen apparet vitatu possibile. Differt à tristitiâ, quæ respicit malum præsens, cum hic versetur circa futurum. Consternatio est summus timoris gradus in malo vitatu penè impossibili. Causæ timoris sunt sanguis frigidior, unde fit ut senes & fœminæ metu facilius corripiantur juvenibus & viris. Nonnunquam occulta quædam antipathia est causâ metûs: indeque oritur timor, quo ovis conspecto lupo, pullus conspecto milvo, & homines conspecto serpente corripiuntur. Imo quosdam videas qui ad adspæctum felis expavescant, & de leone dicitur, eum ad galli cantum horrore corripi. Qui magni sunt corde solent esse meticulosi, ut lepores; nimirum quia in magno receptaculo calor facile dissipatur, & vis unita solet esse fortior.

Post triftitiam nullus eft affectus timore perniciofior, & qui tum corpori tum animo plus noceat. Primo enim contrahit & debilitat cor, ad cujus opem fpiritus & fanguis accurrunt, unde nafcitur pallor in vultu, frigus externarum partium, tremor membrorum, præfertim eorum quæ magis mobilia funt, ut poplitum, & labelli inferioris, eriguntur capilli, nonnunquam repente cani fiunt, vox hæret faucibus, lingua titubat, fitis cruciat, alvus & vefica laxantur. Deinde animum perturbat, memoriam labefactat, fufpiciones gignit; meticulofi enim omnia folent augere in majus. Crudeles etiam funt timidi, quia dum ab omnibus fibi metuant, omnes perditos volunt, ut fint in tuto & fecuri. Remedia timoris funt, Moderate amare bona hujus mundi, opes, vitam: qui enim impensè ea amat, femper cruciatur metu amitendi. Item affuefacere fe rebus terribilibus & animum adversus eas obfirmare. Sed ante omnia timor Dei, & charitas erga alios expellunt mundanos metus.

Ira eft affectus puniendi, feu doloris illi, qui intulit, reponendi. Differt ab iracundia, quod hæc fit affuetudo, illa vero actus. Item ab odio variis modis. 1. Quod odium poffit effe fine ullo affectu puniendi, ut cum odimus diabolum, vel tyrannum aliquem; ira minime. 2. Quod odium gravius fit iræ; odium enim eft obfirmatus affectus, in quem ira, cum diu perfeverat, tandem definit. 3. Quod odium feratur etiam adversos eos à quibus nulla affecti fumus injuria, ut adversus improbos, & improbitatem: ira vero exardefcat tantum ex opinione acce-

ptæ

XVI.

Timor tam corpori, quam animo admodum nocivus; ejusdemque remedia.

XVII.

Ira quid, & quomodo differat ab iracundiâ & odio.

ptæ injuriæ. 4. Quod odium feratur tam erga rem, quam erga personam; ira vero erga personam tantum, aut quod tanquam persona est. Nemo enim nisi insanus irascitur trunco aut lapidi. Iræ nullus est affectus contrarius; Oritur enim ex malo quod reponere cupit, a quo nullo affectu prohibetur, sed tantum aliquâ virtute, nempe lenitate, & clementiâ, quæ ipsius impetum vel anteverunt, ne erumpat, vel ortum comprimunt.

XVIII.

Iræ gradus tres, totidemque hominum iracundorum species; & quod diversa hominum temperamenta varie iram concipiant & deponant.

Tres sunt iræ gradus, primus est cum bilis moveri incipit & sanguis efferverescere. Secundus dicitur excandescencia, quæ est vehemens ira, sed brevis. Tertius est furor qui diuturnior est, & vix placari potest. Unde illud Horatii ad utrumque discernendum, *Ira furor brevis est*, quod de secundo iræ gradu, excandescentiâ intelligendum est. Tres quoque sunt species hominum iracundorum, primi sunt ὀργίλοι, qui facile quidem ira corripuntur; sed eam facile deponunt. Secundi sunt πικροὶ amari, qui quidem non ita facile commoventur; sed irati vix placantur; tertii sunt χαλεποὶ difficiles seu sævi, qui nempe ad iram proni sunt, nec placari possunt, nisi extortâ ultione. Sanguinei temperamenti homines facile concipiunt iram, quia sunt calidi, sed facile etiam deponunt, quia humidi. Biliofi temperamenti facilius irâ inflammantur sanguineis, quia calidiores sunt, & diutius eam retinent, quia sicciore. Pituitosi nec facile iram concipiunt, nec diu retinent; illud quia sunt frigidi, hoc quia sunt humidi. Melancholici tardè irâ corripuntur, quia sunt frigidi, sed diutissime eam retinent, quia sicci. Cibi calidi,

calidi, vinum, aromata & inedia reddunt etiam ad iram propensos.

Causa iræ est contemptus nostri vel nostrorum, seu opinio quam de eo concepimus. Eundem enim hic effectum producit opinio atque res ipsa. Contemptus autem est vel conjunctus, cum injuriâ & violentiâ apertâ, ut si quis nos percutiat vel vulneret; vel cum derisu & contumeliâ, quâ magis solent accendi qui sunt generosi animi, & in dignitate aliquâ constituti. Auget iracundiam personæ conditio, enim est offendi ab amicis, subditis, vilis conditionis hominibus, vel iis quos beneficiis affectimus, quàm ab aliis; auget quoque locus, aliarum circumstantiarum; gravius enim est in hominum conspectu & frequentia, quàm privatim & semotis arbitris derideri. Infirmiores, & in quibus vitium aliquod naturæ est, facilius solent irasci cæteris, quia citius concipiunt opinionem se contemni, ut claudi, luscii, gibbosi; item senes, &c. Sed divites quoque & potentes in eam, ob fastum quo turgent, valdè prones sunt. Putant enim se contemni, si quis vel ad minimum nutum eis morem non gerat.

XIX.

*Quoddam iræ**causa sit**contemptus,**ut si quis nos**percutiat vel**vulneret;**vel cum derisu**& contumeliâ,**quâ magis solent**accendi qui sunt**generosi animi,**& in dignitate**aliquâ constituti.**Auget iracundiam**personæ conditio,**enim est offendi**ab amicis, subditis,**vilis conditionis**hominibus, vel iis**quos beneficiis**affectimus, quàm**ab aliis; auget**quoque locus,**aliarum circumstantiarum;**gravius enim est**in hominum**conspectu &**frequentia, quàm**privatim &**semotis arbitris**derideri. Infirmiores,**& in quibus**vitium aliquod**naturæ est, facilius**solent irasci**cæteris, quia**citius concipiunt**opinionem se**contemni, ut**claudi, luscii,**gibbosi; item**senes, &c. Sed**divites quoque**& potentes**in eam, ob**fastum quo**turgent, valdè**prones sunt.**Putant enim**se contemni,**si quis vel**ad minimum**nutum eis**morem non**gerat.*

Effectus iræ primus, est fervor seu ebullitio sanguinis circa cor, deinde ejus ad exteriores partes diffusio, quam aliquando comitatur rubor, aliquando verò pallor. Ruborem causat spes cum desiderio deponendæ injuriæ, & in iis qui generosioris sunt animi conspicitur. Pallorem inducit ingens tristitia ob acceptam injuriam, metusque, ne qui intulit elabatur inultus; & signum est animi abjectioris. Cor quoque in ira palpitat, ardent oculi, titubat lingua, tremunt

XIX.

*Ire effectus**varii.*

miunt labia, manus & poplites, crepant dentes, totum denique corpus indecore concutitur. Inde perturbatio rationis sequitur, verba jactantia plena, minæ, verbera, cædes, blasphemix; Et in nonnullis vomitus biliosus, febrisque & cita mors; ita ut ira Iliadem malorum complectatur.

XXI.
*Utrum ira
aut possit,
aut debeat
penitus e-
radicari.*

Unde non immerito quæritur, an irasci aliquando sapienti liceat. Nam qui omnino id illicitum esse contendunt, pro sua sententiâ perniciosos, quos modo commemoravi, iræ effectus urgere solent. Sed tamen responderi potest, iram non minus esse naturalem affectum quam cæteros, ideoque nec posse nec debere penitus eradicari. Sufficit si intra rationis cancellos contineatur, ne eos transfiliat. Unde Paulus ad *Ephef.* iv. 26. dicit, *Irascimini & nolite peccare.* Quamvis enim illud, *Irascimini*, permissio potius sit quam præceptum, tamen aliquam iram esse licitam arguit. Sicut ex eo quod prohibet peccare irascendo, id fieri nonnunquam posse absque peccato rectè colligitur, alioqui monitio ista esset ridicula, perinde ac si quis diceret, Ambula, sed cave ne ambulando movearis. Distinguendum est igitur inter iram moderatam & immoderatam, quarum illa est affectus puniendi moderatus in eo qui justam id faciendi causam habet; hæc vero etiam si interdum justam causam habeat, modum tamen in commotione sua non servat. Unde Paulus loco modo citato addit. *Sol ne occidat super iram vestram, nolite locum dare diabolo;* ut ostendat etiam justam iram esse fræmandam, ne diu ei indulgendo diabolicæ tentationi locus detur.

Re-

Remedia quibus ira compescitur & intra XXII. rationis gyrum continetur, sunt hæc. Primò a- *Ira reme-*
 liorum dicta & facta, quæ contemptum nostri *dia quam*
 sapiunt, in bonam partem, quatenus fieri potest, *efficacissima.*
 sunt accipienda; & inadvertentiæ potius, aut
 perturbationi, quàm offendendi animo sunt tri-
 buenda. Secundo, modeste de nobis sentire o-
 portet, atque existimare nos posse aliquid con-
 temptu aut offensione alterius dignum admitte-
 re. Tertio, rixosorum conversatio fugienda, &
 iis qui lenioris sunt animi se adjungendum.
 Quarto, removendæ sunt occasiones irascendi,
 ut faciebat Cotys, qui elegantia vasa vitrea si-
 bi donata frangebatur, ne adversus servos, qui ea
 frangerent, posset irasci. Quinto, attente & fre-
 quenter consideranda sunt mala qua ex irâ in
 nos vel alios redundare possunt. Sexto, perpen-
 dere oportet quàm propè ad ferarum indolem
 aut amentium accedat iracundus. Unde Socra-
 tes suadebat iratis, ut faciem intuerentur in spe-
 culo, ut abhorrerent ab affectu qui eam ita tur-
 piter fœdaret. Septimò, tempus rationi conce-
 dendum, ut se colligat & adversus belluinum
 iræ impetum se armet; quod volebat Atheno-
 dorus, qui suadebat Augusto, ut cùm sentiret
 se irâ commoveri, 24. Græci Alphabeti literas
 apud se enumeraret, priusquam quicquam dice-
 ret aut faceret. Sed parum efficax erat ejus-
 modi remedium. Præstantius est multò, &
 planè divinum, orationem dominicam at-
 tentè ac devotè pronunciare, in quâ effica-
 cissima adversus istum affectum habemus anti-
 dota.

XXIII.
De affectibus mixtis, eorumque prime, misericordiâ; quid sit, & ex quibus composita: utrûm etiam eradicanda sit, an potius fovenda.

Haftenus de affectibus simplicibus; sequuntur mixti seu compositi, Quorum primus est *Misericordia*; Ea est tristitia de alieno malo ut proprio existimato, cum succurrendi affectu. Composita est ex tristitiâ & desiderio; quarum illa oritur ex malo in quod quempiam immerito incidisse existimamus: Eorum enim quos iuste pati credimus, vix solemus misereri. Hoc vero est affectus illi subveniendi. Malum autem istud est præcipue pœnæ seu afflictionis, non vero culpæ, etiamsi ob id etiam tristari nos conveniat, & de eo qui admisit in rectam viam reducendo sollicitos esse. Laudatissima est hæc passio & quam Christus nobis ab exemplo ipsius Dei commendat, dicens, *Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est*, Luc. vi. 36. Quare gravissime errant illi, qui ipsam eradicare volunt; cum potius omni studio sit fovenda, ut fons & origo operum charitatis. Regerunt quidem illi, bene faciendum esse miseris, sed sensum miseriæ ipsorum in animum nostrum non esse admittendum; idque ad instar Dei, qui nullam ex alienæ miseriæ intuitu tristitiam percipit. At resp. sine ejusmodi sensu doloris, fieri non potest ut prompti satis simus ad aliis subveniendum; ideoque Deum nobis ipsum naturâ velut stimulum charitatis inesse.

XXIV.
Qui ad misericordiam sint propensiores; quomodo etiam excitandus sit affectus hicce, & quàm magis faciendus.

Ad misericordiam propensiores sunt meticulosi & infirmi, ut scemina, pueri, senes. Et qui opinantur eadem mala, cum quibus alios conflictari vident, sibi suisque contingere posse, vel ipsa aliquando sunt experti. Unde Dido

apud

apud Virgilium dicebat, *Non ignara mali miseris succurrere disco.* Felices verò quibus omnia ex voto fluunt, & potentes qui nihil ab aliis sibi timent, non ita solent alienæ miseriæ sensu affici. Item qui sunt in extremâ positi calamitate, miseratio vix tangit; cùm enim urgeantur propriis malis, de alienis non cogitant. Ad excitandum in se hunc affectum, propriis oculis alienas misérias intueri convenit. Profundiùs enim in animum descendunt visâ, quàm tantùm audita. Quare peccarunt sacerdos ille & Levita, de quibus Christus *Luc. x.* qui conspecto homine seminece, aliâ viâ præterierunt, ne propiore intuitu ad misericordiam commoverentur. Magni facienda est misericordia, quia *miseriordes misericordiam consequentur, Matt. v. 7.* *Judicium sine misericordiâ erit illi, qui non exercuerit misericordiam, Jacob. ii. 13.* Idque ultimus dies comprobabit, in quo misericordes Christus secum in æterna gaudia assumet, immiseriordes cruciatibus æternis devovebit, *Matth. xxv.*

Secundus est *Invidia*, quæ aptiùs invidentia vocatur, cum invidia tam sit eorum qui invident, quàm quibus invidetur. Estque tristitia de bono alieno, æstimato ut malo proprio. Iste affectus est plerumque malus, utpote à naturæ corruptione ortus, ideòque potius est eradicandus, quàm ad mediocritatem, quæ difficillimè hîc reperitur, reducendus. Licitâ tamen videtur esse invidia, quâ improbis bona illa invidentur, quibus tum ad suam, tum ad aliorum perniciem abutuntur. Remediis adversus eam duorum generum opus est. Cavendum enim est non

XXV.

Invidia, vel potius invidentia definitur qualis affectus sit, & quænam remedia adversus eam sint adhibenda.

solum ne invidemus, sed etiam ne nobis invidetur. Illud autem præstabit charitas & amor proximi, quo qui accensus erit, nunquam bonis ejus tristabitur. Hoc verò quadantenus obtinebimus, si in rebus prosperis non insolescamus, sed simus erga omnes comes & benefici. Nam aliorum invidiam planè frænare impossibile est.

XXVI.
Æmulatio
quid.

Tertius affectus est *æmulatio*, quæ est tristitia de bono alieno, quatenus illud nobis deest. Vocatur etiam zelus, & aliquando est ad virtutem stimulus; solummodo cavendum ne in invidiam degeneret. Differt à zelotypiâ quæ in conjugibus aliquando locum habet, pessimâque est perturbatio, omni studio eradicanda.

XXVII.
Verecundia
definitio, &
origo: in qui-
bz laude-
tur, & in
quibz im-
probetur.

Quartus affectus est *Verecundia* seu pudor, quæ est timor mali ignominiam afferentis. Oritur à re turpi, aut quæ pro turpi habetur, & erubescentiâ producit: natura enim, ad tegendam verecundantis faciem, sanguinem veluti velum per faciem ejus diffundit. Laudatur hic affectus maximè in juvenibus tanquam signum bonæ indolis. Nam impudentis est & in malo obfirmati nunquam erubescere. Non probatur in senibus, quia nihil admittere convenit, cujus pudere ipsos possit. In nullâ tamen ætate indecorum est ad suarum laudum auditum pudore aliquo suffundi.

XXVIII.
Indignatio
quid, & un-
de oriatur.

Quintus affectus est *indignatio* seu *nemesis*, quæ est tristitia de bono alieno, quatenus judicamus eum isto bono esse indignum. Causæ illius sunt bona fortunæ quæ vocantur, ut opes, honores, forma, robur, &c. ob virtutem enim alterius nemo indignatione corripitur. Hic etiam est videndum, ne quid ejusmodi indignatio cum

cum invidiâ affine habeat. Nec ei admixta esse debet *ἐμχυνεργία*, quæ est cum quis odio impulsus, alieno gaudet malo, ideòque in viti-
orum potius censum, quàm affectuum naturali-
um referri debet. Nihil enim magis alienum
est ab humanitate & misericordiâ.

CAPUT VI.

De Legibus.

HÆtenus de objecto virtutis, sequitur ut a-
gamus de normâ ad quam illa est compo-
nenda, quæ est lex. Cum autem varia sint le-
gum genera, illæ tantum sunt Ethicæ confide-
rationis, quæ hominum mores regunt. Itaque
huc non pertinet lex illa naturæ generalis, se-
cundum quam omnia in orbe fiunt, astra mo-
ventur, terra fruges producit, animalia nascun-
tur & moriuntur, contra quam peccat natura
quando monstra producit. Neque leges artium,
non modo liberalium, ut Rhetoricæ, Poeticæ;
sed etiam illiberalium, ut sutoriæ, adversus quas
qui peccat non propterea est improbus, sed im-
peritus. Lex autem dicta est à ligando, ut vult
Cicero lib. 1. de legib. quia homines vinculo
quodam ligat vel astringit. Alii malunt nomen
habere à legendo, quia Romæ leges in foro
proponerantur legendæ populo, antequam ra-
tæ essent & vim obligandi haberent. Alii de-
nique ita appellatam putant quod sit lecta, id
est electa vivendi regula. Græcis dicitur νόμος
à νέμω tribuo, quia unicuique quod suum est

I.

*Quod Lex
sit norma
virtutis: de
quonam le-
gum genere
hic agatur,
& unde lex
nomen for-
tiatur.*

tribuit. Hebræi vocant *Thorah*, id est doctrinam, quia opus est ut doceatur.

II.
*Legis in
genere de-
finitio.*

Lex universum accepta, est regula humanorum actuum per se habens vim obligandi ad aliquid agendum vel non agendum. Cicero eam sic definit, Lex est ratio summa insita in naturâ, quæ jubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Sed definitio hæc angustior est quam par sit; non quadrat enim in omnes leges, v. g. in leges de testamentis, servitutibus, neque in ceremoniales & judiciales Mosis.

III.
*Legis divi-
sio, in æter-
nam, & par-
ticipatam;
quarum hæc
iterum du-
plex, divina
vel humana.*

Dividitur lex in æternam & participatam, seu potius in originariam & derivativam. Lex æterna est divinæ mentis actus, quò Deus judicat quid sit fas & honestum, quid nefas & inhonestum in actionibus humanis. Distinguunt autem actiones humanas ab actionibus hominis; quòd illæ solæ sint liberæ, & homini quæ homo propriæ; hæ verò illi cum brutis animantibus communes. Lex participata est ea quæ ab æterna lege quodammodo participatur & derivatur. Estque duplex; divina vel humana. Lex divina est quæ Deum habet auctorem: humana verò quæ hominem.

IV.
*Lex divina
vel naturalis
est, vel posi-
tiva: prior
rursùm du-
plex, vel
naturaliter
à Deo im-
pressa;*

Lex divina iterum dividitur in naturalem & positivam. Lex naturalis est vel ea quam Deus homini in creatione impressit, vel ea quam postea inde deductam ei revelavit. Lex homini ab ortu indita nihil aliud est quam ratio per quam homo à brutis distinguitur, & judicat quid honestum sit & agendum, quid inhonestum sit & fugiendum. Hæc enim lex naturaliter in cordibus omnium hominum, etiam maxime barbarorum, est insculpta, & statim atque usum rati-

onis

onis habent, incipit se exerere. Hinc fit ut nulla gens tam fera aut inculta reperiatur, quæ non putet Deum esse colendum, parentes honorandos, abstinendum ab homicidio, furto; lapsum erigendum, reducendum errantem in viam, alteri non faciendum quod tibi fieri non vis, &c. De hac lege intelligendum est illud Pauli, *Gentes quæ non habent legem, naturaliter faciunt quæ sunt legis, Rom. xi. 14.* Ubi per eos, qui non habent legem, significantur ii, ad quos lex moralis per legem lata non pervenit; quos paulò post dicit habere opus legis inscriptum cordibus. Atque ex hoc fonte promanarunt tam multæ leges de æquo & bono à legillatoribus Ethnicis latæ, ab ipsâ naturâ rationali haustæ. Nec obstat quod apud quosdam populos repertæ sunt nonnullæ leges aut consuetudines impressionibus naturalibus pugnantes, ut quibus furta, liberorum expositio, permittebantur. Hæ enim paucorum fuere, ægre admixtæ, & tandem per contrarias leges meliores sunt abrogatæ, aut in desuetudinem abierunt.

Differt hæc lex naturaliter impressa à conscientia in eo, quod lex est regula universalis *Quæ differt* jubens, aut vetans: at conscientia est examen *à conscientia, & quæ* sui ipsius ad hanc regulam. Istius autem regulæ *in se;* cognitio altè sedens in animo est synteresis. Exempli gratia, homicida sic apud se ratiocinatur, Omnis homicida dignus est morte, Ego sum homicida. Ergo dignus sum morte. Major hujus syllogismi est lex naturæ per synteresim in animo conservata. Sed totius syllogismi constructio est conscientiæ opus.

VI.
*Vel à Deo
 homini re-
 velata, quam
 in decalogo
 habemus.*

Lex naturalis à Deo homini revelata est Decalogus, quem olim Deus in monte Sinai Israelitis pronuntiavit & duabus tabulis lapideis descriptum Mosi dedit; cujus, præcepta moralia, quinque libris Mosi comprehensa, nihil aliud sunt quam expositio. Decalogi enim præcepta omnia ad legem naturalem pertinent, excepto quarto de quiete Sabbathi. In quo tamen est illud naturale, ut ad exemplum Dei, qui absolutà creatione ab operibus suis quievit, etiam homines ab operibus suis quiescant, & tempus aliquod meditationi & celebrationi operum divinorum impendant. Dubitatur etiam de præcepto secundo, in quo prohibentur confici imagines in quibus Deus colatur, utrum ad naturalem legem sit referendum. Sed quamvis non ita evidenter ex eâ fluat ut primum, inde tamen omnino suam habet originem. Et malum est imagines facere ad cultum, non tantum quia Deus id hoc præcepto prohibuit, sed etiam quia suâ naturâ tale est. Quâ de causâ Gentes quæ legem non habebant reprehendit Paulus, quod mutaverint gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis & volucrum & quadrupedum & serpentium, Rom. i. ver. 23. Nec id tantum sed etiam addit, Propterea Deum tradidisse illos in desideria cordis illorum in immunditiam, &c. Tam graviter autem Deus bonus & æquus, istud factum in gentibus non vindicasset, nisi violationem legis naturalis contineret.

VII.
*Hujus legis
 immutabili-
 tas asseritur; & Deum non rescidisse illam probatur.*

id quod est sua naturâ, hoc est optimus & sanctissimus, si eam rescinderet, aut de eâ aliquid relaxaret. Nec enim est quod quis putet Deum ipsam rescidisse, quando iussit Abrahamum proprium filium suum offerre in holocaustum, & Israelitas sub specie mutui spoliare Ægyptios suppellectili suâ aurâ & argentea. Nam præterquam quod præcepta ista aut exceptiones à lege sunt singulares quæ regulam non faciunt, etiam dici illud potest, legi naturali conforme in primo exemplo, ut homo plus diligat Deum, quàm filium, & ad illius iussum, qui immortalitate donare potest sibi obedientes, vitam temporalem filii charissimi in honorem Dei impendat. Et tamen Deus, ne à suâ lege naturali rescilire videretur, probato Abrahami prompto ad obediendum animo, factum ipsum inhibuit. Et quod ad alterum exemplum attinet, nihil in eo est adversus naturæ legem. Nam quamvis sine speciali Dei iussu non licuisset Israelitis fraudare Ægyptios suis bonis, tamen quin Deus omnium totius mundi bonorum sit absolutus Dominus, qui ea dare & adimere potest cuicumque velit, nullum est dubium. Iusta autem erat causa adimendi ista bona Ægyptiis, qui crudeli & inhumanâ servitute Israelitas oppresserunt, & meriti erant illa Israelitæ suis laboribus, quorum nullam mercedem ab Ægyptiis acceperant. Eadem est ratio bellorum adversus populos Cananzos, quos speciali Dei iussu deleverunt & possessione terræ suæ expulerunt. Nam populi isti meriti erant sceleribus suis contra naturam excidium, & Deus Israelitis tanquam exsecutoribus suæ vindictæ adversus eos utebatur,

& regionem illorum possidendam ipsis dabat, Absque quo Dei jussu bella illa nihil aliud fuissent quam mera latrocinia.

VIII.
*Utrum lex
Christi, quâ
jubet ne ma-
lo resista-
mus, sit lex
naturalis.*

Sed quid de lege D. Christi statuendum, quâ jubet ne resistamus malo, & si quis nos percusserit in maxillam dextram, obvertamus illi & alteram, &c. estne hæc lex naturalis? Respondeo, consideratam cum præmio quod observantibus illam promissum est, nullo modo à naturali æquitate discedere. Beatos illi seipsos judicare debent, qui levi bonorum & commodorum temporalium jacturâ æterna sibi comparare possunt. Præterea, naturale in eâ est, quod excellens medium continet ad pacem inter homines conservandam, quibus etiam nulla præmii celestis habitâ ratione, præstet aliquando injurias acceptas dissimulare, quàm vindicare eas volendo, in periculum graviores accipiendi se conjicere. Verumtamen lex ista non est propterea naturalis dicenda, sed potius est supernaturalis, quia nemini naturâ est nota; ideoque non peccant gentes, quibus non est revelata, si ad eam mores & vitam suam non component.

IX.
*Quid, &
quotuplex sit
lex divina
positiva.*

Lex divina positiva dicitur, quæ non est in naturali æquitate & ratione fundata, aut saltem ita manifeste, ut à quolibet statim id agnoscipossit, sed à mero Dei arbitrio pendet, qui si voluisset diversa omnino aut etiam contraria illi præcipere potuisset. Tales sunt leges ceremoniales & judiciales populo Israëlítico olim præscriptæ. Ceremoniales leges dicuntur, quæ cultum Dei dirigunt in rebus quæ suâ naturâ neque honestæ, neque turpes sunt, sed indifferentes; & ob solum Dei mandatum sunt faciendæ,

dæ, aut omittendæ. Quales sunt leges circumcissionis, sacrificiorum, fæstorum, abſtinentiæ à diverſis cibis, &c. quarum plerumque nulla ratio dari poteſt, niſi ſola Dei voluntas. Ubi autem aliquod in æquitate naturali fundamentum habent, ſunt quidem veluti propago legis naturalis, ſed tamen neminem obligant, niſi accedente expreſſâ Dei voluntate. Chriſtus paucas ejuſmodi leges inſtituit. Vix enim alias reperies in Novi Fœderis libris præter baptiſmum & Cœnam Domini, quarum obſervatio omnibus ejus diſcipulis ſit præcepta. Leges judiciales ſunt, quæ ſpectant regimen politicum populi Iſraëlitici, veluti de pace aut bello, de venditionibus & emptionibus, de judiciis litium, criminum pœnis, & ſimilibus. Tales nullas leges Chriſtus in Novo Fœdere præſcripſit, qui regimini politico nullo ſe modo immiſcere voluit. Sed neque Moſaïcas abrogavit; quæ quamdiu politia Judaïca duravit, etiam à Chriſtianis legitime obſervari poterant. Et quod alios principatus aut reſpublicas attinet, illi qui legum ferendarum poteſtatem habent id ſolum cavere debent, ne ullas conſtituant, quæ cum charitatis Chriſtianæ præceptis convenire non poſſint.

Lex poſitiva divina neminem obligat niſi Iſraëlitæ, quibus eſt expreſſe data: Ideoque cum varii populi reprehendantur in ſcriptis Prophetarum quod ſcelera contra legem naturalem commiſerint, nunquam iis exprobratum videbis, quòd circumciſionem aut feſta Judæorum non obſervarint. Præterea cedit dignitate legi naturalis, adeo ut quando utraque ſimul non poteſt

X.

*Utrum illa
lex aliquem
obliget præ-
ter Iſraëli-
tas, quibus
data eſt.*

potest observari, præstet positivam & ceremonialem violare, quam naturalem; e. g. operari Sabbatho ad succurrendum ægro qui in vitæ periculo versatur. Quà de causà Dominus Jesus dicebat, *Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbathum*, Marc. ii. 27.

XI.

Quot conditiones requirantur in omni lege positivâ; sive divina ea sit, sive humana.

Varia conditiones requiruntur in omni lege positivâ, sive ea divina sit, sive humana. Prima est, ut sit rationalis. Omnis enim vera lex est participatio quædam legis æternæ, & secundum naturam esse debet, illiusque veluti anima est æquitas. Unde sequitur omnem legem debere esse possibilem observatu. Nam jugo impossibili alium gravare est iniquum, & natura docet ad impossibile neminem teneri. Itaque malè sentiunt de legis divinæ æquitate, qui dicunt eam etiam cum Dei auxilio observatu esse impossibilem. Attamen etiam injusta lex obligat, si is qui eam fert, legislatoriam habet auctoritatem; quales sunt principes & summi magistratus in quâlibet ditione; intellige autem injustam præcipienti, non observanti. Nam quæ observatu injusta est, non obligat; imo propter conscientiam tenemur ei non parere. Ita cum Pharaeo imponebat Israelitis onera æquo graviora, quæ tamen ferre poterant, tenebantur illi obedire. Sed quando præcipiebat obstetricibus, ut omnes mares in ipso ortu interimerent, grandi scelere apud Deum se obstrinxissent, si paruissent. Secunda conditio est, ut lex non uni aut alteri personæ imponatur, sed toti alicui communitati: alioqui nomen legis non meretur, sed est propriè mandatur aut præceptum. Verumtamen, si omnibus iis qui in aliquo loco de-

gunt,

gant, urbe vel insulâ, sit lata, quantumvis paucissimi sint, legem dici nihil obstat. Ita interdictum Adamo & Evæ factum de edendâ arbore scientiæ boni & mali, non minus lex erat, quàm circumcissionis. Tertia conditio est, ut lex constituatur ab eo qui illi communitati præest, cui lex imponitur. Eiusdem enim est legem imponere alicui communitati, cujus est eam regere, cum legum constitutione maximam partem regatur civitas. Regendi autem jus ille tantum habet, qui præest. Itaque si rex Hispaniæ vellet imponere leges Gallis, vel rex Galliæ Hispanis, neutri obedire tenerentur. Et si privatus aliquis leges omnium æquissimas conscripsisset, neminem obligarent, nisi quatenus præcepta de naturali æquitate continerent, quibus sine lege omnes parere tenentur. Nec poenam mereretur apud homines qui illas violasset. Quarta conditio est, ut lex tendat in commune bonum tanquam medium in suum finem. Nam cum legis constitutio, præcipua sit pars gubernationis publicæ, quæ suâ naturâ medium est ad communem felicitatem, eò quoque ipsâ tendere debet; proindeque lex ad commune bonum non conducibilis, hoc ipso non est lex. Differt autem hæc conditio à primâ, quòd prima requirat tantum ut lex sit rationalis & æqua, quarta vero præterea ut proficit. Quinta legis conditio est, ut sit firma & stabilis. In eoque discernitur à simplici aliquo mandato: v. gr. si magistratus mandet, ut singuli cives tractandis armis idonei, crastinâ die conveniant in forum. Hoc quidem mandatum, est ordinatio rationalis in commune bonum, ab eo qui curam habet communitatis;

tatis; sed quia non est firmum & stabile, sed ad unum tantum diem obligat, non est lex. Hæc tamen legis positivæ stabilitas non impedit, quò minus abrogari possit quando id reipublicæ expedire judicatur. Causa enim cessante ob quam lex instituta est, non est cur diutius vigorem suum retineat. Sexta conditio est ut sit præmio aliquo vel poenâ sancita, sine quibus lex potius est præceptum & suasio, quàm vera lex. Rarò autem præmia promittuntur legum humanarum observationibus: sed poenæ tantum illarum violatoribus intentantur. Præmium solum est frui securitatis publicæ beneficio. Sed leges divinæ utrumque habent. Septima & ultima conditio legis positivæ est promulgatio, sine qua lex positiva non habet completam vim dirigendi & obligandi. Subditi enim ab illâ lege regi & obligari non possunt, quæ ipsis incognita est, Requiritur ergo ut ad eorum notitiam perveniat, quod fit per promulgationem externam. Hoc observavit Deus in lege dandâ Israëlitis, & Moses in iis quas jussu divino ipsis præscripsit; Christus etiam in lege Evangelicâ, mittens Apostolos per universum orbem ad eam promulgandum. Idemque in omni principatu & republicâ etiam observatur, licet diversimodè, secundum singulorum locorum consuetudines.

XII.
*Quo sensu
 omnes leges
 humanæ sint
 positivæ.*

Omnes leges humanæ sunt positivæ, Nam per leges humanas hîc non intelligimus universaliter omnes eas, quæ ab hominibus quâcumque de re feruntur. Sic enim multæ earum sunt naturales & divinæ, ut si jubeant Deum colere, parentes honorare, ab homicidiis & adulteriis absti-

abstinere. Sed particulariter intelligimus eas, quæ ad politiam humanam pertinent. Nam etiam cum leges humanæ præcipiunt aliquid, quod est legis naturalis, aliquam semper circumstantiam addunt, quæ legi naturali non continetur, & ita ab eâ discriminantur. V. gr. cum lex humana statuit, ut homicidæ & adulteri morte plectantur, aut cum vetat, ut liberi minorennis invitis parentibus matrimonium contrahant, non est planè naturalis; etsi in æquitate naturali fundamentum habeat.

Præter naturæ autem legem, necesse fuit alias leges ab hominibus institui diversis de causis. 1. Quia lex naturæ generalia tantum æquitatis præcepta continet. Omnes autem homines non ita pollent ingenio, ut per se absque alterius ope, omnia particularia pervidere possint, quæ generalium regularum ambitu comprehenduntur. Ita fieri potest, ut qui furtum pro re turpi habet, non putet illicitum patri suo aliquid furari, vel de publico thesauro aliquid rapere, quasi aquæ cyathum è prætereunte flumine hauriret. 2. Quia plurimi datâ operâ se decipiunt, dum notiones naturæ generales, prout possent, ad singulas suas actiones non applicant. Sic decurtator mensuræ aut ponderis, aut adulterator monetæ sibi blandiens in scelere, non putat hæc furtis debere annumerari. 3. Quia interest reipublicæ, ut scelera poenis corporalibus vel pecuniariis coerceantur; quod natura docet quidem esse æquum, sed non potest exsequi nisi legum humanarum ope & magistratibus creatis qui ei curæ invigilent.

XIII.

Quibus de causis necesse fuit, alias leges ab hominibus ferri, præter illam Naturæ.

Leges

XIV.
*Quot sint
 legum hu-
 manarum
 genera.*

Leges humanæ duum sunt generum, vel enim politicæ seu seculares sunt, vel Ecclesiasticæ; unde nata est distinctio juris in Civile, quod in unum Corpus inter Romanos à Justiniano Imperatore redactum est, & Canonicum, quod Decreto Gratiani & Pontificum Romanorum Decretalibus continetur. Licet in Codice & Novellis, varix sint leges ad regimen Ecclesiasticum pertinentes, & in Decreto atque Decretalibus, multa statuuntur quæ sunt politicæ mundanæ. Ad leges politicas referuntur militares.

XV.
*Quot modis
 differant le-
 ges humanæ
 à divinis.*

Differunt autem leges humanæ à divinis multis modis. 1. Quod lex divina regit conscientias, & cupiditates corde conclusas vetat & punit. Unde præceptum, *Non concupisces uxorem, domum, agrum, ancillam, bovem proximi tui*, Et, *qui viderit mulierem ad concupiscendum jam machatus est eam in corde suo*, Mat. v. 28. At leges humanæ externa facta tantum respiciunt & puniunt. 2. Quod leges divinæ omnes sunt iustæ, humanæ verò multæ sunt iniustæ, quæ tamen obligandi vim habent. 3. Quod legibus divinis omnes homines sine exceptione obedire tenentur, non minus Principes & magistratus, quàm subditi. At leges humanæ concedunt aliquando privilegia & immunitates à lege communi. Et non sine causâ comparantur telis araneorum, quæ muscas implicant, sed ab avibus perrumpuntur. 4. Quod leges humanæ præmia & pœnas temporales tantum constituunt, & sæpius quidem pœnas, quàm præmia; lex verò divina præmia & pœnas æternas, nec magis has quàm illa, sed contra potius.

Leges

Leges tam divinæ quàm humanæ aliæ sunt XVI.
 affirmativæ, aliæ negativæ. Affirmativæ sunt, *De legibus*
 quibus bonum aliquod præcipitur, ut precibus *affirmativis,*
 incumbere, pauperi eleemosynam dare. Nega- *& negati-*
 tivæ verò, quibus malum aliquod prohibetur, ut *vis; illarum-*
 furtum, adulterium. Leges affirmativæ obligant *que obliga-*
 quidem semper, sed non ad semper; negativæ *ticne diff-*
 vero semper, & ad semper. Certum enim est, *mili.*
 hominem non teneri quovis tempore exercere
 omne bonum opus, ut non tenetur honorare pa-
 trem qui patrem non habet. Sed tenetur sem-
 per abstinere ab omni malo quod vetatur præ-
 cepto negativo: nunquam licet blasphemare
 Deum, aut falsum dicere testimonium.

Munera legum sunt quinque, jubere, vetare, XVII.
 permittere, præmio & poenâ afficere. Jubent *Legum mu-*
 actiones bonas, vetant malas, permittunt malas *nera quin-*
 vel indifferentes, præmio donant obedientes, *que; &*
 puniunt immorigeros. Duplex enim est genus *quotuplex*
 permissionis, unum, quo permittuntur res malæ, *sit genus*
 & quas legislator improbat, ad malum majus *permissionis.*
 vitandum; ita Moyses permissit Israelitis uxores
 dimittere propter duritiam cordis ipsorum, ut
 inquit Christus, *Mat. xix. 8.* nimirum ne, si
 cogerentur inviti retinere quas odissent, durè &
 inclementer eas tractarent. Ea quæ sic permit-
 tuntur, vir bonus sponte nunquam faciet. Alte-
 rum verò, quo permittuntur res indifferentes &
 in quibus nullum est vitium. Ita lege Evange-
 lica permittitur tum virginibus, tum viduis ma-
 trimonium contrahere. Etli enim coelibatus
 matrimonio præferatur à Paulo, id tamen non
 facit quia in matrimonio sit aliquid vitii, sed
 quia coelibatus est aptior ad bonè serviendum
 Deo,

Deo, & ad crucem propter Evangelium ferendam. Vide 1 Cor. vii. *toto*.

XVIII.
*Quenam le-
ges humanæ
obligandi
vim habeant
coram Deo.*

Lex humana, quæ in æquitate naturali fundamentum aliquod habet, obligat coram Deo; ipsique parendum est, *non tantum propter iram,* seu metu poenæ, *sed etiam propter conscientiam,* Rom. xiii. 5. Sunt tamen leges quædam mere poenales, quæ nullum alium reatum violatæ afferunt, quàm ad multam lege præscriptam persolvendam, quales sunt leges de funeribus in hac urbe, & similes.

XIX.
*Legum hu-
manarum
positivarum
mutabilitas,
& quot
modis fiat.*

Omnes leges humanæ positivæ sunt mutabiles, ut patet ex eo, quòd aliquando abrogentur, & obligare desinant. Mutatio autem, secundum quam lex obligare desinit, fit quatuor modis; nimirum interpretatione, dispensatione, abrogatione & irritatione. Interpretatio est, quæ lex verbis durior, in sensum benigniorem à legislatoris mente non alienum, trahitur. V. gr. lex Sabbathi, quæ opus omne interdicat Judæis, ita exposita est à senioribus tempore Machabæorum, ut liceret arma capere ad se defendendum contra hostes invadentes, 1 Macch. ii. 41. Dispensatio est exemptio ab obligatione concessa alicui à superiori ob causam legitimam, qualis est qua permittitur alicui venatio in sylva principis, quæ vulgò est prohibita. Abrogatio legis est, quando lex quæ secundum se totam obligabat, lege contrariâ à legislatore rescinditur, ut si princeps, qui tempore pacis arma subditis gestare interdicat, bello ingruente postea id expresse permittat. Aliquando consuetudine longa, quæ vim legis habet, abrogantur leges. Differt autem derogatio ab ipsâ abrogatione,

tionem, quod per abrogationem tota lex tollatur, per derogationem verò pars aliqua tantummodo. Irritatio est quando lex rescinditur antequam obligare incipiat.

CAPUT VII.

De virtute in genere.

HActenus de virtutis objecto & normâ, sequitur ut de virtute ipsâ agamus, eamque tum in genere, tum in specie consideremus. Tractatio generalis complectetur virtutis naturam, causas, effecta, subiecta, adjuncta & opposita. Natura virtutis cognoscitur ex definitione, eaque tum nominali, tum reali. Vox virtutis à viro derivata est, & propriè viri robur significat: Nam primo bellicæ fortitudini impositum esse videtur: sicut & Græca vox ἀρετή ab ἄρης Mars derivata est, licet alii malint deducere ab ἀρεσκω placeo, vel ἀρίστω eligo. Sed postea longius extensa est hæc appellatio, & omni potentiæ naturali est applicata; ut cum herbarum & lapidum virtutes dicimus, & animalium virtutem visivam vel odorativam attribuiamus. Ita quoque bona indolis hominis & ingenium, virtus appellatur. Deinde, habitus acquisiti eâ designantur, non tantum hominum, sed & brutorum. Sic virtus equi est carere fræno, & canis statoris perdices sistere: has enim facultates assuetudine & frequenti exercitio sibi comparant. Habitus etiam divinitus infusi, ut donum linguarum, prophetiæ, sanationum, quan-

I.

*De virtute**in genere;**ubi primò**de ejus na-**turâ, cujus**cognitio**petenda est**tam à defi-**initione no-**minali.*

quandoque virtutes appellantur. Sed hæ omnes significationes alienæ sunt à nostro proposito. In Ethicâ enim virtutis nomine intelliguntur vulgò habitus acquisiti, per quos homines doctiores vel meliores redduntur. Duo enim virtutum summa genera faciunt, intellectuales videl. ut prudentiam, scientiam, artem, &c. Et morales, ut iustitiam, temperantiam, &c. Quarum illæ ornant mentem, & docti titulum nobis conciliant; hæ vero regunt voluntatem, & faciunt ut probi nuncupemur. Sed malè etiam virtutes istæ intellectuales Ethicæ pomœriis includuntur, quandoquidem ad beatitudinem acquirendam plerumque nihil faciunt, imo cum summi miseriâ & improbitate consistere possunt, ut in Musicâ, Geometriâ, & similibus eximiis animi virtutibus videre est. Et hæc de causâ, de moralibus tantùm hîc agere nobis propositum est.

II.

Quàm reali; cuius definitionis duplex genus faciendum est, & quare.

Virtus moralis, desinente Aristotele II. Eth. cap. vi. est habitus electivus consistens in mediocritate quod ad nos, per rationem & iudicium viri prudentis definitâ. Nobis vero est actio & habitus legi conformis. In hac definitione genus & differentia sunt consideranda. Genus virtutis duplex facimus, nempe actionem & habitum. Aristoteles verò, & cum eo Ethicorum vulgus habitum solummodò, pro vero & proprio virtutis genere agnoscunt. Nos verò actionem illi ad iungendam censemus, sine quâ etiam habitus subsistere non potest. Etsi enim ab unâ aliquâ solitariâ actione nemo virtute præditi nomen adipiscitur, cum una hirundo ver non faciat; actiones tamen sunt, quæ primariò legibus

gibus præcipiuntur aut prohibentur, habitus verò tantum secundario, quatenus ex actionibus nascuntur, & per illas conservantur. Idque ex collatione virtutis cum vitio, clarè cognosci potest. Singulæ enim vitiorum actiones legibus vetantur & puniuntur, ut furta, homicidia, adulteria, &c. non tantum horum vitiorum habitus. In minoribus quidem vitiis, denominatio non solet nec debet fieri ab unica actione, nec dicitur iracundus qui semel aut bis iratus fuerit, aut ebriosus cui semel inebriari contigerit, ut Noacho; sed qui pluries hæc peccata repetiit: sed tamen in gravioribus aliter se res habet, nec expectatur ut aliquis pluribus homicidiis aut adulteriis se contaminaverit, ut homicida vel adulter nuncupetur, atque ut talis poenam lege sancitam subeat. Nemo igitur legi satisfacit solo virtutis habitu. Nec est ut quis excipiat, habitum sine actione consistere non posse, utpote qui per crebrò repetitas actiones acquiratur & conservetur. Nam qui virtutem habitu definiunt, illam etiam in sua integritate permanere posse censent, quando nullæ ejus actiones eduntur, quia habitus semel acquisitus non facile amittitur, etiam si aliquamdiu ab agendo desistat. Indeque nata ridicula & noxia bonis moribus distinctio, ut aliquis dicatur temperans, justus, liberalis actu primo propter habitum in animo residentem, sed non actu secundo, quia nullas temperantiæ, justitiæ, liberalitatis actiones edit.

Sed cum tam virtus quam oppositum ei vitium in habitu etiam consistat, antequam ad *De habitu,*
quod multifariam sumatur,
 disse-

differentiam definitionis explicandam accedamus, necesse est aliquid prius de habituum naturâ in genere dicere, sicut de actionibus suprâ fecimus. *Habitus* vox multipliciter sumitur. Nam 1. significat habitationem, ut ita dicam, seu possessionem alicujus rei. Sic homo dicitur habere vestes, domum, liberos, &c. 2. Usurpatur pro quâlibet formâ cujus privatio est possibile, quatenus ab alio habetur; & hoc sensu visus, sanitas, habitus dicuntur. 3. Vestitus & cultus corporis habitus vocatur. 4. Sumitur pro externâ cujuslibet corporis dispositione & formâ, & ita habitus aeri, terræ, aliisque rebus ejusmodi tribuitur. 5. Denique pro qualitate adventitiâ & permanente sumitur, per quam animal ad benè vel malè cum facilitate operandum disponitur. Et in hac significatione hîc à nobis accipitur. Logici à dispositione distinguere solent, quæ est via ad habitum, seu habitus imperfectus. Sed ista tantum secundum plus & minus differunt, ideóque non est necesse de iis separatim tractare.

IV.
Dari habitus, probatur.

Quæritur primò de istis habitibus, an dentur. Sunt enim aliqui qui nullos agnoscunt, & ad potentias naturales à Deo rebus insitas, ea quæ habitibus tribuuntur referre malunt. Sed experientia ipsâ redarguuntur. Experimur enim, nos usu & frequenti eorundem actuum repetitione, facultatem quandam ad actus similes exercendos comparare. Cùm autem facilitas hæc perseveret etiam cessantibus actibus, necesse est ut à qualitate aliquâ reali & permanente oriatur quæ in nobis jam sit, cùm antea non esset quando difficultatem & molestiam in iis sentiebamus.

ebamus. Probatur etiam id ipsum, ex habituum necessitate. Quamvis enim homo per potentias naturales aptus sit ad absolute & indeterminate operandum, tamen ut facilius & promptius operetur, & quidem determinate, opus est ei alia qualitate, à qua illa operandi facilitas & promptitudo oriatur. Ea autem est quam habitum dicimus. Unde etiam habitus non est necessarius ad substantiam actus, sed tantum ad ejus facilitatem & promptitudinem. Non enim requiritur absolute ad hoc, ut eliciatur, vel sit actus, sed ut facilius & promptius eliciatur. Absolute enim loquendo potentia est sufficiens ad efficiendum actum sine tali habitu, alioqui nunquam posset actus præcedere habitum; quod tamen falsum esse constat.

Objicitur in contrarium; Si habitus daret facilitatem & promptitudinem operandi, sequeretur eum, qui ex perfecto virtutis habitu agit, minus laudis mereri illo, qui sine habitu actum honestum exercet. Cæteris enim paribus quò plus est difficultatis in aliquo opere, eò plus quoque est meriti. At consequens est absurdum: Ergo & antecedens. Sed respondeo duplicem in opere aliquo difficultatem spectari posse, unam ex natura operis, alteram verò ex parte operantis; & priorem quidem laudis meritum augere, nec unquam ab habitu minui; posteriorem verò non augere meritum, cum procedat vitio operantis, qui sua culpa difficultatem in actione, alioqui facili, sentit, v. g. ebriosus in abstinendo à nimio potu; Et hæc difficultas est, quæ habitu minuitur.

V.

*Occurritur
objectioni.*

VI.

*Quodnam sit
habituum
subiectum.*

Jam de habituū subiecto videndum est, quatenus id ad virtutis & vitii naturam cognoscendam facit. Cum autem duæ sint principes humanæ animæ facultates, intellectus & voluntas, quæritur primò an intellectus idoneum habituū sit subiectum. Affirmativam autem partem esse veram, ex eo apparet, quòd intellectus per actus sæpius repetitos, facile & promptè, & jucundè operandi facultatem sibi comparat, ut experientia docet. Ista facilitas, promptitudo & jucunditas aliundè proficisci non potest, quàm ex habitu acquisito. Sed obijcitur, intellectum, positis omnibus ad agendum requisitis, necessario agere; e. g. posito assensu præmissarum, necessario conclusioni assentitur. Ergo omnem habitum in illo esse superfluum. Resp. id non sequi. Nam id, quòd intellectus positis omnibus ad agendum requisitis, non potest suspendere suum actum, non impedit quominus habituū sit capax. Possunt enim simul cohærere duo principia, quorum unum omnino determinet, alterum verò tantum inclinet, & facilitatem, jucunditatemque actioni conciliet; siquidem aliud est necessario agere, aliud facile, & jucundè agere, illudque absque hoc consistere potest. Secundò, disputatur de voluntate, an in eâ existant habitus. Inesse autem inde probatur, Quia experientia docet, quod post multos virtutis alicujus actus, v. g. temperantiæ, mansuetudinis, voluntas majorem ad actus similes deinceps exercendos facilitatem experiatur, quàm antea. Hæc autem facilitas aliundè quàm ex habitu proficisci non potest.

Con-

Considerandæ quoque sunt obiter causæ habituum procreantes & corrumpentes. Causa efficiens habituum, & quidem proxima, sunt actus. Iteratorum enim actuum vi produci solet habitus; & quamdiu actus ipsi non peruntur, tamdiu neque ipse habitus poni potest. Obijcies, Potentiam continere actum suum; ergo & habitum, qui mediante actu producit. Sed facilis est responsio, Potentia enim continet habitum remote solum, seu ut causa remota, non autem proxime. Atqui remota causa sine proxima nihil operatur.

VII.

Habituum Causæ.

Quæritur hic, an habitus uno actu acquiri possit. Respondeo, habitum perfectum vix uno actu acquiri posse, sed ad ejus productionem plures actus requiri; ita tamen ut primus actus non sit plane otiosus & inefficax, sed inchoet habitum, sequentes vero augeant & perficiant habitum, donec illé ad statum suum pervenerit. Id quod hoc exemplo declaro; Fac Petrum nunc exercere primum temperantiæ actum. Hic primus actus vel nihil relinquet in voluntate, vel relinquet saltem aliquem levem & inchoatum habitum. Si relinquit, habemus quod volumus. Si nihil relinquit, certe nec secundus temperantiæ actus relinquit habitum, atque adeo nec tertius, nec quartus, nec cæteri. Nam cur potius per quartum actum, quam per tertium aut secundum inchoaretur habitus, cum omnes illi actus ejusdem sint naturæ? Ita aquæ guttæ in lapidem cadentes, eum nunquam excavarent, nisi prima gutta faceret aliquid in lapide. Cur enim secunda potius gutta, quam prima, præstaret aliquid ad excavationem con-

VIII.

Quomodo habitus sit acquirendus.

ducens? Quemadmodum ergo prima gutta aliquid ad lapidem excavandum confert, sic primus actus aliquid confert ad habitus productionem, proindeque aliud imprimit potentiae. Sed istud quod imprimit, aliud esse non potest quam habitus, saltem inchoatus. Primus enim actus inchoat id ipsum, quod per sequentes actus perficitur. Atqui sequentes actus perficiunt habitus productionem, illum novorum graduum adjectione intendendo.

IX.

*Quodnam sit
subiectum,
in quod ha-
bitus diffi-
culter intro-
ducatur.* Difficilius est habitum introducere in subiectum, in quo contrarius habitus reperitur, quam in illud, quod indifferens est & a contrario habitu planè liberum. Contrarius enim iste habitus, sui contrarii introductioni resistit atque repugnat. Ideoque ad talis habitus productionem, unus actus non sufficit, sed necessario plures requiruntur, qui repugnantiam & resistantiam illam tollant.

X.

*Habitûs
augmentum
duplex; vel
intensivum.* Sicut per iteratos actus acquiritur habitus, ita etiam per eosdem conservatur & augetur. Augmentum habitûs duplex est, unum intensivum, alterum extensivum. Augmentum intensivum est cum habitus novorum graduum adjectione augetur & roboratur. Quæritur verò, an actus illi, per quos intenditur habitus, sint primo similes, per quem habitus accepit initium, an verò dissimiles; item an sint æquales, vel inæquales? Respondeo, istud augmentum semper fieri per actus similes, sed non semper per actus æquales. Necesse enim est, ut actus, quibus habitus tum acquiritur, tum intenditur & roboratur, semper sint inter se similes, non tantum quòd ad eandem essentiam specificam, sed etiam

etiam quòd ad idem objectum circa quòd versantur, & quòd ad eundem modum tendendi in illud objectum. Sed non necesse est ut semper sint æquales, cum fieri possit ut ex illis actibus, unus sit intensior, alter verò remissior.

Augmentum habitus extensivum est, cùm ad diversos actus & objecta diversa ex eodem motivo extenditur. Sic temperantiæ habitus, qui circa voluptates gustus requisitus est, moderatione cibi & potus sæpe repetitâ, ex motivo illius honestatis, quæ temperantiæ propria est, quandam extensionem suscipere potest, quatenus ex ejusdem honestatis motivo ad voluptates tactus seu venereas moderatè appetendas extenditur; adeo ut non fit novus habitus, sed quædam ejus extensio ad novam materiam, ex eodem objecto formali seu causâ movente. Id verò ita se habere, probatur ex eo, quòd voluntas non consentiat in actum alicujus virtutis exercendum, nisi ex motivo honestatis, quæ tali virtuti propria est. Inde enim sequitur, ut si eadem honestas occurrat in diversis actibus, voluntas ejusdem habitus vi, sufficientem habitura sit ad omnes illos actus facilitatem.

XI.

Vel extensivum.

Ut habitus paulatim requiruntur & augentur, ita paulatim quoque remitti, seu minui, tantùmque omninò corrumpi possunt. Id quotidianæ testatur experientia. Videmus enim interdum homines, in quibus habitus alicujus virtutis aut vitii radicans erat, habitum illum amittere, contrariumque induere, vel saltem de fervore suo præcedente in virtutis aut vitii exercitiis multum remittere. Ita ut illi contra Solem loquantur, qui id negant. Quæritur autem unde

XII.

Quòd habitus minui, & corrumpi possint; & unde id fiat.

unde id fiat. Respondeo, causam tam remissionis quam amissionis habituum esse duplicem, aliam negativam, aliam positivam. Negativa est cessatio seu intermissio actuum, quibus habitus acquisitus est, & conservatus atque auctus. Omnes enim habitus acquisiti, sunt qualitates ex natura sua fluxæ & caducæ, quæ sponte sua paulatim minuuntur, & desinunt: veluti impetus quo rota circa axem suum circulariter movetur, paulatim minuitur, & nisi crebris impulsibus, identidem renovetur, tandem omnino desinit. Positiva causa diminutionis & cessationis habituum, est exercitium contrariorum actuum, per quos cum alii habitus contrarii acquirantur, ita fit ut habitus fortior debilior in facile de sede sua deturbetur. Sic actus mansuetudinis expellit iracundiæ habitum, aliquid de mansuetudinis habitu introducendo, qui si continuatis actibus crescat, oportet alium oppositum non tantum minui, sed & penitus desinere, veluti ignis qui calorem in aquam introducit, si continetur, frigus ipsius naturale tandem omnino perimit & extinguit.

XIII.

An, & quomodo habitus uno actu opposito amittitur, & corrumpi possit.

Sed habitus potest-ne uno actu opposito amitti & corrumpi, v. g. virtus, una actione mala; & vitium, una actione bona? Resp. Quemadmodum raro contingit, ut habitus uno actu generetur & acquiratur, ita non facile fieri, ut uno actu opposito amittatur & corrumpatur; sed pluribus actibus ad id efficiendum opus est. Verumtamen quidam vitii actus sunt adeo turpes, ut habitum virtutis oppositum simul & semel extinguant; veluti venenum quoddam, quod malignitate sua vitam animalis statim extinguit.

tinguit. Sic adulterii actus confestim castitatis habitum perimit. Et contrà, quidam virtutis actus sunt adeo excellentes, ut contrarium vitii habitum omnino perimant, v. g. martyrii actus timiditatis habitum statim tollit. Nisi forte istos actus, qui simplices esse primo inveniendi videntur, dicas reverà esse multiplices, quatenus ex firmo & perseverante animi proposito ortum habuerunt. Et hæc ad genus virtutis declarandum sufficiunt.

Differentiam ejus quod attinet, Aristoteles, ut suprà vidimus, eam in mediocritate posuit, propterea quod plerumque virtus inter duo vitia extrema versatur, quorum unum in excessu peccat, alterum verò in defectu; v. g. libertas inter avaritiam & prodigalitatem, fortitudo inter audaciam & timiditatem; deinde etiam, quia moderatur omnes affectus & actiones naturales, ne à recto tramite exorbitent, & plus aliquid aut minus in iis inveniatur quam oportet. Unde illud vulgatum, Medium tenere beati. Medium autem duplex est, aliud Arithmeticum, aliud Geometricum. Illud est, quod æqualiter distat à suis extremis, atque sic omnibus & ubique semper est idem. Ita sex æqualiter distant à tribus & novem, quia quantum sex excedunt tria, tantum exceduntur à novem. Hoc verò est, quod non servat æqualitatem distantie ab utroque extremo, sed tantum æqualitatem rationis, seu proportionis, quæ uni extremorum aliquando est vicinior, quam alteri; qualis est in sex respectu trium & duodecim, quorum medium tenet; ut enim 3. his in 6. continentur, ita 6. his in 12. Neque semper eadem

XIV.

De definitionis virtutis differentia, quam in mediocritate posuit Aristoteles, & quare.

eadem permanet, sed pro ratione circumstantiarum temporis, loci, & personarum variat. Et in hoc medio Aristoteles vult virtutem consistere. Sic liberalitas debet esse accommodata tùm danti, tùm accipienti; unde fit ut pauper exiguum nummum de suâ pecunia dando alteri, possit dici liberalis, & si dives idem faceret, meritò censeretur sordidus. Item liberalis vocabitur qui incognito mediocre quippiam largitur, qui si non plus daret fratri aut consanguineo, avaritiâ insimularetur.

XV.

Cujus sententia rejicitur, & ob quas rationes.

Verùm etsi hæc Aristotelis sententia ad veritatem maxime accedat, non caret tamen omni defectu. Nam primum, quod medium virtutis vult pendere à definitione viri prudentis, illam in incerto ponit, cum judicia prudentium variare soleant, & quod huic videtur esse verum medium, alius pro extremo habeat. Atqui virtutis normam certam & fixam esse oportet. Deinde, sunt quædam virtutes, quæ in mediocritate non consistunt, sed in extremis: ita Deus non est mediocriter amandus, sed ad extremum nostræ potentiæ. Neque etiam justitia medium tenet inter duo vitia, quorum unum ei repugnet in excessu, alterum in defectu. In illam enim nunquam peccatur excessu; quod sic ostendo; Petrus debet Joanni decem florenos intra biduum restituendos, sed anticipando tempus hodiè reddit, & pro decem florenis duodecim ei numerat. In eo facit quidem plus quam justitia exigit, quia antevertit tempus solutionis, & dat supra debitum; sed in neutro tamen contra justitiam peccat; imò id potest esse eximium misericordiæ opus, si habitâ ratione indigen-

digentia sui creditoris id faciat. Melius itaque essentialis differentia virtutis collocatur in conformitate cum lege, quæ est regula fixa & immota, quàm in mediocritate, cujus definitio ab alterius arbitrio pendet; & ex opposito vitium rectius definitur per discrepantiam à lege, quàm per excessum aut defectum. Quid autem per legem intelligamus, ex superiore capite patet, ubi etiam varias illius species recensuimus. Virtutis autem est, omnibus illis legibus obtemperare, aut saltem nullam transgredi, nisi fortè aliqua lex humana esset, quæ juberet quod lex divina vetat, aut vetaret quod illa jubet. Illa enim cum nomine legis indigna foret, neque ad obedientiam obligare validè quemquam posset.

Virtuti oppositum est vitium, quod est actio & habitus à lege dissentiens. Aliquando sumitur vitii vox pro quocunque defectu, sive naturali, ut claudicatio vitium corporis dicitur, debilitas memoriæ vitium animi; sive artificiali, ut vitium scripturæ est cum peccat in orthographiâ; sive morali, quod in pravis moribus consistit, quale est furtum, homicidium. Hic in postremâ significatione accipimus. Aristoteles autem, & qui eum sequuntur, id in solo habitu collocant. Sed sicut antea de virtute ostendimus, eam non in habitu tantum, sed etiam in actione, idque imprimis, consistere; ita etiam de vitio statuendum est; oppositorum enim eadem est ratio: alioqui furtum & homicidium aliaque similia non essent vitia appellanda, antequam in habitum transissent, quod est absurdum. Itaque peccatum & vitium pro synonymis habemus, quæ alii ut actionem & habitum inter

XVI.

*Vitium quot
modis acci-
piatur, quo-
modo hâc; &
an in solo
habitu sit
collocandum.*

inter se distinguunt. In definitione autem tum virtutis tum vitii, sub actione etiam cessationem ab actione comprehendo. Abstinere enim ab agendo aliquando est virtus, ut si quis occasione data abstineat à furto, ebrietate: aliquando verò est vitium, ut cum quis abstinet à precibus, vel à benefaciendo pauperi.

XVII.
In quo collocanda sit vitii forma.

Formam vitii Aristoteles in excessu vel defectu à medio virtutis collocat. Sed licet id de plerisque vitiis verum esse fatear, tamen in omnibus absque exceptione locum non habet; sicut ex iis quæ ante de virtute dixi liquere potest. Nam si omnis virtus non consistat in medio, neque omne vitium etiam in recessu à medio consistet. Melius itaque forma seu essentia vitii ponitur in discrepantiâ à lege, sive illa lex sit naturalis, sive positiva, sive divina, sive humana; modò hæc, ut aliquando contingit, observatu non sit injusta, cum in tali casu legis nomine indigna est, quamvis à tyranno aliquo pro tali obtrudatur.

XVIII.
Virtutis causa.

Causa efficiens virtutis alia est prima, alia secunda. Prima est Deus auctor & fautor omnis boni in naturâ, & supra naturam. Nam *omnis donatio bona & omne perfectum donum est superne, descendens à patre luminum*. Jac. I. 17. Quod etiam Cicero agnovit, dicens, *Nemo vir magnus sine afflatu divino*. Contrà, vitii causa prima est Diabolus, omnis mali auctor & fautor, qui primus in Deum peccavit, primusque homines ad peccandum sollicitavit. Secunda virtutis causa, est vel intra hominem, vel extra. Intra hominem, vel in animo est, vel in corpore. In animo est tum intellectus, tum voluntas; quorum

rum ille est causa virtutis cognoscendo & iudicando id quod legi est conforme; hæc verò id sponte eligendo & amplectendo. Quibus si accedat crebra exercitatio, virtutis habitus acquiritur. Inter cætera, quotidiana sui exploratio multum facit ad proficiendum in virtute: de quâ Pythagoras in aureis carminibus. Virgilius in viro bono:

*Non prius in dulcem declinat lumina somnum,
Omnia quàm longi reputaverit acta diei;
Quo prætergressus, quid gestum in tempore, quid
non, &c.*

In corpore est bonum temperamentum, per quod fit, ut aliquis ad virtutem facilius assueferi possit, quàm si prævum esset. Unde dici solet, Gaudeant bene nati. Et

Naturam expellas furcâ, tamen usque recurret.

Extra hominem, causa virtutis est recta educatio, & institutio. Contraria omnia sunt in vitio, intellectus malè iudicans, voluntas malè eligens, & nulla vel prava exercitatio. De quibus omnibus vide quæ supra cap. 2. de principiis actionum humanarum dicta sunt.

Hinc videre est, quid respondendum sit ad quæstionem, utrùm virtutes & vitia sint homini naturalia, ut voluerunt Stoici; an verò acquisita, ut placuit Peripateticis. Illius explicatio maximam partem pendet à variâ exceptione huius vocis, Naturale. Primò enim id naturale dicitur, quod est naturâ nobis insitum, ut potentiaæ naturales. Secundò, quod sponte prodit virtute naturæ solius, ut dentes in infantibus, barba viris. Sed neutro istorum sensuum, virtus aut vitium est nobis naturale. Nam quæ naturâ con-

XIX.

*Utrùm vir-
tutes &
vitia ho-
mini sint
naturalia.*

constant, non possunt aliter assuefieri, sic homo nullâ arte aut exercitatione potest assuefieri, ut in aquâ aut igne vivat. Sed facîle tùm vitiosis tùm honestis actionibus assuescit. Præterea, in iis quæ sunt à naturâ, potentia præcedit habitum; sed in virtutis & vitii negotio contrarium videmus, actio enim honesta & prava antecedunt virtutis & vitii habitum; nam sicut qui in tibiâ canendo se exercet, fit tibicen; ita qui temperantiæ aut intemperantiæ actiones frequenter exercet, temperans aut intemperans evadit. Verum quidem est, nos propter naturæ & temperamenti corruptionem, ad vitia multò proniores esse, quam ad virtutem. Sed pronitas illa ad vitia, non est vitium morale sed morbus naturæ, nec efficit ut vitium nobis sit naturale, aliqui corrigi non posset, cum naturalia non mutantur. Deinde, ejusmodi pronitas inde oritur, quòd virtus in arduo consistat, vitium verò in iis quæ sensibus arrident, quibus ita à teneris assuescimus ante rationis usum, ut postea difficile sit sensuum illud imperium excutere. Tertio, naturale dicitur id, ad quod acquirendum natura nobis capacitatem & principia concessit. Quarto, quod naturæ nostræ conveniens est & valde congruum. Hisque duobus modis virtus dici potest homini naturalis. Siquidem naturalem virtutis comparandæ capacitatem habet, ut patet ex lege naturæ, cordi ejus à principio inscripta, cujus ope honestum à pravo discernit, illudque amplectendum judicat, hoc vero fugiendum. Deinde etiam virtus est homini, ut homo est, valde consentanea, cùm per eam disponatur ad vivendum conformiter naturæ rationali.

nali. Quod ad vitium verò attinet, sunt quidem illius principia in nobis naturà, ut liberum arbitrium, & inclinatio ad ea quæ sensibus sunt grata; sed tamen naturæ rationali, ut rationalis est, (cujus est imperium in sensus obtinere, eosque sibi subicere;) non est conveniens, eoque præternaturale potius quàm naturale dici debet.

Finis primarius ad quem tendit virtus, est gloria Dei, quæ ultimus actionum nostrarum omnium scopus esse debet. Huic subordinatus est beatitudo nostra, tum præsentis tum futuræ vitæ, & proximorum, atque adeò totius reipublicæ bonum. Eadem prout obtenta, sunt illius effecta.

XX.
*Virtutis
finis.*

Subiectum tum virtutis tum vitii est homo, idque respectu potius animæ quàm corporis; sed utrùm in voluntate, an verò in appetitu sensitivo immediatè sedem suam habeant, frustra, aut saltem non magno cum fructu videtur disputari; cùm nondum constet an facultates istæ à se invicem realiter differant, an tantùm nostro considerandi modo. Ad unam enim eandemque rem ferimur tum appetitu sensitivo, tum voluntate, vel ab eadem abhorremus; illudque dicitur fieri, cum rationem in consilium non advocamus, hoc verò, cum eam advocamus. Sed sæpe ista inter se ita sunt connexa, ut nesciamus ipsi, utrùm voluntas an appetitus in nobis agat. Attamen, cum virtus & vitium sint actiones & habitus hominis, quæ homo est & rationalis, in voluntate potius, quæ facultas est rationalis, quàm in appetitu irrationali, sedem suam habent.

XXI.
*Subiectum
tam virtutis,
quàm
vitii.*

XXII.

*Virtutis ad-
iuncta, tria
tantum; pri-
mum, sin-
ceritas.*

Adjuncta virtutis sunt tria, sinceritas, constantia, & connexio uniuscujusque virtutis cum aliis. Sinceritas est, per quam virtuti nihil ficti & simulati inest, sed qualis exterius apparet, talis etiam interius & revera est. Ea est primum virtutis condimentum, sine qua virtus nihil nisi larva & umbra est. Et commendatur nobis à Christo, dicente, *Prudentes estote ut serpentes, & simplices ut columbæ*, Matth. x. 16. Et Paulo, *Volo vos sapientes quidem esse in rebus bonis, simplices vero in malis*, Rom. xvi. 19. Ei opposita est hypocrisis, per quam aliquis alius videri cupit, quam reipsa est, probus nempe cum sit improbus. Tales sunt qui appropinquant Deo ore suo, &c. *Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis honorat me*, inquit Deus; *cor autem suum procul amovet à me*, Isa. xxix. 13. & Mat. xv. 8, & qui confitentur se nosse Deum, factis autem negant, Tit. i. 16. 2 Tim. iii. 5. Tales maxime sunt abominationi Deo, quem una cum hominibus, dissimulatione sua decipere velle videntur. Vide *Prov. xi. 20.* & *Psal. l. 16, 17.* Et gravissime illud vitium punitum est in Anania & Sapphirâ, *Act. v.*

XXIII.

*Secundum,
Constantia.*

Constantia est, qua virtus ad finem usque perseverat, & neque prosperis neque adversis à recto tramite dimovetur. Ea est veluti columna sustentans splendidum virtutis palatium. Et commendatur nobis à Christo dicente, *Qui perseveraverit usque ad finem salvus erit*, Mat. xxiv. 13. Ei opponitur inconstantia, qua quis aut prosperis delinitus, aut adversis fractus, virtutem, quam amplexus erat, deserit. Ejus causæ ostenduntur à Christo in parabola seminantis & semi-

seminis, Mat. xiii. 3. &c. Et à Jacobo i. 8.
Vir duplex inconstans est in omnibus viis suis.

Omnes virtutes ut sunt in statu perfecto
connexionem habent mutuam inter se, ita ut
nulla perfectum statum habere queat sine socie-
tate ceterarum. Sed quod ad imperfectas atti-
net, nihil obstat quominus una absque aliis sub-
sistere queat. Ita liberalitas potest esse absque
mansuetudine, vel contra; quia si formalem ut-
riusque rationem species, ex toto genere inter
se differunt. Sed in statu perfecto non possunt,
quia non potest esse perfectum propositum u-
nam virtutem exercendi, cum alterius contem-
ptu: secundum illud Jacobi, *Quicumque totam
legem servaverit, offendet autem in uno, factus
est omnium reus*, cap. ii. 10, 11. Animus enim
virtute verè imbutus, omnibus legibus obedire
proponit. Unde qui aliquas spernit, fieri non
potest ut alias sincerè observet: Et quod facit
iis conforme, ab aliquo alio fonte proficiscitur,
quàm ab animo verè honesto.

XXIV.

*Tertium,
Connexio.*

Virtutis generales divisiones ex adjunctis
sunt, quòd 1. Alia sit ordinaria, alia extraor-
dinaria. 2. Alia perfecta, alia imperfecta. Vir-
tus ordinaria est, quæ secundum essentiam suam
spectatur in homine quocunque vulgari, qui ni-
hil habet quo supra ceteros bonos & honestos
magnopere emineat. Virtus extraordinaria est,
quæ secundum eminentiam conspicitur in natu-
ris divinis seu heroicis. Heroica virtus ex pecu-
liari spiritus divini afflatu proficiscitur, illius-
que notæ sunt imperus extraordinarius sive ra-
pens divinus, & constantia summa. Talisque
fuit in Abrahamo, Mose, Davide, Elia, aliisque

XXV.

*Virtutis di-
visiones.*

Prophetis & Apostolis. Ei opponitur feritas, quæ omnem honestatem exuit, & absque conscientia fræno in omni vitiorum genere se volutat. Talis fuit Neronis, Caligulae, & similium monstrorum barbaries, atque immanitas. Virtus perfecta est, quæ induit naturam habitus, & cum facilitate & jucunditate exercetur. Virtus imperfecta est, quæ nondum ad habitum pervenit, & non absque luctu & molestia exercetur. Aristoteles eam vocat *ἐνδεστικήν*, id est, continentiam.

XXVI. De vitiis quæ virtuti sunt opposita, quaeritur 1. An de iis in Ethicâ agi debeat? Resp. Omnino, etsi non per se & primario, tamen per accidens & secundario: nimirum ut ab iis caveatur, & ut sanentur; sicut in medicinâ tractatur de morbis, & de venenis, ut in Logicâ de sophismatibus. Itaque deinceps de iis simul cum singulis virtutibus tractabimus, & quomodo iis tum in excessu tum in defectu opponantur, considerabimus. 2. Quaeritur, An vitia sint inter se connexa, sicut sunt virtutes. Resp. Omnino, si non externâ praxi, saltem in animo. Nam cuius animus est pravus, & nullo virtutis amore ducitur, non verebitur datâ occasione, omni se vitiorum genere volutare. Attamen fatendum est, vitia in quibusdam non ita esse profundè radicata, ut in aliis. Sunt enim, qui luctantur adversus vitia, antequam iis succumbant, & iis perpetratis dolent, etsi non satis fortes sint ut emendent. Alii verò cum voluptate summâ ea perpetrant, & nullum animi morsum sentiunt, quos Paulus vocat *ἀναισθητοί*, Ephes. iv. 19. & dicit se dedere proter-

via, ad certatim patranda impunitatem
omnem.

impishness

C A P U T VIII.

De Prudentiâ.

A Tque hæc de virtute in genere, sequuntur
ejus species. Virtus alia est dirigens seu
gubernans, alia directa seu gubernata. Virtus
dirigens est quæ moderatur reliquas virtutes.
ita ut sine eâ nulla virtus perfecta esse possit.
Eaque est prudentia, à providendo seu porro
videndo dicta, Græcè *φρόνιμος*. Illa est virtus
dirigens, quæ proposito honesto fine, præscribit
& sequitur media honesta & accommodata ad
istum finem obtinendum. Aliquando sapientia
vocatur. Sed accuratè loquendo eæ sunt inter
se distinctæ, cum sapientia circa *θεωρητά* ver-
setur, prudentia verò circa *πρακτά*. Cùm au-
tem prudentia alia sit naturalis, quæ est con-
genita mentis perspicacia, alia verò acquisita;
prior non est Ethicæ considerationis, sed tantum
posterior. Item cùm alia sit personalis seu soli-
taria, quæ quis in singulis suis actionibus spe-
ctat quid agere debeat, proprium bonum in-
tendens: alia vero socia, quæ est vel œcono-
mica, vel politica, vel legiatrix, vel judicia-
ria, &c. Illa simpliciter & absolute prudentia
dicitur, de eaque hîc tractandum, hæc verò
ad alias disciplinas pertinet.

I.
De virtute
dirigente,
scil. pru-
dentiâ ;
quæ, qu-
tuplex &
qualis tan-
dem ea sit,
quæ Eri-
cx est consi-
derationis.

II.

Utrum prudentia sit virtus moralis, an intellectualis.

De prudentiâ autem quæritur an sit virtus moralis, an intellectualis? Resp. Illam esse intellectualem respectu subiecti; siquidem in intellectu sedem suam habet: Sed est moralis respectu objecti, quia versatur circa agenda, vel fugienda.

III.

Quibus actibus constet prudentia, & quot sint eiusdem officia.

Prudentia tribus constat actibus, nimirum præsentium scientiâ, præteritorum reminiscentiâ, & futurorum prospicientiâ. Tria item sunt ejus officia, videl. 1. Bene consultare & inquirere media. 2. Bene judicare de mediis inventis. 3. Præcipere ut ea quæ judicata sunt, executioni mandentur. Virtus est omnium tum excellentissima, tum difficillima. Excellentissima, quia dirigit alias, eisque præluceat. Difficillima, propter lubricitatem objecti, quod est singulare, & secundum circumstantias variatur, nec certis regulis & universalibus comprehendendi potest. Nemo est verè prudens, nisi idem sit vir bonus; qui verò boni non sunt, potiùs astuti & callidi dicendi sunt, quàm prudentes. Pravitas enim pervertit judicium, & facit ut nec veri finis bonitatem sectetur, nec recta media ad eum assequendum adhibeat. Custos prudentiæ est temperantia. Ea enim removet voluptates, & omnem luxuriam, quæ maxime est inimica prudentiæ.

IV.

Prudentiæ Species.

Prudentiæ duæ sunt species; alia enim religiosa est, alia verò civilis. Prudentia religiosa est, per quam homo sectatur ea quæ ad cultum Dei pertinent & observationem mandatorum ejus. Ea dicitur 1. Optima deberi optimo, ac proinde, cum Deus sit optimus, eum supra omnia amandum esse. 2. Æterna caducis præferenda

renda esse, 2 Cor. iv. 18. Ideoque hujus vitæ bona & voluptates esse spernendas, ut æternis potiamur. Prudentia civilis est, quæ curat ea quæ faciunt ad vitæ præsentis commodum & conservationem. In quâ cavendum est, ne cum neglectu cultus divini, & melioris vitæ id fiat. Hæc enim jam non esset vera prudentia civilis; quæ debet ancillari religiosæ, sed animalis & diabolica, quam infectatur Jac. iii. 15. De utraque, tam religiosâ quàm civili, potest intelligi illud Christi, Mat. x. 16. *Prudentes estote ut serpentes.*

Prudentis est metiri suas vites, ne subeat cunus, cui non sit ferendo, & cujus pondere obruatur. Huc spectat parabola de volente ædificare turrim, aut bellum gerere, Luc. xiv. 28. *seqq.* Prudentia docet uti occasionebus oblatis, ne effluant, & amissæ frustra requirantur; nam, *fronte capillata est, sed post occasio calva.* Illius quoque munus est prætia rerum recte ponderare, ne ob res exigui momenti multum sumamus operæ, aut magnos faciamus sumptus, aut in periculum nos conjiciamus. Eadem suadet non se immiscere alienis negotiis, nisi rogatum, nec satagere rerum alienarum, nisi ut prosis proximo.

Ad prudentiam comparandam varia requiruntur; primum naturæ bonitas, sine qua fieri nequit, ut quis in eâ excellat: Temperamentum autem melancholicum ad eam aptius est, quàm biliosum aut pituitosum. Biliosi enim sunt præcipites, & pituitosi stupidi & tardi. Deinde, nervi prudentiæ sunt diffidere. Præfident enim animus, & omnis suspicionis expers, sæpe impingit. Sed maximè prudentiam affert expe-

V.

*Quid sit
prudentis
munus.*

VI.

*Ad prudentiam comparandam
quænam
requirantur.*

rientia, quæ cum ratione conjuncta est omnium rerum magistra. Sed experientiæ duo sunt genera ; una, quam quis per se adipiscitur, & suo ipsius periculo ; altera verò, quæ acquiritur per alios, & alieno exemplo. Horum multum prodest historiarum lectio, præcipue earum, quæ non nudas factorum narrationes continent, sed in causas singulorum diligenter inquirunt.

VII.
Illius oppositum,

Opposita est prudentiæ imprudentia, cujus contrariæ sunt causæ, adjuncta & effecta.

C A P U T IX.

De Pietate,

I.
Quod virtus directa duplex sit ; de posteriori, vid. cap. 14. Prior est tum est tum pietas, de qua hic ; tum probitas, v. c. x.

Virtus directa est, quæ pendet à dirigente, & circa objectum aliquod speciale versatur ; cum illa omnia promiscuè moralia consideret. Eaque est vel omnium hominum communis, vel quorundam statuum particularis. Virtus omnium hominum communis est tum pietas, tum probitas. Pietas est Dei recte cogniti, rectus cultus. Alio nomine vocatur religio : licet sub hac voce etiam probitas comprehendatur, quatenus propter Deum exercetur, Jac. i, 27. Tam late etiam aliquando pietatis vox accipitur, ut officia consanguineis, præcipue parentibus & patriæ debita, designet. Sed hic in strictiore significatione usurpamus.

II.
Quot requiruntur ad rectum Dei

Ut autem recte Deus colatur, duo requiruntur ; primum, ut honor ei exhibeatur, qui supremæ ejus majestati conveniat : secundum, *rectum Dei cultum, & qualis cultus Ei optime conveniat,*

ut ei soli exhibeatur. Is vero Dei cultus majestati ejus optime convenit, qui demississimus est & spiritualis. Demississimus quidem, quatenus nos corum eo nihil aliud quam pulvis & cinis sumus, *Gen. xviii. 27.* Spiritualis vero, quia Deus est spiritus, & in spiritu ac veritate vult coli, *Joan. iv. 24.* Nullum etiam vult à nobis in consortium istius cultus assumi, *Deut. vi. 13. Mat. iv. 10.* Deus enim zelotypus est, qui gloriam suam non dabit alteri, *Esa. xlii. 8.* Nomine autem alterius non includitur Jesus Christus Mediator noster apud Deum, cui data est omnis potestas in cælo & in terra, & quem Pater vult à nobis honorari sicut ipsum honoramus, *Joan. v. 22, 23. Phil. ii. 9, 10, 11.*

Pietati opponitur partim impietas, partim superstitio, illa quidem in defectu, hæc vero ut videtur in excessu, licet proprie loquendo nulla nimia erga Deum pietas esse possit. Impietas est vitium, Deo cultum debitum denegans. Ea-que est duplex : vel enim denegatur Deo is cultus qui majestati ejus summæ convenit, vel non soli exhibetur. Priori modo peccant 1. Athei, qui Deum nullum agnoscunt, aut saltem nullam hominum curam gerere putant, ac proinde frustra coli. 2. Qui falsa numina colunt. 3. Qui Deum verum aliquo quidem modo agnoscunt, sed non debito modo colunt; utpote qui vel præter eum alios quoque religioso cultu prosequantur, vel eum in imagine effingant. Superstitio est tum vanus & ridiculus Dei cultus, tum etiam anxius & nimius ejusdem metus; cum iis rebus offendi putatur, quibus tamen nullo modo offenditur.

III.
Pietatis
opposita.

Cultus

IV.

*De variis
cultûs Dei
actibus; &
primò de
fide, quid,
& quatu-
plex sit.*

Cultûs Dei nomine varii actus comprehendantur, nempe fides, spes, amor, timor, obedientia & honor. Fides in genere considerata, est assensus mentis erga ea quæ à Deo nobis sunt revelata. Eaque duplex est, vel imperfectior vel perfectior. Imperfectior quæ pietatem & obedientiam mandatorum divinorum conjunctam non habet; qualis est fides dæmonum, qui credunt Deum unum esse & contremiscunt, *Fac. ii. 19.* Perfectior verò fides pietatem & mandatorum divinorum & obedientiam necessariò secum trahit. Utraque est vel in Deum tantum, qualis est piorum quibus Christus revelatus non fuit: vel in Deum & Christum simul, quæ propria est religionis Christianæ. De priore accipiendum est illud APOSTOLI, *Credere oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit, Heb. xi. 6.* In posteriore vero illud Christi, *Creditis in Deum, & in me credite, Joan. xvi. 1.* Perfectior fides Evangelica, quæ justificans vulgò dicitur, nihil aliud est, quàm fiducia per Christum in Deum collocata, obedientiam mandatorum ejus ex se pariens. Cum enim Deus salutem nobis promiserit sub hac conditione, si mandata ejus servemus; positâ illâ, certa quoque est nostra fiducia, deficiente vero, fiduciam corruere necesse est. Fiducia autem omnis in Deum & Christum non necessariò fundatur in ipsorum verbis, sed etiam in eorum bonitate, potentia, scientiâ, quamvis voluntatem suam non revelaverint. In quo videtur à fide differre, quæ revelationem requirit.

Opponitur fidei ab una parte dubitatio & V. incredulitas, ab altera nimia credulitas. Dubitatio est hæsitatio vitiosa de rebus nobis à Deo *Fidei opor-* patefactis, & ad religionem pertinentibus. In- *ta sita.* credulitas est vitium quo quis veritati divinæ, quam cognovit, vel cognoscere potuit, assensum præbere recusat. Credulitas verò nimia est vitium, quo quis sine fundamento temere cuivis de religione doctrinæ assentitur. Fiduciam etiam adversantur diffidentia, & temeraria confidentia.

Spes est expectatio futuri boni à Deo vel VI. Christo obtinendi. Et inter eam & fiduciam *Quid sit* tam exiguum est discrimen, ut plerumque in- *Spes, & qu-* ter se confundantur. Differt autem a fide, *modo à fide* quod fides etiam præterita respiciat, spes verò *differat.* tantum futura; item quod fides etiam circa minas Dei versetur, spes vero tantum in promissis ejus sit occupata. Spei opponitur dubitatio & desperatio; item temeraria spes.

Amor seu charitas erga Deum aliquando VII. late accipitur, pro observatione omnium mandatorum ejus, ut 1 *Joan.* v. 3. aut speciatim mandatorum primæ tabulæ legis, ut *Exod.* xx. 6. vel stricte & proprie sumitur pro affectu, quo desideramus, ut tum à nobis tum ab aliis omnibus ea fiant, quibus Deus delectatur. Charitati Dei, opponitur ejusdem odium. In sacris autem literis non tantum illi Deum odisse dicuntur, qui infenso sunt erga eum animo, sed etiam qui præceptis ejus sunt immorigeri, *Exod.* xx. 6.

Timor Dei vel accipitur late pro universo VIII. Dei cultu, ut *Deut.* x. 12. vel stricte & proprie pro metu, quem divinæ majestatis & potentie plex sit. *Timor quid, & quotu-plex sit.*

tentia consideratio gignit, quo fit ut ipsius iram & poenas veriti, eum offendere non audeamus. Estque duplex, servilis & filialis. Servilis timor est, cum quis Deum tanquam severum Dominum considerat, qui non solum difficilia præcipit, sed etiam inobedientiam rigidè punit. Et talis erat timor quem gignebat vetus foedus Mosaicum, intonans, *Maledictus qui non permanserit in omnibus quæ sunt scripta in libro legis ut faciat ea.* Filialis vero timor est minus anxius, utpote consideratione divinæ bonitatis, quæ planè paterna est, temperatus. Et proprius est eorum, qui sub Novo Foedere gratiæ vivunt. Timori Dei opponitur, vel carentia timoris Dei, Rom. iii. 18. vel superstitiosus Dei timor.

IX.
Quid obedientia.

Obedientia est, quâ omnibus mandatis divinis animo & opere, quotiescunque se offert occasio, paretur. Eique oppositum est inobedientiæ & hypocriseos vitium.

X.
Quotuplex sit Dei honor, quid adoratio; & quibus modis adversus Dei honorem peccetur.

Honor Dei etiam generaliter pro universâ religione & cultu divino plerumque accipitur. Et duplex est, internus & externus. Internus est cordis reverentia, quâ ex consideratione sublimitatis & beneficentiæ divinæ, & nostræ vilitatis, Deum prosequimur. Externus consistit in signo aliquo exteriori, quo honorem illum externum testamur. Uterque adorationis nomine comprehenditur. Est autem adoratio corporis & animi coram Deo venerabunda inclinatio, & prostratio. Accipitur quidem aliquando pro civili honore, qui hominibus, præsertim magnatibus, quales sunt reges & principes, deferitur: sed cum de Deo agitur & Christo,

Christo, religiosa tantum, & omni civili infinitis partibus major animi demissio intelligitur. Adversus honorem Dei duobus modis peccatur; vel denegando ei debitum honorem, vel superstitiosè eum honorando, aut alios honoris divini participes faciendo.

Honor Dei externus maximè in celebratione divini nominis consistit (cui maximè adversatur blasphemia) sub quâ confessio, juramentum, & preces comprehenduntur. Confessio est aperta & ingenua sententiæ nostræ de Deo ejusdemque cultu ad ipsius honorem facta declaratio, etiamsi eâ de causâ periculum aliquod nobis subeundum esset. Ea commendatur nobis, *Matth. x. 32. 1 Pet. iii. 15.* Ei contraria est ab unâ parte tum dissimulatio veritatis divinæ, tum aperta denegatio. Ab alterâ, confessio temeraria sine necessitate & spe emolumenti facta, per quam quis se aut alios in periculum temerè conjicit; adversus Christi meritum, *Matt. vii. 6.*

Juramentum est religiosa rei alicujus affirmatio per Dei nomen tanquam veritatis testis & vindicis. Quæritur de eo an sit absolute prohibitum à Christo sub N. F. *Matt. v. 34. & seq. & Jac. v. 12.* Resp. Non. Sed juramenta illa per cælum, terram, &c. & levibus de causis facta, & indignis ob quæ Deus in testem advocetur. Alioqui Paulus non ita expressè jurasset, ut facit, *2 Cor. i. 23.* dicens, *Ego testem Deum invoco in animam meam.*

Precum nomine tum implorationem opis divinæ, tum gratiarum actionem pro acceptis beneficiis intelligo: quibus opponitur omissio utri-

XI.

*Quod sub
honore Dei
externo tria
comprehen-
dantur, pri-
mò Confessio.*

XII.

*Secundò,
Juramen-
tum.*

XIII.

*Tertiò,
Preces.*

utriusque istius officii, vel superstitiosa illius usurpatione, cum battologia aliisque ejusmodi virtutibus conjuncta.

CAPUT X.

De Justitia.

I. *Probitas vel alios respicit; vel nosmet-ipsos, de hac, vid. cap. 13.* **H**Actenus de Pietate, sequitur ut de Probitate agamus. Probitas est virtus quæ erga homines exercetur. Eaque vel alios homines respicit, vel nos ipsos. Probitas ad alios homines relata Charitatis nomine in S. L. solet designari. Cujus proprietates & elogia vide 1 Cor. xiii.

II. *Illius species primariæ, Justitia & Civilitas; quarum prior duplex, vel universalis :* Ejus duæ sunt primariæ species, Justitia & Civilitas. Justitia vel est universalis, vel particularis. Justitia universalis nihil aliud est nisi omnium simul virtutum complexio & concatenatio. Et hoc sensu sæpe accipitur in S. L. ubi justii tantum illi dicuntur, qui omnia Dei mandata servant. Vide 1 Joan. iii. 7. Mat. v. 20.

III. *Ad quam pertinet æquitas, de cuius definitione & numeris.* Ad eam pertinet æquitas, Gr. *ἐμελέχεια*, quæ est juris legibus comprehensi moderatio & correctio quædam. Ita statuit lex, ut homicida capite plectatur; sed æquitas requirit, ut si quis per ignorantiam inculpatam cædem perpetraverit, ab hujus legis rigore eximatur: proptereaque instituta sunt asylæ. Æquitatis duo sunt præcipua munera, plus alteri concedere quam ei

ei ex rigore debetur, & minus quam leges finant ab eo exigere.

Justitia particularis est virtus suum unicuique tribuens. Ea triplex est, distributiva, commutativa & correctiva. Vel potius justitia est vel privatorum, qui nullam in alios potestatem habent, vel magistratum & eorum qui potestatem aliquam in alios obtinent, ut Patresfamilias, & dici potest Rectoria. Privatorum justitia est commutativa seu æquatoria. Eorum qui cum potestate sunt est vel distributiva vel correctiva.

IV.

Vel particularis, quæ definitur, & tripliciter dividitur.

Justitia distributiva est, quæ in distributione bonorum aut onerum versatur. Per bona verò intelliguntur pecunia, honores & similia; per onera tributa, poenæ, &c. Ea requirit ut in iis distribuendis ratio habeatur dignitatis & conditionis personarum; quod in commutativâ justitiâ locum non habet, quæ æqualitatem rerum tantum spectat. Ideoque vulgò dicitur, quod justitia distributiva proportionem geometricam observet, commutativa verò proportionem arithmeticam: v. g. si dividenda sint spolia inter centurionem, signiferum & milites, majorem partem accipiet centurio quam signifer, & signifer quam gregarii milites: Et si imponenda sint tributa toti alicui communitati, majorem partem ferre debent divites quam pauperes, & unusquisque pro ratione facultatum suarum. Sed in contractibus emptionis, venditionis, locationis, conductionis & similibus, nulla habetur ratio conditionis personarum, nec facultatum, sed æqualitas inter res servatur.

V.

Primò, in distributionem; quæ quid sit, & quæ requiratur.

Justi-

VI.
*Quotuplex
 etiam fit.*

Justitia distributiva est vel remunerativa, vel punitiva. Remunerativa est, quæ præmia bene merentibus retribuit. Punitiva, quæ poenas nocentibus infert. In hac quidem requiritur æqualitas inter poenam & noxam, præsertim ne illa hanc gravitate superet; sed non tamen secundum talionis legem, quæ nec in omnibus observari potest, & quamvis posset, aliquando non deberet; ut si Titius vitia verit sororem Mævii, non propterea justum esset, ut Mævius par pari referret forori Titii. Quà de re vide egregium locum apud A. Gellium, lib. xx. cap. i. Talio tamen illa approbanda est, quæ non in identitate consistit, sed in similitudine tantum & proportionem.

VII.
*Secundò, in
 Commutativam.*

Justitia commutativa est, quæ in contractibus suum cuique æqualiter tribuit, nullo habito ad personas aut opes respectu. Per contractus autem hic, voluntarios tantum contractus intelligimus, qui mutuo contrahentium consensu fiunt, quales sunt emptio, venditio, permutatio, &c.

VIII.
*Tertiò, in
 Correctivam.*

Justitia correctiva est, quæ vitia quasi contractuum emendat. Quasi contractus autem vocamus, omnis generis injurias, quæ altera parte invitâ oriuntur; ut furta, rapinas, verbera, cædes, contumelias. Hujus munus est inæqualitatem ex injuriâ ortam inter lædentem & læsum, ad æqualitatem præcedentem, quoad ejus fieri potest, reducere. Id autem fit, cum judex ei qui fecit injuriam, lucrum adimit, & ei qui passus est, reddit; idque vel restituendo rem ablatam, ut in furto, rapinâ; vel aliquâ aliâ ratione satisfaciendo læso, etiam per poenam corporalem lædenti infligitam.

Justitiæ opposita est injustitia, quæ omnis in defectu consistit, nulla in excessu: Neque enim aliquis nimis justus esse potest, nisi fortè illum nimis justum esse dicas, qui semper ad *ἀνεκδοξίαν* sectatur, nullâ *ἐμμελεία* ratione habitâ. Unde ortum est vulgatum illud, Summum jus summa est injuria. Quælibet autem injustitia est homini Christiano summo opere vitanda, peccat enim adversus legem naturæ, Quod tibi fieri non vis alteri ne feceris. Ideoque injusti regnum cælorum non possidebunt, 1 Cor. vi. 9.

IX.

*Justitiæ
oppositum.*

CAPUT XI.

De Benevolentia, & Beneficentia.

SUB justitiâ comprehendi possunt tum Benevolentia, tum Beneficentia. Benevolentia est virtus per quam ad alios amandum, & patiamur cum iis colendum propensi sumus. Is alios sincerè amat, qui commodis eorum delectatur, & quantum fieri potest inservit. Unius autem sanguinis, ex quo omnes orti sumus, ejusdemque vinculum, & ejusdem naturæ communio, arctissima ad id faciendum obligatio est. Huic virtuti adversatur ab unâ parte odium seu *μίσος*, quâ alios nullâ aut levi de causâ odimus; & invidia, quâ eorum bonis tristamur: ab alterâ, nimia officiositas, quâ iis etiam in rebus malis obsequi studemus.

I.

*Benevolen-**tia quid;**quomodo,**et quare**exercenda;**ejusdemque**opposita.*

II.

Quod studium pacis regat primo mansuetudo; quid, & quotuplex sit; quid ira, & ultio: Mansuetudinis opposita.

*Studium pacis duæ virtutes regunt, Mansuetudo & Concordia. Mansuetudo est virtus iræ, & iræ moderatrix. Ira autem est cupiditas reponendi doloris, & ultio, ipsa actualis doloris repositio. Duplex est mansuetudo, vel enim est privati erga quemcunque, vel ejus qui aliquam potestatem habet in alterum. Illa lenitas dicitur, vel generale mansuetudinis nomen retinet: hæc clementia appellatur. Irasci quidem aliquando licet, sed ita ut non peccemus, & sol non occidat super iram nostram, Eph. iv. 26. Justa iræ causa non tam est privata, quam accepimus, injuria, quam Dei offensa. Ultio in causâ propriâ nunquam est licita Christiano, ne quidem ea quæ fit per magistratum, Matt. v. 38. & c. Rom. xii. 19. Sed tamen ad magistratus opem aliquando confugere licet, ut nos adversus injuriam vim auctoritate suâ tueatur, aut grave aliquod damnum illatam relaxare curet, Rom. xiii. 4. *Ab. xxiii. 12.* & c. Leviores autem injurias dissimulare & condonare debet vir mansuetus. Mansuetudini ab una parte opposita est iracundia, & crudelitas; ab alterâ lenitudo, & nimia indulgentia, qualis reprehenditur in Heli, qui in scelera liberorum promeritis non animadvertibat, 1 Sam. ii. & c. & iii. 2. & c. *Ab. xii. 12.* & c. alibi sæpe. Summus reciproce concordie gradus est Amicitia, quæ est mutua & manifesta benevolentia, quæ alter alterius*

III.

Secundo, Concordia; quid sit; summus ejusdem gradus, atque opposita.

*Concordia studium est, quo quis pro virili & quantum in se est, pacem cum omnibus committit. Id commendatur nobis, Rom. xii. 18. *Ab. xii. 12.* & c. alibi sæpe. Summus reciproce concordie gradus est Amicitia, quæ est mutua & manifesta benevolentia, quæ alter alterius*

bonum & commodum, ut suum ipſius, cupit & procurat. Talis fuit inter Davidem & Jonathanem: & inter bonos tantum reperitur, utpote in virtute fundamentum habens. Huic virtuti adverſatur partim contentioſitas & iniquicia, quæ, cum eſt occulta, dicitur Simultas; partim turpis in malo concordia, qualis eſt inter latrones.

Beneficentia eſt virtus, quâ quis aliena com-
moda, ad quæ juſtitia civilis legibus præciſe
non tenetur, curat & promovet. Eaque verſa-
tur partim circa danda beneficia, partim circa
reddenda, quarum illa Liberalitas, hæc verò
Gratitudo appellatur. Liberalitas eſt virtus
quæ in beneficiis dandis modum debitum ſer-
vat.

IV.

*Quid ſit
Beneficen-
tia, & circa
que verſe-
tur.*

Duobus modis poteſt alteri beneficium con-
ferri, nempe vel operâ, vel pecuniâ. Operæ au-
tem nomine non tantum labor pro alio ſuſce-
ptus, ſed & quælibet actio, quæ illi prodeſſe
poteſt præter pecuniæ largitionem, intelligitur.
Et quamvis hoc non ita vulgo liberalitatis no-
mine venire ſolet, tamen nonnunquam etiam
dicimus aliquem eſſe laboris ſui & operæ libe-
ralem, vel prodigum aut parcum. Sub pecuniâ
verò, & nummum, & omnes alias res nummo
æſtimabiles, quæ donari cuiquam poſſunt, com-
prehendimus. In liberalitate exercendâ attendi
debet tum ad dationem pecuniæ, tum ad ejuſ-
dem acceptionem & cuſtodiam; quorum il-
luſ eſt primum liberalitatis officium, hoc ve-
rò ſecundarium. In dando, ne ſpectes gloriam
propriam aut lucrum, ſed gloriam divinam, &
honeſtatem. Modum dandi partim tuæ faculta-

V.

*Quot modis
alteri bene-
ficium con-
ferri poſſit;
& quam
in liberali-
tate exer-
cendâ at-
tendi de-
beant.*

tes definiant, partim indigentia, & conjunctio eorum quibus das. Conjuncti autem nobis sunt non tantum consanguinei & familiares, sed etiam Christianæ fidei domestici; atque erga eos præcipue, cum necessitate premuntur, liberalitas exercenda, *Gal. vi. 10.* In accipiendo, ne à quovis, aut ex quâlibet re quæstum facias, nec ita congerendæ aut custodiendæ pecuniæ operam des, ut cœlestium honorum obliviscaris.

VI.
*Magnificen-
tia quid, &
quando
laudem me-
reatur.*

Gradus eminens liberalitatis vocatur Magnificencia, quæ est virtus in magnis largitionibus occupata. Sed nisi magnæ illæ largitiones in res utiles fiant, ut promotionem veræ religionis, pauperum subsidium, & similia, vituperium potius quàm laudem merentur.

VII.
*Quid Hospi-
talitas.*

Ad liberalitatem etiam pertinet hospitalitas, quâ pauperes peregrini, præsertim ii qui veritatis aut justitiæ causâ exulant, excipiuntur.

VIII.
*Gratitudo
quid, & quot
sint ejus
requisita.*

Gratitudo est virtus circa reddenda beneficia occupata. Ejusque sunt tria requisita, gratiam habere, agere, & referre: quorum primum animo fit, alterum linguâ, tertium re. Ingratitudo verò est vitium, quod in aliquo horum deficit. Summus ejus gradus est, beneficii accepti oblivisci.

IX.
*Vitia be-
neficientiæ
opposita.*

Vitia beneficentiæ opposita sunt partim inclementia seu immisericordia illa, quâ aliorum commoda negliguntur; partim avaritia, cujus species sunt sordes, & inhospitalitas; partim denique prodigalitas. Avaritia est vitium, quod in quærendâ & custodiendâ pecuniâ modum excedit, in erogandâ verò deficit. Suffi-
cit

cit autem aliquem in uno ex his tribus peccare, ut avarus dici possit. Prodigalitas est vitium in eroganda pecunia modum excedens. Quamvis autem hæc duo vitia sint contraria, sæpe tamen in uno eodemque homine conspiciuntur.

C A P U T. XII.

De Civilitate.

Civilitas est virtus, quæ modum & decorum in conversatione cum aliis servat. Estque triplex, Humanitas, Modestia & Gravititas. Humanitas, quæ etiam comitas & affabilitas vocatur, est facilitas in conversatione. Ad eam quidam referunt urbanitatem, quæ in jucundo conspicitur. Sed hæc non est virtus moralis, & ab Apostolo sub nomine *εὐπρέπιας* damnatur, *Eph. f. v. 4.* Attamen Christianorum sermo semper in gratiâ sale conditus esse debet, *Coloss. iv. 6.* Ei opponitur ab una parte inhumanitas, quatenus pro morositate accipitur; & promiscua blandities, etiam erga improbos, quorum consortium fugere oportet.

Modestia est virtus, quæ honoris cupiditatem moderatur: ita ut nec honores mundanos nimium avidè expetamus, nec quosvis oblatos temerè amplectamur, nec si nobis non contingant, contristemur. Propterea demissè de nobis sentire debemus, & alios non minori honore, quàm nos dignos judicare. Illa conspicitur tum in sermone & gestu, tum in cultu

I.

Civilitatem definit, & dividit, primo in Humanitatem; de qua hic una cum oppositis.

II.

Secundò, in Modestiam; quid hæc sit, in quibus conspiciatur, & quænam ei adversentur.

corporis & supellectile, ubi omnis ostentatio fugienda est. Eam præcipue nobis exemplum Christi commendare debet; de quo vide *Matth. xi. 29. Joan. xiii. 4. &c. Phil. ii. 6, 7, 8.* Ejus gradus eminens est magnanimitas, quæ omnia mundana bona, ut honores & divitias, spernimus; & mala iis contraria, contemptum & paupertatem, non metuimus. Vitia modestiæ adversantia sunt partim nimia animi abjectio, quæ quis præfracte honores, quibus dignus ab aliis judicatur, contemnit & rejicit; partim superbia. Superbia est vitium in appetendis & consecrandis honoribus modum excedens. Ea sub se complectitur arrogantiam & jactantiam, quarum illa in animo præcipue, hæc vero in sermone sedem suam habet.

III.

*Ad quam
pertinet
Verecun-
dia; quid
fit illa,
quale ejus
officium,
quibus con-
veniat;
signa, &
opposita.*

Ad modestiam pertinet verecundia, quæ est virtus quæ decorum in pudendo servat. Ejus officium est vereri infamiam, quæ semper delicta comitari solet. Illa convenit quidem omni ætati, sed præcipuum tamen est ornamentum juvenum & sexus muliebris. Signa ejus sunt demissio oculorum, & faciei rubor. Ei opposita sunt ab una parte rusticus pudor, cum aliquem pudet etiam rei honestæ: ab alia vero impudentia, cum quis omnium hominum de se judicia contemnit, & nullo malefactorum pudore tenetur. Eaque est dux ad omnia scelera, & profligati animi indicium.

IV.

*Tertio, in
Gravita-
tem, tam
habitus,
quam gestus
& sermonis.*

Gravitas est virtus externum corporis habitum, gestum, & sermonem, ad decoram dignitatem statui & officio cujusque convenientem, componens. Ea decet omnem ætatem, sed

præ-

præcipuè senilem. Gravitas habitûs & gestuum requirit, ut moribus simus elegantibus & munditiem in vestibus corporisque cultu sectemur, sed absque luxu. Idque videtur indicare Paulus, cum requirit in Episcopo, ut sit *decoratus*, 1. Tim. iii. 2. Gravitas in sermone requirit, ut nullus sermo ex ore nostro prodeat, qui non tendat ad ædificationem eorum, qui cum audiunt. In excessu opponitur huic virtuti, fastus & nimia severitas; in defectu vero servitas. Levitas autem conspicitur in choreis, item lusibus, & jociis intempestivis.

Præcipua sermonis virtus est veracitas, quam sequitur ordine taciturnitas. Veracitas est virtus, quâ quis studet dicere id quod res est. Eius est, sermonem cum intellectu, & intellectum cum rebus conformare; quorum illud est simpliciter viri boni, hoc vero eruditi & prudentis. Cum veracitas ad promissa refertur, maxime si juramento sunt confirmata, dicitur fides aut fidelitas. Ei opponitur mendacium, omnesque ejus species, quales sunt perfidia, dissimulation, calumnia & similes. Omne genus mendacii studiosè est fugiendum, sed præcipue quod cum alterius detrimento conjunctum est, in quo duplex est vitium.

Taciturnitas, quæ docet id tacere, quod tacendum est. Id autem tacendum est, quod vulgatum nobis aut aliis noceret. Eius excessus est garritas, cum quis secreta effutit, aut inutilia & intempestiva loquitur. Et defectus, nimium silentium, cum quis ne tempestive quidem, & cum aliis prodesse possit, loqui vult.

V.

*Sermonis
virtus alia,
veracitas;
eiusdem munus, & opposita.*

VI.

*Alia verò
Taciturnitas;
de cuius excessu
& defectu.*

CAP. XIII.

De probitate, quæ nos ipsos spectat.

I.
*Probitas
nosmet ipsos
spectans, est
tum forti-
tudo;*

II.
*Cujus spe-
cies duæ;*

HActenus de probitate ad alios homines relata; sequitur ea, quæ nos ipsos spectat. Ea est tum fortitudo, tum temperantia. Fortitudo est virtus, quæ modum servat in periculis & doloribus. Inter pericula autem & dolores eminent qui in morte pulcherrimâ subeundi sunt. Mors verò pulcherrima vulgò Ethnicis & mundanis habetur, quæ in bello & pro patriâ pugnando contingit. Sed Christiani meliùs eam pro tali reputant, quæ pietatis causâ toleratur, qualis est martyrum.

Fortitudinis duæ sunt species; alia enim est suscipiens, quæ in periculis adeundis versatur, & dicitur propriè Magnanimitas; alio verò sustinens, quæ in doloribus tolerandis se exerit, & vocatur Patientia. Magnanimitati in excessu opponitur audacia, quâ quis se in pericula temerè conjicit; & in defectu timiditas seu ignavia, quâ quis pericula plùs æquo reformidat, & eorum vitandorum causâ, turpe aliquid admittere non dubitat. Patientiæ verò in defectu opponitur impatientia, quâ quis ita mollis est, ut dolores æquo animo tolerare nequeat: in excessu verò nihil ei adversatur, nisi forte belluinus stupor, quo quis ita in doloribus se gerit, quasi eos non sentiret,

Temperantia; latè sumpto vocabulo pro omni abſtinentia ab illicitis, vel occupatur in rebus naturalibus, vel in fortunæ bonis, quæ vocant. Quæ in rebus naturalibus occupatur, ea moderatur voluptates, & eſt quadruplex, ſobrietas, caſtitas, diligentia & vigilantia. *III. Tum temperantia; quæ occupatur vel in rebus naturalibus, & eſt,*

Sobrietas eſt temperantia circa voluptates cibi & potûs. Ejus officium eſt utriuſque tum quantitatem, tum qualitatem moderari. Quantitatem quidem ut non plus cibi & potûs ſumamus, quam ad reficiendas vires ſufficit. Qualitatem verò, ne delicatiorem vel pretioſiorem cibum aut potum expetamus, ſed contenti eo ſimus, quem valetudinis ratio requirit. Huic virtuti opponitur in exceſſu ingluvies, quæ eſt intemperantia in cibo & potu; cujus duæ ſunt ſpecies, voracitas, quæ peccat in cibo, & ebrietas vel bibacitas, quæ peccat in potu; in defectu nimia abſtinentia, quâ vires exhauriuntur, & ineptiores redimur ad officia vocationis. *IV. Primò, Sobrietas.*

Caſtitas eſt temperantia in voluptatibus venereis. Ejus regula eſt, ut nunquam extra legitimi matrimonii cancellos eæ uſurpentur. Ejus gradus eminens eſt perpetuus cœlibatus, ſeu virginitas; ad quam tamen nemo præciſè obligatur, niſi qui ſpeciale donum à Deo ad hoc accepit. Ei oppoſita eſt in defectu omnis generis libido, qualis in ſcortatione, adulterio, aliſque ejuſmodi impuritatibus exercetur. In exceſſu nulla nimia poteſt eſſe caſtitas, niſi fortè eorum, qui in matrimonio vivunt, & partem ſnam defraudant. *V. Secundò, Caſtitas.*

Dili-

VI. *Tertio, Diligentia.* Diligentia, quæ etiam sobrietas dicitur, est virtus quæ quietem & laborem moderatur. Ea requirit ut quantum fieri potest, seu valetudinis ratio permittit, nos semper honesto aliquo labore exerceamus. Excessus ejus est immodicus labor seu satagentia, præcipue in rebus mundanis; defectus, ignavia seu otium, quod est omnium vitiorum mater, cum homines nihil agendo male agere discunt.

VII. *Quarto denique, Vigilantia.* Vigilantia est virtus somni & vigiliæ moderatrix. Ejus officium est non plus temporis somno impendere, quam ad recreandas vires diurno labore prostratas requiritur. Ei in excessu opponitur immodica vigilia voluntaria; in defectu verò somnolentia.

VIII. *Vel in fortune bonis; ubi duplex est, autræpneia;* Circa fortunæ bona occupantur duæ virtutes, nimirum *autræpneia*, & parsimonia; quæ vulgò quidem sub liberalitate comprehendî solent, sed tamen propriè loquendo, peculiæres virtutis species constituunt. *Autræpneia*, quæ sufficientia Latine potest dici, est virtus quæ quis contentus est sua sorte, & in bonis quæ Deus ei largitus est, quantumvis exiguis, læto animo acquiescit. Ei non adversatur plura honesto labore parandi studium, sed partim sollicitudo Ethnica, quæ Dei providentiæ diffidens, perpetuo inopiæ metu cruciatur, & insatiabilis habendi cupido; partim fastidium rerum præsentium, quale erat Israelitarum manna fastidientium.

IX. *& parsimonia.* Parsimonia est virtus, quæ conservandarum opum studium moderatur. Ejus munus est res proprias custodire, utiliter collocare, vitare sumptus non necessarios, & tamen ubi res postulât,

stulat, quantum opus est expendere. Finis enim præcipuus quo spectat, est semper habere unde liberalitatem exerceas. Illi eadem fere quæ liberalitati vitia repugnant, nempe in excessu profusio, & in defectu sordida tenacitas.

CAP. XIV.

De virtute quorundam statuum particulari.

HUC usque de virtute omnium hominum communi; superest ea, quæ est quorundam statuum particularis. Ea est multiplex secundum varios hominum in hac vita status & conditiones.

I.

Virtus quorundam statuum particularis, multiplex.

Primo, alia est puerorum, alia juvenum, alia senum. Pueri, quales solent dici usque ad decimum quartum ætatis annum, propter rationis imbecillitatem, perfectæ virtutis capaces non sunt; mature tamen illius præceptis imbuendi sunt, ut statim à teneris discant timere Deum, colere parentes, abstinere à malo, facere bonum, verecundi esse, seniores revereri, rusticitatem in sermone, gestibus, & cultu corporis fugere. Juvenes, quanto magis ob affectuum vehementiam lapsibus variis obnoxii sunt; tanto studiosius cavere sibi debent, necubi impingant; proptereaque senum & peritiorum consilia libenter audire, reprehensiones eorum non gravatè ferre, imo pro iis gratias agere, &

II.

Alia puerorum, alia juvenum, alia Senum.

mo-

modestè erga majores natu se in omnibus gerere. Senes maximè decet gravitas, quæ ipsis auctoritatem & reverentiam apud juniores conciliet, quorum vitam præceptis & exemplo suo regere debent. Utrorumque autem tum senum tum juvenum officia describit Paulus *Tit. ii. 2, &c.*

III.

*Alia virorum, alia
feminarum.*

Secundò, alia est virtus virilis sexûs, alia fœminei. Quamvis enim tum viri tum fœminæ operam dare debeant, ut omnibus virtutibus præstent; sunt tamen quædam, quæ his magis quam illis convenient, v. g. fortitudo in adversis maximè requiritur in viris; turpe contra illis est, studiosiores esse culturæ corporis. Sed modestia, verecundia, castitas, peculiararia fœminarum sunt ornamenta.

VI.

*Alia Cœlibum, alia
conjugatorum.*

Terriò, aliud est virginum seu cœlibum, aliud conjugatorum officium. Virgines & cœlibes, cum sollicitudinibus domesticis non ita sint distracti ut alii, majore curâ quæ Domini sunt debent quærere; Et si matrimonium inire velint, id facere in Domino, & nonnisi consultis iis sub quorum potestate sunt, *1 Cor. vii. 25. & seq.* Conjugatorum verò est, fidem inter se servare, sibi mutuam benevolentiam reddere, nec se invicem fraudare, *1 Cor. vii. 3, 4, 5.* In specie verò mariti est uxorem suam diligere tanquam corpus suum, adversùs eam non exacerbari, infirmitates ferre. Uxoris verò, marito suo obedire, & subditam esse tanquam Domino, *Eph. v. 21, &c. Col. iii. 18. 1 Pet. iii. 1. & seq.*

V.

Quarto, alia requiruntur in parentibus, alia
Alia parentum, alia liberorum.

in

in liberis. Parentum est, liberos suos enutrire in disciplinâ & admonitione Domini, & non eos irritare aut nimis durè tractare, ne animum despondeant, *Eph. vi. 4.* Item iis exemplo virtutis præesse, eos in aliquâ honestâ arte à teneris instituere, quâ possint, subsidio parentum destituti, vitam suam sustentare. Liberorum officium est, parentes suos honorare, id est, cum reverentiâ obedire in omnibus, quæ cum præceptis Dei non pugnant, *Exod. xx. Eph. vi. 1, 2.* item gratum iis animum pro acceptis beneficiis exhibere; eos, si opus sit, in necessitatibus sublevando, *1 Tim. v. 4, &c.*

Quintò, alia est virtus dominorum, alia servorum. Dominorum est, servis quod justum & æquum est tribuere, minas remittere, seu clementer eos tractare, scientes tam suum quàm ipsorum dominum esse in cœlis, apud quem non sit acceptio personarum, *Ephes. vi. 9. Col. iv. 1.* Servorum est dominis suis parere, non tantùm bonis & æquis, sed etiam iniquis, neque ad oculum servire, quasi hominibus velent placere, sed ut servi Christi ex animo, *1 Pet. ii. 18. Ephes. vi. 5, &c.* item non contradicere, nec eos fraudare, sed omnem fidelitatem exhibere, *Tit. ii. 9, 10.*

Sextò, alia est Magistratuum, alia subditorum. Magistratuum est, uti auctoritate quam à Deo acceperunt ad defensionem bonorum, & terrorem improborum, cum omni tamen clementiâ & moderatione, *Roman. xiii. 4.* alia subditorum. Subditorum verò est, magistratibus suis parere in omnibus, quæ bonâ cum conscientiâ facere possunt, tributa eis solvere, honore

VI.

Alia dominorum, alia servorum.

VII.

Alia denigratum, que magistratum, alia subditorum.

honore prosequi, & pro iis Deum orare, Rom. xiii. 5. 1 Pet. ii. 13. 1 Tim. ii. 2.

CAP. XV.

De Beatitudine.

I. **F**uit Aretologia, sequitur Eudæmonologia, quæ est altera Ethices pars de Beatitudine tractans, quatenus est finis, & premium virtutis. Beatitudinis nomine intelligitur ultimus vite humanæ finis, seu summum & perfectissimum hominis bonum. Hæc duo enim æquipollent, cum ultimus finis & scopus, ad quem homines in omnibus suis actionibus collinant, sit ut summo & perfectissimo bono fruantur.

II.
An detur
Beatitudo.

solent

De beatitudine duo quæri solet. 1. An sit, 2. Quid sit. Prima verò questio iterum in duas resolvitur, nimirum, An detur beatitudo, & An in hac vitâ detur. Ac de priore quidem non videtur esse magna ambigendi causa. Nam datur ultimus vite humanæ finis, ergo & summum bonum. Antecedens autem probatur ex eo, quod sunt intermedii aliqui fines. Si verò sunt intermedii, necessario aliquis est ultimus, alioqui daretur progressus in infinitum; quod cogitatu absurdum est. Consequentia verò patet ex iis quæ modo dicta sunt de ultimi finis & summi boni æquipollentia.

III. Quod ad posteriorem questionis partem attingit, An summum bonum detur in hac vitâ, anâ detur. respondeo per distinctionem. Bonorum enim quæ

quæ homini in hac vitâ contingere possunt, oportet aliquid esse summum, quod cætera omnia infra se relinquat. Sed ex eo non sequitur, id esse summum simpliciter & perfectissimum, ita ut in eo nihil desiderari possit. Id autem est, ad quod homines maxime aspirant & contendunt, cum nihil ipsorum desiderium explere possit, nisi sit omnibus numeris perfectum. Tale autem in hac vitâ non dari, omnibus constat. Mirum ergo non est, si veteres Philosophi, quibus nulla melioris vitæ revelatio contigit, in tot de summo bono opiniones scissi fuerint. Nihil enim in toto terrarum orbe inveniebant, in qua suus appetitus acquiescere possit. Sed magnâ reprehensione digni sunt Philosophi Christiani, qui cum agnoscant summum nostrum & perfectissimum bonum querendum esse in cælis, soli terreno in Ethicis suis inhaerent. Nisi fortè, quia simulachra & umbras virtutum sapius pro veris virtutibus amplectuntur, illas tam perfecto bono indignas esse profiteri velint. Verum cum nemo summi hujus vitæ boni, quantumvis imperfecti, particeps esse possit, nisi omnibus veris virtutibus sit ornatus, & illæ simul ad cœlestis possessionem nos ducant; male fecerunt quod unum ab altero divulserunt, & verè summo bono posthabito, illud quod æquivocè tantum ita appellatur, sibi elegerunt.

Nunc ut ad questionem quid sit summum bonum respondeam, dico id non malè expressum esse à Boëthio, cum beatitudinem definit, esse statum omnium bonorum aggregatione perfectum, lib. 3. de consolat. prosa 2. Nam quod

IV.

Quid sit
summum
bonum.

quòd quidam eum reprehendunt, hâc ratione adducti, quod summum bonum unum quid esse oporteat, non verò multitudo bonorum, imperitè faciunt; cùm ex istâ omnium bonorum aggregatione, unius summi boni essentia constituitur, veluti ex multis conclavibus unicum præstans palatium.

V.
Quot conditiones in illo requirantur.

Variae autem conditiones in illo requiruntur. Primo enim oportet, ut summum bonum sit res, quæ expetatur propter se, & non propter aliud, cætera verò propter ipsum. Nam si propter aliud expeteretur, illud aliud esset melius, ac proinde istud non esset summum. Secundo, summum bonum debet explere omnia desideria, & excludere omnem metum; unde sequitur, illud permanens & æternum esse oportere, cùm alioqui semper ejus amittendi metus nos cruciaturus esset. Tertio, oportet ut summum bonum contingat solis bonis; nam si cum scelere esset conjunctum, non foret summum, utpote admixtione mali inquinatum.

VI.
Quòd non consistat in Bonis, quæ vocantur, fortunæ; quales sunt divitiæ;

Ad has leges si exigantur ea, quæ pro summo bono habita sunt à quibusdam, nullum eorum esse isto nomine dignum apparebit. Bona in tres classes distinguuntur, alia enim sunt animi bona, alia corporis, alia fortunæ, quæ sigillatim nobis consideranda sunt. Ut verò à postremis incipiam, cùm per bona fortunæ, intelligantur potissimum divitiæ & honores; in neutro horum consistit summum bonum. Non in divitiis, nam, 1. Eæ non appetuntur propter se, sed propter aliud; nimirum quia sunt instrumenta, quibus alia bona acquiruntur, ut honores, voluptates; unde hæc plu-

ris

ris fieri divitiis apparet. 2. Eæ non explent omnia desideria,

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Et

Quo plùs sunt potæ, plùs sitiuntur aque.

Imo crescentibus divitiis, ordinariè crescit plura habendi cupiditas; & fieri potest, ut qui ditissimus est, ægrotet, & sanitatem omnibus votis appetat; multò minùs excludunt illæ omnem amittendi metum, cùm qui eas possident, perpetuò soleant cruciari metu, ne à furibus aut potentioribus sibi eripiantur, aut incendio pereant; & quamvis hoc non esset, eas tandem in morte deserere cogantur.

3. Divitiæ non tantum contingunt bonis, sed etiam malis: imo improbi sæpiùs illis abundant quàm probi, quia ut plurimum scelere parantur. Præterea, sunt vitiorum irritamenta, ut libidinis, contumeliæ, aliorumque. Nihil autem magis à summi boni naturâ alienum esse debet, quàm ut possidentem deteriore reddat.

Neque in honoribus consistit. Nam 1. honores mundani sunt res valde fluxa & inconstans, adeo ut qui modò, tanquam Deus quispiam, adorabatur, repente omni ignominia genere afficiatur, ut videre fuit in Hamane, Sejano, Marchione Ancorenfi. 2. Pendent ab aliorum judiciis, & sæpe improborum, aut imperitissimorum, qui laudant quæ vituperium merentur, & contra vituperant quæ laude digna sunt. Absurdum autem est existimare summum bonum nostrum in aliorum, qui impro-

VII.

honorēs.

K

bi

bi aut imperiti sunt, potestate esse positum.
 3. Honores etiam maximi, imo hi supra alios, conjuncti esse solent cum perpetuo metu; & tantum abest ut animum tranquillare valeant, ut potius eum indefinenter agitent & perturbent. Nec possunt delectare eos, qui febri aestuant, vel calculo aut podagra cruciantur.
 4. Ad honores saepe scelere pervenitur, & illi homines superbos & arrogantes reddunt; quod a summi boni naturâ maxime abhorret.

VIII.
*Neque in
 Bonis Cor-
 poris.*

Quod ad bona corporis attinet, qualia sunt pulchritudo, robor, sanitas; non est necesse prolixè ostendere, in iis non esse situm summum bonum, cum res ipsa contrarium loquatur; siquidem vel fluxa admodum sunt & caduca; vel sunt malorum occasio & illecebrae, vel denique in iis a brutis homines superantur: quæ omnia, ea tanto nomine indigna reddunt.

IX.
*aut ejus-
 dem voluptatibus.*

De voluptatibus etiam corporis & sensuum, superfluum est dicere, quas nullus unquam sapiens in veris bonis habuit. Sunt quædam ex his honestiores, & hominibus magis propriæ, ut quæ visu, auditu & olfactu percipiuntur, quarum abusus non ita est turpis. Sed quod ad eas attinet, quæ in gustu & tactu consistunt, præterquam quod sunt nobis cum brutis communes, illarum excessus omnino fordus est, ut quæ corpus & animum corrumpant. Quare nemo nisi amens, in illis beatitudinem collocaverit. Ne Epicurus quidem id fecit, quamvis hoc nomine vulgo male audiat. Sed indolentiam tantum sectatus est, quam omnes summi boni

boni comitem & appendicem esse fatentur.

Restant animi bona, quæ partim scientia sunt, partim virtus; quarum illa intellectum perficit, hæc verò voluntatem. In scientiâ tamen summum bonum non consistit, quia nulla est perfecta in hoc sæculo scientia, ubi multo plura ignoramus, quam scimus. Et etiam si nihil nos fugeret, non explentur tamen omnia hominis desideria. Ne jam dicam, eam cum improbitate conjunctam esse posse, imo superbiam proprio quodam genio parere, dicente Apostolo, *Scientia inflat, 1 Cor. viii. 1.*

X.
*Nec in
Scientiâ,
altero Bonorum ani-
mi genere.*

Videndum igitur, utrùm in virtute positum sit, quod plerique Philosophi senserunt, licet, verbis potius quam re discrepantes, alii in illius habitu, alii verò in actione collocarint: cum istæ duæ sententiæ non sunt à se invicem divellendæ, sed potius jungendæ, ut constet ex iis quæ supra de genere virtutis dixi. Et fatendum est, nihil in rebus humanis esse virtute præstantius, nihil quod propius ad summum bonum accedat. Sed tamen, eam non esse bonum absolutè summum, inde apparet, quod aliquis potest excellenti virtute esse præditus, & tamen cum ingentibus malis conflictari, extremâ paupertate, infamiâ, cruciatibus. Adde quòd virtus propter seipsam non expetitur, sed propter aliud, nimirum propter animi tranquillitatem, & voluptatem quæ benefacta comitatur. Unde sequitur illa potius esse summum bonum, quam ipsam. Nam quòd Stoici dixerunt, virtutem sibi ipsi

XI.
*Nec absolu-
tè in virtu-
te, eorum
altero.*

esse præmium, & sapientem etiam in eculo
 esse beatum, voces fuerunt, præterea nihil.
 Nec his adversatur, quod Christus dicit, be-
 atos esse mites, pacificos, misericordes, mun-
 dos corde, qui esuriunt & sitiunt iustitiam,
Matth. v. Nam voce beati, non intelligit ab-
 solutam & omnibus numeris perfectam beati-
 tudinem, quasi fieri non posset, ut quis his vir-
 tutibus præditus, in mundo sit miser; cùm
 Paulus disertè profiteatur, pios fore omnium
 hominum miserrimos, si in hac vitâ tantum in
 Christum sperarent, nullaque secutura esset
 mortuorum resurrectio, *1 Cor. xv. 19.* Sed mi-
 sericordes, pacificos, mundos corde, &c. idè
 beatos vocat, quia talibus parata est cœlestis
 vitæ beatitudo. Spe igitur sunt beati potius
 quàm reipsa, sicut Apostolus dicit, nos spe sal-
 vos esse factos, *Rom. viii. 24.*

XII.

*Utrum du-
 plex sit vi-
 ta futura
 summum bo-
 num.*

Nunc quod ad futuræ vitæ summum bo-
 num attinet, Scholastici id vulgò duplex fa-
 ciunt, unum objectivum, quod est Deus ipse,
 alterum verò formale, quod est Dei fruitio.
 Sed impropria valde est hæc distinctio. Nam
 dicere Deum esse nostrum summum bonum
 objectivum, aliud non est, quam facere Deum
 illius objectum. Si autem Deus sit objectum
 summi boni, non est ipse illud summum bo-
 num, cùm aliud sit objectum, aliud res quæ
 circa objectum versatur. Sic ergo loqui, per-
 inde est, ac si quis diceret, calorem esse vi-
 sum objectivum, vel sonum auditum objecti-
 vum, quia visus objectum est color, auditus
 vero sonus. Præterea, Deo ipso nemo frui pō-
 test, sed tantum bonis ab eo procedentibus,
 quorum

calorem

quorum plenitudinem beati in æternum in futurâ vitâ possidebunt, ubi neque malum ullum ampliùs erit, nec mali metus; & Deus omnia, quæ gaudium nostrum perfectum reddere possunt, cumulatiſſimè largietur. Ei sit honor, & gloria in sæcula, per Dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

FINIS.

---

10 FE 60

quorum plenitudine beati in eternum in
gloria vite glorificabunt ubi regit regnum in
suis angelis et in ecclesia sancta. Amen
omnes qui habentis in corde
deum possunt communione. Amen. Et sic
habetur. Gloria in excelsis per hominum no-
men. Amen.

et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen

et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen

F I W I S

et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen

et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen
et in terra et in mari et in omni creature
et in angelis et in ecclesia sancta. Amen

3

Renati
Des-Cartes
ETHICÆ,

I N
Methodum & Compendium,
Gratiâ
Studiosæ Juventutis,
Concinnata.

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Johan. Hayes*, Celeberrimæ
Academiæ Typographi. 1702.
Impensis Edw. Hall, & Rich. Thurlbourn,
Bibliopol. Cantab.

ETHICS DES-CARRES Roman

Methodum &
Studiosae Iuventutis

Concinnus.

CAVATARRIGIA

Ex Officina Johannis Hagen, Celeberrimi
Academici Typographi. 1702.
Impensis Ead. Hall & Rich. Threlkeld
Lithograph. Cantab.

Renati Cartesii ETHICÆ.

CAPUT I.

De summo Bono.

Bonitas cujullibet rei considerari potest vel in se absque respectu ad aliud (quo sensu Deus est summum bonum) vel quatenus ad nos refertur. Hoc sensu bonum illud habetur, quod ad nos aliquo modo attinet, cujusque possessio nos aliquatenus perficiat. Ea ergo respectu nostri habenda sunt pro bonis, quæ vel possidemus, vel quibus acquirendis pares sumus. Hoc posito summum bonum videtur respectu omnium hominum simul sumptorum, esse, omnium tum animæ, tum corporis, tum fortunæ bonorum, quæ in quibullibet hominibus esse possunt, congeries; Privati vero cujusque aliud prorsus, nempe constans recte agendi voluntas, & ex ea nascens animi tranquillitas. Hoc est bonum in hac vitâ perfectissimum, & penes unumquemque:

quemque; corporis enim & fortunæ bona à nobis non pendent absolute: Animæ verò bona ad duo capita referuntur, quorum unum est *nolle*, alterum *velle* id quod est bonum; cognitio autem illius sæpe vires nostras excedit, voluntas autem absolute penes nos erit; qua melius utatur nemo, quam si in firmo & constanti proposito ea omnia *faciendi* quæ judicabit *esse* Optima. Hic positz sunt Virtutes omnes, hic est voluptas solidissima, & hoc unum laudem meretur & gloriam. Atque ita conciliantur *Zenonis* Opinio; bonum in Honesto constituens, & *Epicuri*, qui illud in Delectatione aut Voluptate posuit. Quemadmodum enim Vitia omnia oriuntur ex imbecillitate ignorantiam consequente, & poenitentiam pariente; sic Virtus consistit in mentis instituto & vigore, quo ad ea, quæ bona esse credimus facienda ferimur, modo hic vigor à pertinaciâ non oriatur, sed ex eo quod sciamus res à nobis (quantum fieri moraliter potest) examinatas fuisse. Quantum ad honorem & laudem, nihil jure laudabile est præter virtutem. Cætera bona digna sunt tantum quæ æstimentur, non verò quæ colantur aut laudentur, nisi quatenus recto liberi arbitrii usu parta vel impetrata, supponuntur. Honos enim & laus est præmii genus, at certè præter ea quæ à voluntate pendent, nihil est quod vel præmio vel poena dignum sit. Quod ad voluptatem attinet, observo primò eorum nullum non esse penitus in animâ, quamvis plurima à corpore pendeant, quemadmodum etiam anima videt, licet oculorum ope videat. Deinde adverto
nihil

nihil esse quod possit animam voluptate perfundere, præter Opinionem possidendi aliquod bonum; quæ si sit clara & ex perspecto valore, voluptas semper respondeat boni ex quo oriretur magnitudini. Magnitudo autem boni cuiuspiam, respectu nostri, non solum ex rei in qua consistit valore æstimanda est, sed præcipue ex modo quo ad nos refertur, hoc est à Libero Arbitrio, cujus quidem rectus usus bonorum nostrorum summum est, & nos Deo aliquo modo pares efficit.

De Viâ Beatâ.

A Nnotemus primò Differentiam inter Felicitatem & Beatitudinem. *Felicitas* pendet à rebus quæ sunt extra nos, unde fit ut aliqui feliciores quàm sapientiores habeantur. *Beatitudo* consistit in perfectâ animi tranquillitate, & interiori satisfactione, quam absque fortuna sapientes assequantur. Vivere itaque *beatè*, est animo perfectè contento & tranquillo frui. Quæ vitam beatam efficiant duorum sunt generum. Primi generis ea sunt, quæ à nobis pendent, ut virtus & sapientia; secundi generis sunt ea quæ non pendent à nobis, ut honores, divitiæ, sanitas. Certum est enim hominem benè natum, non valetudinarium, rei nullius inopem, sapientia & virtute non minori præditum, posse perfectiori satisfactione frui, quàm alium quem egenum, valetudinarium, & deformem. Quemadmodum tamen vas minus potest majori plenius esse, quamvis liquoris minus contineat, sic pauperrimus

perrimus quisque si in omnibus satisfactus est & contentus, beatior aliis esse potest, licet illi pluribus bonis fruantur. Sed necesse est ut has tres morales Regulas attendat.

Prima est, ut conetur cognoscere omnia illa quæ vel facere debet vel fugere.

*Nullas Vir-
tutes agnos-
cimus.*

Secunda est, ut non permittat se abduci passionibus, sed faciat illa omnia firmo proposito, quæ ratio suadet. Hoc apud me Virtus *solum* audit, alii licet illi varia nomina imponunt propter varia objecta ad quæ refertur.

Tertia est, ut attendat, (quamdiu se gerit ex ratione) bona illa quibus tunc caret omnia esse absolute extra suam potestatem, utque hac ratione iis non cupiendis assuescat; desiderium enim solum & poenitentia tranquillitatem nostram turbare possint. Cæterum non omnia desideriorum genera beatitudini repugnant, sed ea tantum quæ impatientia & mœror comitantur; & licet ratio nostra decipiat, satis est nos esse conscios, nobis nunquam aut constantiam aut virtutem defuisse ad ea omnia facienda quæ optima iudicavimus; atque ita fit ut virtus sola (quæ si ab intellectu minus illuminata est, solida minime audiat, sed si ex recto ratio rationis usu, jucundissima) nobis in hac vitâ ad beatitudinem sufficiat.

Cum locutus sim de beatitudine quæ à nostro prorsus arbitrio dependet, intelligendum est de iis qui liberum habent rationis usum, quique viam ad beatitudinem norunt. Sæpe enim pravus habitus corporis im-
pedit

pedit quo minus voluntas libera sit, & aliqui
 beatos se cupiant efficere, sed quâ ratione fie-
 ri possit haud intelligunt. Quantum verò ad
 reliquos corporis pravy habitus, qui humores
 tantum alterant, & ad tristitiam, iram, vel
 affectum quemlibet alium inclinant, molesti
 sunt, sed tamen superabiles, imò eo jucundi-
 ores, quo difficiliore superatu, adeo ut ea non
 sunt semper molestissima quæ gravissimè no-
 cent. Omnes autem animæ nostræ actiones,
 quæ aliquid nobis perfectionis acquirunt, se-
 cundum virtutem sunt; tota autem nostra vo-
 luptas posita est tantum in perfectionis alicu-
 jus nostræ conscientia. Sic nunquàm possumus
 agere secundum rationem, quin id ipsum vo-
 luptate nos perfundat. Voluptatum autem duo
 sunt genera; Unum ad mentem solum perti-
 nens, alterum ad mentem quatenus corpori u-
 nitam. Hæ ultimæ imaginationi se confuse
 offerentes apparent sæpe longè majores quam
 revera sunt, præsertim antequàm possidean-
 tur; id quod omnium vitæ errorum origo
 est. Sæpe enim passio nobis suadet quædam
 multò meliora esse, quam sunt; deinde post-
 quam illis adipiscendis laboris multum im-
 pendimus, bonaque alia veriora negleximus,
 tum illorum vitia ex fruitione deprehendi-
 mus; hinc fastidia, ægritudines, pœnitentia.
 Quare verum rationis officium est, valorem
 rerum juste examinare, quâ in re si minus
 æqua fortuna consilia nostra fallat, saltem
 manebit hoc solatium nihil nos culpa nostra
 amisisse, & nihilominus fruemur tota naturali
 beatitudine, cujus acquisitio fuerat in nostrâ
 potesta-

potestate. Unde fit ut vulgo male audiat voluptas, quia vox ista non adhibetur nisi ad voluptates falsas significandas, quæ specie sua nos sæpe decipiunt, neglectumque interea pariunt aliarum multò solidiorum; sed quarum expectatio nos minus movet, cuiusmodi sunt ut plurimam solius animi voluptates. Dico ut plurimum, nam non omnes animi voluptates sunt laudabiles; possunt enim in aliquà falsà opinione fundari, quemadmodum ea, quam in calumniando nonnulli percipiunt, quæ in eo tantum fundatur, quod quis putat se pluris æstimatum iri, quo minoris alii. Sed præcipua differentia inter corporis & animi voluptates est, quod cum corpus sit mutationi perpetuæ obnoxium, in eo cum ejus conservatio, & bene esse ex hac mutatione pendeat, voluptates quæ ad illud pertinent non diu durant, sed utiles sunt tantum eo momento quo recipiuntur; Cum contra animæ voluptates possint, ut & ipsa, immortales esse, modò solidum fundamentum habeant, ut nec veritatis cognitio, nec falsà ulla opinio illud evertant. Quia corporeæ sunt his inferiores, generatim dici potest, posse hominem absque illis se se beatum efficere. Nihilominus in ea non sum sententia, ut contemni prorsus debeant, aut ut debeat quis se passionum expertem præstare; satis est si illas rationi sujiciat: Tum enim ita edomitæ eo utiliores sint, quo magis ad excessum vergunt.

Quibus modis confirmetur intellectus in cognitione ejus, quod in vita actionibus est optimum.

AD rectè judicandum duo sunt necessaria; unum est *Cognitio* veritatis, alterum *Habitus* quo cognitorum meminerimus, cognitisque acquiescamus, quotiescunque id occasio postulat. Sed quia præter Deum nemo omnia perfecte novit, debet nobis satis esse eas veritates scire, quæ ad nostrum maximè usum conducunt.

Quarum *prima* & præcipua est Deum esse à quo omnia pendeant, ita enim docemur casus nostros æquo animo accipere, ut a Deo nobis haud temere immisos.

Secunda veritas, quæ venit cognoscenda, est animæ nostræ natura, quatenus absque corpore subsistit illa, & plurium voluptatum capax est. Id enim mortis metum depellit, affectusque nostros à terrenis ita divellit, ut fortunam undique instabilem despiciamus.

Tertia est, ut dignè de Dei operibus statuamus, vastamque hanc de extensione universi ideam habeamus; si enim concipiamus nihil esse extra Cœlos præter spatia imaginaria, Cœlosque omnes Terræ causâ factos esse, Terram verò hominis, hinc fiet ut consideremus Terram nostram sedem esse, hacque vitâ melius nihil ad nos pertinere; nec ineptè superbientes credamus nunc nos Deo esse è consiliis, mundique cum illo regimen suscipere, quod sollicitudinem pariat.

Quarta

Quarta est, ut cogitemus non posse quempiam per se solum subsistere, & revera nos esse ex partibus universi unam, & potissimum unam ex Terræ partibus, hujus videlicet politię, societatis, familię, qui cum domicilio, sacramento, nativitate conjuncti sumus. Totius autem, cujus pars sumus, bonum privato bono debet anteponi, hoc tamen cum modo & ratione. Insipienter enim se magno malo quis exponeret, exiguum tantum cognatis aut patrię bonum conciliaturus; & si quis per se solus reliquā suā civitate præstantior esset, nulla esset ratio cur illius salutem suā jacturā redimeret. Sed si ad semetipsum omnia quicquæ referret, exularet vera omnis amicitia, omnis fides, omnisque omnino virtus. Cum è contrario si quis se ut publicę rei partem consideret, illi volupe esset omnibus prodesse, imò & datā occasione non pigeret vitam in periculum adducere, si quidem id aliena postularent commoda. Quod ad eos attinet qui se morti ex fastu, laudis causā opponunt, vel ex stupiditate, quia periculum non perspiciunt, existimo illos miseratione potius dignos esse, quam laude. Cum verò quis se morti objicit, quod putet id esse officii sui, aut cum malum aliquod subit ut bonum inde aliis accedat, quanquam fortasse distincte non attendit se id facere, quod communi societati, cujus pars est, plus debeat quam sibi seorsim spectato; id tamen præstat vi considerationis hujus, quæ ejus menti confusè obversatur. Hocque subsequitur animi voluptas & tranquillitas; quæ breves sensuum voluptates longe antecellunt.

Quinto

Quintò est cognitu necessarium illud quod superius recensui, nempe affectus nostros ea bona (ad quorum possessionem quærendam nos ferunt) majora nobis repræsentare, quam revera sunt; quin & voluptates corporeas animæ voluptatibus semper breviores esse. Quod sedulo attendamus, ut affectu quovis commoti judicium nostrum suspendamus, donec sedatus sit, ne falsâ specie nos decipi sinamus.

His nihil est quod addam, nisi quod examinandi sint sigillatim locorum in quibus degimus mores, ut exploratum habeamus quousque imitandi sint; & quanquam certi de omnibus esse non possumus, debemus tamen nos determinare, & opiniones eas amplecti quæ veri similes sunt, ne dubitatio pariat ægritudinem.

Cæterum dixi suprà præter veritatis Cognitionem requiri etiam *habitum*, ut simus ad judicandum bene præparati; hinc recte dicunt Scholastici virtutes esse habitus, nam reverà raro peccatur defectu cognitionis speculativæ officii sui, sed defectu practicæ, hoc est defectu crebræ meditationis, & firmi habitus officio suo assentiendi.

An in hac vitâ plura sint bona quam mala.

CUM consideratur idea boni ut sit actionum nostrarum Regula, sumitur pro omni perfectione, quæ in ea re esse potest, quæ dicitur bona, & lineæ rectæ assimilatur, quæ inter infinitas curvas, quibus mala com-

parantur, unica est. Hoc sensu solent Philosophi docere Bonum esse ex integrâ causâ, Malum ex quolibet defectu. Sed cum perpendimus bona & mala quæ in una eademque re esse possunt, ut exploratim habeamus quo in pretio esse apud nos debeat, (quemadmodum cum perperderem quanti esset facienda hæc vita) sumitur Bonum pro omni eo, quod in re illa reperitur, ex quo commodum aliquod percipere possumus; & Malum tantum vocatur id ex quo incommodum nobis suboriri possit; cæterorum enim vitiatorum, quibus res illa laborare potest, ratio non habetur. Dico in hoc sensu plura bona esse in hac vita quam mala, quod existime in ea omnia, quæ sunt extra nos, quæque a libero nostro arbitrio non pendent, minime digna esse æstimatione nostra, si conferantur cum iis, quæ ab eo pendent, & quæ semper est penes nos bona efficere, modo iis sciamus recte uti; horumque etiam opè impedire possumus, nè mala aliunde ingruentia, quantacunque sint, aliis in animam nostram penetrent, quam Mænor ex funestissimo spectaculo exoritur. Sed fateor debuisse hominem multum in Philosophia proficere, ut eo usque pertingat. Credo etiam illos qui affectibus suis quàm maxime indulgent, semper apud se statuere plura esse in hac vitâ bona quam mala, quanquàm hoc ipsi non animadvertunt. Nam hæc nonnunquam gravissimis doloribus cruciati mortem invocant, haud tamen aliud velint (sicut in fabula habetur) quam ut in onere suo ferendo illos adjuvet; neque ideo velint vitâ excedere:

aut si qui velint, & mortem sibi consciscant, id faciunt ex errore intellectus, non vero ex sanæ rationis judicio, aut ex opinione, quam ipsis natura indiderit, cujusmodi est ea, quâ fit ut vitæ bona malis ejus antepo-
nemus.

na

De Libero Arbitrio.

Indifferentia mihi videtur significare statum istum in quo voluntas reperitur, cum illa non fertur ulla cognitione veri aut boni ad partem unam potius, quam aliam amplectendam, unde infimus libertatis gradus in hoc consistit, quod possumus nosmet determinare ad res eas, ad quas sumus prorsus indifferentes. Sed forsitan per indifferentiam alii intelligunt positivam hanc (quâ pollemus) facultatem determinandi nos ad contrariorum alterutrum, hoc est ad prosequendum aut fugiendum, ad affirmandum aut negandum unum idemque. Quæ quidem positiva facultas est in voluntate, imò in omnibus ejus actionibus, ita ut voluntas nunquam se determinet, quin illam exerceat, ut etiam cum ratio nos inclinat, etsi, moraliter loquendo, vix possumus contrarium facere, tamen absolute loquendo possumus. Est enim semper penes nos abstinere à prosequendo bonum aliquod, quod sit nobis clarissime notum, aut admittere veritatem quampiam evidentem, modo solum cogitemus bonum esse testari hoc ipso arbitrii nostri Libertatem. Præterea advertendum est libertatem in actionibus voluntatis considera-

ri posse, aut antequam Exerceantur, aut eo, quo Exercentur, momento. Certum autem est Libertatem consideratam in actionibus voluntatis, antequam illæ exercentur, comprehendere Indifferentiam sumptam in secundo sensu, hoc est, voluntatem, antequam determinata fuerit potentiam habere Eligendi Contrariorum alterutrum. At verò illa quidem non est semper indifferens; contra enim nunquam deliberamus, nisi ut nos eo statu eximamus, in quo nescimus, quam amplectamur partem, aut certe ne in illam incidamus. Et quanquam iudicium nostrum alienis Imperiis opponendo, soleamus dicere nos esse liberiores in iis, quæ nobis imperata non fuerant, quam in iis quæ nobis fuerant imperata: Nihilominus iudicia nostra, siue cogitationes alias aliis opponendo, haud possumus eodem modo dicere nos esse liberiores in iis faciendis, quæ nobis neque bona neque mala videntur, aut in quibus tantundem videmus mali, quantum boni, quam in iis, in quibus videmus longè plus boni, quam mali. Libertatis enim magnitudo consistit aut in magna facilitate ad se determinandum, aut in magno usu positivæ huius potentiae, quam habemus sequendi deteriora, etiam cum meliora vileamus. Atque, si id amplectamur, quod ratio nostra nobis surdat esse bonum, tum nos facile admodum determinamus; si verò contrarium fecerimus, maiorem tùm potentiae istius usum facimus: atque ita liberius semper agere possumus in rebus iis, in quibus plus boni, quam mali videmus, quam in iis, quas vocamus indifferentes.

differentes. Atque etiam hoc sensu verum est dicere, nos non tam libere ea facere, quæ nobis imperata fuerint, & ad quæ ultrò nequaquam ferremur, quàm ea, quæ nobis non fuerint imperata: quia nempe iudicium, quod nobis suadet ista esse difficilia, adversatur alteri iudicio, quod nos monet, bonum esse ea facere, quæ iussi fuerimus; quæ quidem duo iudicia, quo æquabiliùs nos movent, eo etiam magis indifferentiam inducunt, eo sensu sumptam, quo primam explicui, hoc est, indifferentiam eam, quæ voluntatem constituit, in eo statu, in quo se determinare nequeat.

Jam autem Libertas, considerata in voluntatis actionibus, quo momento exercentur, indifferentiam nullam continet, quomodo cunque sumatur; quia id, quod fit, non potest non fieri eo tempore quo fit. Itaque libertas tum consistit tantum in facilitate operandi, quæ prout augetur, augetur & libertas; tum autem agere libere, sive libenter, aut voluntario, unum sunt & idem. Quantum ad bruta, liquet illa non esse libera, quippe non habent positivam illam potentiam determinandi se; inestque illis mera negatio vis sive coactionis.

Nihil obstitit, quo minus loquerer de libertate, quam habemus ad bonum vel malum amplectendum respectu Prædestinationis, sed Theologia hic loci omnino evitanda; sed certè in Deo distinguitur voluntas una absoluta & independens, qua vult ut omnia fiant, alia vero relativa, quæ ad hominum meritum refertur, per quam vult, ut legibus suis

temperetur. Si ad nos tantum attendamus, putemus arbitrium nostrum esse independens, si vero ad infinitudinem Dei, omnia ab illo necessario pendere : Implicat enim Contradictionem ut infinitus sit ; & ut aliquid sit quod ab illo non dependeat.

C A P. II.

De Passionibus in Genere.

ID omne, quod fit, aut recenter accidit, generaliter à Philosophis appellatur *Passio* respectu subjecti, cui accidit, & actio respectu illius, qui in causâ est ut contingat. Ita ut quamvis agens & patiens sint sæpe numero valde diversa, actio & passio tamen maneat una eademque res, quæ hæc duo habet nomina ratione duorum diversorum subjectorum ad quæ referri potest. Considerando igitur nullum subjectum dari, quod in Animam nostram agat magis immediate, quam Corpus, cui juncta est, ubi illud, quod est in Animâ, Passio, illud, quod est in Corpore, Actio dicatur ; necesse erit expendere Differentiam inter Animam & Corpus, ut cognoscatur utri unaquæque functionum, quæ in Nobis sunt, sit attribuenda. Quæ in re non magna est difficultas si animadvertatur id omne Corpori tribuendum esse, quod videmus etiam posse inesse Corporibus plane inanimatis ; & contrario id omne animæ nostræ tribui, quod

quod corpori non potest convenire : unde quia non concipimus corpus ullo modo cogitare, merito credamus omnes species cogitationum ad Animam pertinere; Et quia Corpora inanimata sese movere possent (ut ignis, &c.) credere debemus omnem Calorem, & omnes motus, qui nobis insunt, quatenus non pendent à cogitatione, solius esse Corporis. Nam quod aliqui sibi persuasere, quod Absentia Animæ causa est cessationis motus, & caloris, quia cadavera conspiciuntur illorum expertia, toto cælo errant : nam potius putandum est, animam, cum morimur, non discedere, nisi quia ille calor primò cessat, & organa corporis corrumpuntur. Unde differt Corpus vivens à Cadavere eo modo, quo horologium aut aliud automaton bene dispositum, & in se habens principium motus, ab eodem horologio vel alia machina, cum rumpitur & principium motus amittit.

Omnes motus ergo qui nobis eveniunt, (voluntate nostrâ nihil ad eos conferente, ut sæpe evenit nos respirare, ambulare, edere, & denique omnes actiones, facere quæ nobis cum bestiis communes sunt) non aliunde pendeant quam à confirmatione nostrorum membrorum, & cursu quem spiritus excitati per calorem cordis naturaliter sequuntur in cerebro, Nervis & in Musculis. Eodem modo quo motus automati produciuntur sola virtute manuchæ & figuræ suarum Rotularum. Sed quod convenit funcio quædam corpori absque anima exemplo uno probabo. Si quis cito extenderit manum in oculos nostros tanquam nos verbe-

raturus, quamvis sciamus eum nobis amicum, & non nisi joco id facere, abstenturumque ab omni malo nobis inferendo, vix tamen possumus nos cohibere ab illis claudendis. Quod ostendit eos non claudi animæ nostræ operâ, cum id fiat contra voluntatem nostram, quæ sola aut saltem præcipua illius est actio; Sed quæd machina nostri Corporis sic composita est, ut motus illius manus ad oculos nostros excitet alium motum in cerebro, qui deducit spiritus animales in eos musculos qui palpebras deprimunt. Sed hæc, & plura alia, quæ in Examinatione functionum corporis occurrant, Physicis & Anatomistis commendemus.

Animæ (quæ nostri est propositi) cogitationes nostræ, ut dixi, tribuantur, quæ præcipue duûm sunt generum. Quædam sunt *Actiões* animæ, aliæ ejus *passiones* sive *affectus*.

Actiões sunt omnes nostræ voluntates; quia experimur eas directè venire ab anima nostra, & videntur ab illa solà pendere. Sicut è contrario in Genere possunt vocari ejus *passiones*, omnes species perceptionum sive cognitionum, quæ in nobis reperiantur; quia sæpe accidit, ut anima nostra eas tales non faciat quales sunt, & semper eas recipiat ex rebus per illas repræsentatis. Rursus nostræ voluntates sunt duplices; Nam quædam sunt *Actiões* animæ, quæ in ipsâ anima terminantur, quales sunt illæ, quæ in objecto immateriali terminantur; Aliæ sunt actiões, quæ ad nostrum corpus terminantur, ut cum ex voluntate ambulandi nostrâ moveantur crura. *Perceptiones* nostræ sunt etiam duplices, aliæ

aliæ animam pro causâ habent, aliæ corpus. Ea, quæ animam pro causâ habent, sunt perceptiones nostrarum voluntatum, & omnium Imaginationum, quæ ab ea pendent: Nam certum est nos non posse quicquam velle, quin percipiamus simul nos id velle. Imaginationes, quæ per animam formantur, sunt, cum Anima applicat sese ad Imaginandum illud, quod non est, ut Chimæra, vel ad illud quod intelligibile est non imaginabile; perceptiones illæ pendent à voluntate, quæ efficit, ut eas percipiat, ideoque considerantur potius ut actiones, quàm ut Passiones. Inter perceptiones animæ, quæ corpus pro causâ habent, maxima pars earum est, quæ pendet à Nervis: quæ non pendent à Nervis, sunt Imaginationes instar illarum, de quibus modo locutus sum. A quibus tamen differunt hæ imaginationes in eo, quod voluntas nostra in illis formandis non occupatur, unde non possunt reponi in numero actionum animæ, nec aliunde procedunt, quam ex eo, quod spiritus diversimodè agitati cursum dirigunt fortuito per quosdam poros potius, quam per alios. Tales sunt illusiones somniorum, &c. Etsi autem quædam harum imaginationum sint Passiones significatu generaliori, attamen quia non habent causam tam determinatam, ac perceptiones, quas anima recipit opera nervorum, videntur tantum earum esse Umbra & Pictura. Notandum autem quandoque evenire hanc picturam ita similem esse rei, quam repræsentat, ut possit decipi quis ea quoad perceptiones, quæ sunt extra nos, aut quoad eas, quæ inferuntur

runtur ad quasdam partes nostri Corporis; verum nulli deceptioni locus est, quoad passionem, quia tam propinqua & intima anima nostra sunt, ut ei sit impossibile eas sentire, quin revera tales sunt, quales eas sentit; ut inter dormiendum videmur sentire ea, quae nobis nullo modo insint, verum etsi dormiamus, commotos nos a qua passione sentire non possumus, quin verissimum sit animam in se habere hanc Passionem. Quod ut melius intelligatur, animadvertendum omnes Perceptiones, quas nondum explicui, venire ad animam, opera nervorum, & inter eas hae est differentia, quod quasdam referamus ad objecta externa, quae sensus nostros feriunt, ut sonus campanae, lumen tectae, &c. alias vero ad nostrum Corpus, aut quasdam ejus partes, ut farines, sitis, dolor, calor, & alii affectus, quos sentimus, quasi in membris nostris, & non ut in objectis, quae sunt extra nos; Denique alias referamus ad nostram animam, quarum effectus sentiuntur, quasi ipsi in Anima, & quarum nulla vulgo cognoscitur causa proxima, ad quam referri possint. Tales sunt sensus Laetitiae, Irae, &c. qui aliquando excitantur in nobis per objecta quae movent nervos nostros, & quandoque per alias causas; quae tamen solummodo, ut Affectus Animae, & Passiones a nobis considerentur.

Postquam sic consideratam fuerit in quo Passiones animae differant ab omnibus aliis ejus cogitationibus, mihi videtur eas in genere posse definiri, Perceptiones aut sensus aut commotiones animae quae ad eam speciatim referuntur, quaeque

quæque producantur, conservantur & corroborantur per aliquem motum spirituum.

Licet Anima sit juncta toti corpori, in illa tamen est quadam pars, in qua exercet suas functiones specialius, quàm in cæteris omnibus. Et illa sedes mihi videtur esse Glandula quadam admodum parva, sita in medio substantiæ cerebri. Ratio quæ me movet, ut hoc credam, est, quod omnes aliæ partes cerebri duplices sunt, prout habemus duos oculos, duas manus, &c. & denique omnia organa nostrorum sensuum externorum sunt duplicia. Et quia non nisi unam & simplicem cogitationem unius rei eodem tempore habemus, necessario oportet dari aliquem locum, in quo duæ Imagines, quæ à duobus oculis veniunt, aut duæ aliæ impressiones, possint convenire in unum, antequam ad animam perveniant, ne ipsi representent duo objecta loco unius. Quoad eos, qui putant animam recipere suas Passiones in Corde, in hoc fundatur, quod Passiones in illo excitent quadam alterationem; hæc autem alteratio non sentitur in Corde, nisi operâ nervuli, qui ex cerebro ad illud descendit, prout dolor sentitur, quasi in pedo, operâ nervorum pedis. Eadem impressio, quam presentia objecti terripilis efficit in Glandæ, & quæ inducit Terrorem in quibusdam hominibus, potest excitare in aliis Animum & Audaciam, cujus rei ratio hæc est, quod omnia cerebra non sunt disposita eodem modo, & quod idem motus glandulæ, qui in quibusdam excitat terrorem, ut spiritus reflexi ab imagine sic formata super glandem inde

inde sese conferant in Nervos illos, qui inserviunt vertendo tergo, & movendis cruribus ad fugam capeffendam, efficiat in aliis ut spiritus subeant poros cerebri, qui eos deducant in Nervos, qui inserviunt manibus movendis ad sese tuendum, & in illos nervos, qui agitant sanguinem versus cor, ut continuaretur hæc voluntas pugnandi & defendendi. Etenim observandum est præcipuum effectum in hominibus omnium Passionum esse, quod incitent & disponant eorum animas ad volendum ea, quibus sua corpora præparant; Ita ut sensus terroris eam ad voluntatem fugiendi incitet, audaciæ verò ad voluntatem certandi, & sic de cæteris: sed voluntas adeo libera est sua natura ut nunquam possit cogi, & ut omnis actio animæ in hoc consistat, quod eo ipso solo quod vult aliquid, efficit ut glandula, cui arctissime juncta est, se moveat modo convenienti ad producendum effectum, qui huic voluntati respondeat. Sic cum anima vult recordari aliqujus rei. hæc voluntas efficit, ut glandula, sese inclinans successive horsum & illorsum, impellat spiritus ad varias partes cerebri, usque dum invenerint eam partem, in qua sunt vestigia quæ reliquit objectum, cujus volumus recordari; quæ ratione excitant motum specialem in Glande, qui repræsentat animæ idem objectum, & ipsi indicat illud idem esse, cujus recordari volebat. Sic cum quis unum objectum voluit considerare, voluntas per illud tempus retinet glandem inclinatam per illam partem; sic cum ambulare volumus, glans impellat spiritus ad musculos, qui huic rei inserviant.

serviant. Attamen non semper voluntas excitandi in nobis aliquem motum aut alium quendam effectum, efficere potest, ut eum excitemus; sed mutatio in eo contingit, prout natura, vel habitus varie unicuique cogitationi unumquemque motum glandis conjunxerint. Passiones etiam nostræ nequeunt directe excitari vel auferri per actionem nostræ voluntatis, sed indirecte per representationem rerum, quæ solent jungi Passionibus, quæque vel bonum vel malum promittunt. Et sane quòd Anima non potest citò mutare, vel sistere suas passiones, ratio est, quòd ferè semper eas committatur aliqua commotio, quæ fit in corde, & per consequens in toto sanguine & spiritibus, ita ut, donec cessat hæc commotio, præsentēs nostræ cogitationi maneant. Id quod ad summum voluntas facere possit, dum viget hæc commotio, est non consentire illius effectibus, & cohibere plurimos ex motibus, ad quos disponit corpus. Nec alio, quàm in repugnantia, quæ est inter motus, quos corpus per suos spiritus, & anima per suam voluntatem simul excitare annituntur in Glande, consistant omnes conflictus quos vulgò imaginantur inter partem inferiorem animæ, quæ sensitiva audit, & superiorem, quæ rationalis est; aut inter appetitus naturales, & voluntatem. Nobis enim non nisi una inest anima, quæ nullam varietatem partium habet; eadem quæ sensitiva est, est etiam rationalis, & omnes ejus appetitus volitiones sunt. Possunt autem distinguere duæ species motuum à spiritibus excitatorum in glande; alii representant animæ

nimæ objecta, quæ movent sensus, aut impressiones, quæ repetuntur in cerebro, & nulla videntur in ejus voluntatem, alii vero in voluntatem utuntur, nimirum illi, qui efficiunt passionem vel motus corporis, qui eas comitantur. Aptamen potest quidam Conflictus concipi in eo, quod sæpe eadem causa, quæ excitat in anima aliquam Passionem, excitat etiam quosdam motus in corpore, ad quos anima nihil confert, & quos sistit aut sistere conatur, quamprimum eos observat. Ut experientia constat, cum id, quod excitat metum, efficit quoque, ut spiritus ingrediantur musculos, qui inserviant movendis cruribus ad fugiendum, & ut voluntas audaciæ exercendæ eos sistat. Ex eventu autem horum conflictuum quisque potest cognoscere robur, aut debilitatem suæ animæ: Nam illi in quibus naturaliter voluntas facilius potest vincere Passiones, & sistere motus corporis, qui eas comitantur, procul dubio habent animas fortiores: sed nonnulli sunt, qui nunquam possunt explorare suas vires, quia nunquam pugnare faciunt voluntatem suis armis, sed solum iis, quæ ipsi præbent aliqui affectus ad resistendum quibusdam aliis. Propria autem arma sunt judicia firma, & determinata de cognitione boni & mali, secundum quæ decrevit actiones vitæ suæ dirigere. Prodest verò hic scire quod etsi unusquisque motus glandulæ videatur connexus esse per naturam singulis ex nostris cogitationibus ab initio nostræ vitæ, aliis tamen per habitumungi possunt; & ab illis proflus separari; idem erit in bestiis. A-

mò hic habitus possit acquiri per unicam actionem, nec usum longum postulet; ut cum inopinatò invenitur fœdum aliquid in cibo olim delectabili, jam sequitur æterna illinc illius Aversatio.

De Passionibus in Specie.

CONSTAT ultimam & Proximam causam Passionum animæ non aliam esse quam agitationem, quæ spiritus movent glandulam, quæ est in medio cerebri; Apparet tamen easdem omnes posse excitari ab objectis, quæ movent sensus, & hæc objecta esse earum causas frequentiores, & anagis principales. Ad hæc obfero objecta quæ movent sensus, non excitare in nobis varios affectus ratione omnium varietatum, quas habent, sed solum ratione variorum modorum, quibus nobis vel prodesse, vel nocere, aut genere ad nos spectare possunt. Non sum nescius autem quod alii suam Passionum enumerationem derivant ex eo, quod distinguunt in parte sensitivâ animæ duos appetitus, quorum unum vocant Concupiscibilem, alterum Irascibilem. Et quoniam in animâ nullam agnosco distinctionem partium, id mihi videtur nihil aliud significare quam quod habeat duas facultates, unam concupiscendi, alteram irascendi; sed cum similiter habet facultates admirandi, amandi, sperandi, metuenti, &c. non video cur omnes ad concupiscentiam & Iram referantur. Apud nos sex tantum sunt primitivæ passionēs, viz. *Admiratio, Amor, Odium, Cupiditas,*

Leti-

Letitia, Tristitia; cæterarum numerus est indefinitus, sed postea ostendam quomodo cæteræ omnes à Primitivis originem trahant.

*De Admir-
ratione.*

Primitivarum prima est *Admiratio*, quæ subitanea est animæ occupatio, qua fertur in considerationem attentam objectorum, quæ ipsi videntur rara & extraordinaria. Hæc Passio nullam mutationem (ut aliæ) in Corde vel in Sanguine faciat, quia bonum vel malum non habet pro objecto, sed tantum cognitionem rei, quam miramur. Mutatio, quam facit illa, fit solum in cerebro. Ejus autem vis pendet ex duabus rebus, nimirum novitate, & quod motus, quam efficit, sit ab initio *ex animâ* seu summo robore. Ratio est quia tangitur cerebrum in quibusdam partibus in quibus tangi non solet; quæ partes teneriores cum sint, aut minus firmæ iis, quas agitatio frequens induravit, id auget affectus motuum, quos ibi excitant. Excessus Admirationis est *Stupor*, qui nunquam nisi malus esse potest: sed de Admiratione dici potest eam esse utilem in eo, quod efficit ut discamus & retineamus in memoriâ nostrâ ea, quæ antea ignoravimus. Nihil enim miramur nisi quod nobis videtur rarum & extraordinarium. Quare videmus eos, qui nulla inclinatione naturali ad hanc Passionem feruntur, vulgò valde indoctos esse: verum non inde sequitur sapientiores in eam procliviores esse, sed id maxime iis contingit, qui etsi ingenio non sunt destituti, non tamen magnificè nimis de suâ eruditione sentiunt. Nimis verò admirationis Remedium est acquisitio in cognitione plurimarum rerum, & exerci-

exercitium in Theoria omnium earum, quæ rariores & magis inusitatæ possunt videri. Excessus ejus potest abire in habitum, ubi ejus correctio negligitur, ita ut fiant *mirione*; resque nullius momenti non minus possint eos detinere, quam illæ, quarum inquisitio longe utilior foret.

Amor est Commotio animæ producta motu *De Amore*
spirituum, qui eam incitat ad se voluntate *et Odio*.
jungendum objectis, quæ ipsi convenientia videntur. *Odium* est commotio producta à spiritibus, quæ animam ad id incitat, ut velit separari ab objectis, quæ illi offeruntur ut noxia. Voce voluntatis, non hîc intelligo cupiditatem, quæ futurum respicit, sed consensum, per quem jungamur rei amata, concepto quodam veluti toto, cujus nos non nisi partem unam esse arbitremur, & rem amatam alteram. Ut è contrario in odio nos consideramus solos ut totum, penitus separatam à re, quam averfamur. *Benevolentia* & *Concupiscentia* vulgò assignantur, ut species amoris; sed mihi videntur illius tantum effectus esse, non essentia. Potest meliori cum ratione distinguere Amor secundum existimationem, in qua sit res amata, ipsius amantis respectu: nam cùm minoris sit à quopiam objectum amoris seipso, simplex est propensio vel *Benevolentia*; & cum amans illud æque ac se existimat, id vocatur *Amicitia*; & cum majoris facit, illa Passio potest nominari *Devotio*. Cæterum licet Odium directè opponatur Amori, non distinguitur tamen in tot species; quia non ita observatur differentia, quæ est inter
M mala,

mala, à quibus voluntate separamur, quàm ea, quæ est inter bona, quibus jungimur. Unicam tantùm distinctionem notatu dignam reperio. Duo ergo sunt Odii genera, quorum alterum refertur ad *mala*, alterum ad *deformia*; primum *Horror* dicatur, alterum *Aversio*; cui opponatur *Complacentia*, quatenus ad res bonas & pulchras fertur. Verùm hæ Passiones *Complacentiæ* & *Horroris* sunt violentiores cæteris speciebus *Amoris* & *Odii*, quia quod ad animam venit per sensus eam magis afficit, quàm quod illi repræsentatur à ratione, licèt ut plurimum minus habeant veritatis; aded ut hæ ex omnibus Passionibus magis fallant, & diligentius cavendæ sunt. Sed si *Cognitio Amoris vera est*, i. e. si res ad quas amandas nos incitat reverà bonæ sint, & reverà illæ malæ, ad quarum Odium nos invitat; amor nunquam nimius esse potest, & multo melior est Odio, semperque producit *Lætitiâ*. Odium è contrario tam remissum esse nequit, quin noceat, & nunquam sine *Tristitia* est. Dico nimis parvum & remissum esse non posse, quia ad nullam actionem incitamur ex odio mali, ad quam longè melius non possumus incitari ex amore boni, cui contrarium est; saltem ubi hoc bonum & hoc malum satis nota sunt.

Cupiditas est agitatio animæ producta à spiritibus, per quam disponitur ad volendum in futurum res quas sibi repræsentat convenientes. Hæc Passio non habet contrarium, licet in Scholis, & vulgo opponitur Passio, quæ tendit in Bonum ei, quæ tendit ad fugam Mali;

Mali; quæ vocatur Aversio. Sed mihi videtur eundem semper esse motum, qui simul fert ad prosecutionem boni, & ad fugam Mali quod ipsi contrarium est; unde *unica* est Passio, quæ præstat utrumque. Error qui frequentius obtinet in Cupiditatibus, in eo situs est, quod non satis distinguantur res, quæ penitus à nobis pendent, ab aliis: nam quoad res, quæ ex nobis solis pendent, *i. e.* ex nostro libero arbitrio, sufficit scire eas esse bonas, ut non possint nimis fervide desiderari. Quoad ea, quæ nullo modo à nobis pendent, quantumvis bona queant esse, nunquam fervide appetenda sunt, non solum quia possunt non evenire, verum præcipue, quia abducunt studium nostrum à rebus aliis, quarum acquisitio pendeat à nobis. Remedia generalia contra has vanas Cupiditates sunt, primo, Generositas, secundo, quod sæpe debemus referre omnia ad prædestinationem Providentiæ, ut Fortuna velut Chimæra (quæ ex errore intellectus provenit) omnino exulet. Sed quia major pars Cupiditatum nostrarum se extendit ad res, quæ totæ à nobis non pendent, nec totæ ab aliis, debemus exactè distinguere in illis, id quod non nisi à nobis pendent, ut ad id solum nostram Cupiditatem protendamus: & quoad residuum, etsi ejus successum censere debemus fatalem, & immutabilem, ne circa illud se occupet nostra Cupiditas; considerandæ tamen sunt rationes, ex quibus plus vel minus sperare possit, ut inserviant dirigendis nostris actionibus. Sufficiat scire tot esse illius species quot sunt

Amoris & Odii, & notatu digniores ac validiores esse, quæ nascuntur ex *Complacentia* & *Horrore*.

Lætitia est jucunda commotio animæ, in qua *De Lætitia.* consistit possessio boni, quod impressiones cerebri ei repræsentant ut suum. Ne confundatur hæc Lætitia, quæ *Passio* est, cum Lætitia purè *intellectuali*, quæ animam subit per solam actionem animæ, & quam possumus dicere esse jucundam commotionem excitatam in illa à semet ipsa, in qua consistit possessio boni, quod ejus intellectus ipsi ut suum repræsentat. Revera tamen quamdiu anima juncta est corpori, vix potest fieri, quin hæc Lætitia intellectualis eam comitem habeat, quæ passio est. Verum dubitari potest num Amor & Lætitia sint affectus Boni nec ne, cum ab aliqua falsâ opinione procedunt? Mihi videtur eas, uti precise considerantur tantum in seipsis respectu animæ, posse dici; quod, etsi Lætitia sit minus solida, & Amor minus utilis, quàm ubi melius fundamentum habent, nihilominus tamen præferri debeant Tristitiæ & Odio male fundatis: imò sæpe falsa Lætitia melior est Tristitia, cujus causa vera est; sed idem de Amore dicere non ausim respectu Odii. Sed quatenus referantur ad Cupiditatem, ordinariò Lætitia nocentior est Tristitia, si æquale falsum habent fundamentum: quia hæc, ingenerans moderationem & metum, disponit ad Prudentiam; illa verò imprudentes & temerarios efficit eos, qui se illi permittunt.

Tristitia est Languor ingratus, in quo consistit *De Tristitia.* fit incommoditas, quæ obvenit animæ ex malo,

lo, aut defectu, quem impressiones cerebri ipsi repræsentant ut suum. Datur quoque Tristitia *intellectualis*, quæ non est Affectus, sed eum semper fere sibi adjunctum habet. Constat definitionibus earum, Lætitiâ oriri ex opinione possessionis alicujus boni, & Tristitiâ ex opinione adhæSIONIS alicujus mali, vel defectûs. Sed sæpe evenit ut quis vel lætum vel tristem se sentiat, etsi tam distincte nequeat observare bonum vel malum, ex quo id procedat; nimirum, cum illud bonum vel malum impressiones suas facit in cerebro absque operâ animæ. Sic cum plenâ fruimur sanitate, & cum cœlum solito serenius est, in nobis sentimus aliquam hilaritatem, quæ à nulla intellectûs functione provenit, sed solummodò ab impressionibus, quas motus spirituum in cerebro excitat. Et eodem modo nos tristes sentimus, cum corpus non bene habet, quamvis nesciamus id male se habere. Sic titillationem sensuum adeò prope insequitur Lætitiâ, & dolorem Tristitiâ, ut plerique homines ea non distinguant: attamen tantopere differunt, ut aliquando possint cum gaudio sustineri dolores; & titillationes excitari, quæ displiceant. Verùm causa, propter quam ut plurimum Lætitiâ ex titillatione sequitur, est quod omnis sic dicta titillatio, aut jucunda sensatio consistit in eo, quod objecta sensuum excitent aliquem lenem motum in nervis; qui si violentus esset, læderet nervos, & dolorem produceret & tristitiâ.

Harum quinque Passionum causa non est, ut admirationis causa, in solo cerebro, sed etiam in corde, in liene, jecore, & omnibus a-

liis partibus corporis, quatenus inserviunt pro-
 ductioni sanguinis, & deinde spirituum; &
 quorum quidem vis & efficacia nunc lenior
 nunc violentior inter Passiones facit differen-
 tiam. Deduco autem rationes horum motuum
 ex iis, quæ superius dicta sunt, nempe dari
 talem nexum inter animam & corpus, ut ubi
 semel junximus aliquam actionem corpoream
 alicui cogitationi, altera deinceps se nobis non
 offerat, quin alia se pariter exhibeat. Si ex-
 terna signa harum passionum examinemus, vi-
 deamus illis præcipue convenire *actiones* ocu-
 lorum & vultus, *mutationes* coloris, sc. Erubescen-
 tiam & Pallorem, *Tremores*, *Languores*, *Lei-
 potymias* sive animi deliquia, *Risus*. (qui si so-
 lutus est ex leviori aliqua causa Odii vel sal-
 tem admirationis provenit: ac illi, quorum
 Lien non admodum sanus est, obnoxii sunt
 non solum majori Tristitiæ quam cæteri, sed
 etiam per dilucida intervalla majori Lætitia
 & Risui. Quoad risum, qui aliquando comi-
 tatur indignationem, ut plurimum est artifi-
 cialis; sed ubi naturalis est, provenit ex novi-
 tate mali, vel quod videamus nos ab eo non
 posse offendi) *Lacrymas* (quæ non promanant
 ab extrema Tristitia, ut Risus nunquam ex
maximis Gaudiis, sed solum à mediocribus, & quam
 comitatur vel sequitur aliquis sensus Amoris,
 aut etiam Lætitia. Sunt tamen nonnulli, qui
 potius pallent, quam lacrymantur cum irati
 sint, quod signum est judicii & animositatis ex-
 traordinariæ. Verùm in infantibus frequenti-
 or nota est prava indolis, nimirum cum id
 inde fit, quod ad Odium proclives sint vel ad
 Metum)

Metum) *Gemitus* (quos comitantur clamores acutiores illis, qui Risum sequuntur, etsi ferè eodem modo producantur) *Suspiria*. Si vero aliqui solitum suum colorem deserant (ut in Tristitia observare est cum tristes rubeant) hoc aliis passionibus, qui sese immisceant & jungant, omnino tribuendum est.

De illis Passionibus, quæ Primitivæ sequuntur.

Explicatis sex Primitivis Affectibus, restat, ut cæteri, qui ab illis dimanant, explicentur. Duo primi sunt *Existimatio* & *Despectus*. Nam etsi hæc nomina ordinario solas notent opiniones, attamen, quia ex his opinionibus nascuntur Affectus, quibus nomina specialia indita non fuere, hæc ipsa illis attribui posse videntur. *Existimatio* verò, qua Passio, est inclinatio Animæ ad sibi repræsentandum valorem rei æstimatæ; ut è contrario *Despectus* est inclinatio, quam anima habet ad considerandum vilitatem aut tenuitatem ejus, quod contemnit. Atque sic hæc duæ Passiones nihil aliud sunt quam Admirationis Species: & quamvis sæpè Existimatio in nobis excitetur ab Amore, & Despectus ab Odio, illud Universale non est, nec aliunde provenit, quam ex eo, quod plus vel minus perpendamus ad considerandum magnitudinem vel tenuitatem objecti, quia plus vel minus illud diligamus. Quamvis autem hæc duæ Passiones possunt in genere referri ad quælibet objecta, tamen præ-

*Passiones hæc
Admiratio-
nem se-
quuntur,*

tipuè observantur, cum proprium nostrum me-
 ritum vel existimamus vel despiciamus; at-
 que tunc motus spirituum, à quo sunt, adeo
 est in propatulo, ut mutet ipsum vultum, ge-
 stus, incessum, & in genere omnes actiones e-
 orum, qui sublimis, vel sequius solito de se-
 ipsis sentiunt. Unum autem duntaxat in no-
 bis observo, quod justam causam nobis possit
 suppeditare nosmet ipsos existimandi, nempe
 legitimum usum liberi nostri arbitrii, & impe-
 rium, quod in nostras voluntates exercemus.
 Sic credo veram *Generositatem* (quæ efficit ut
 homo se existimet, quantum potest legitime)
 in eo solum consistere, quod partim illo libe-
 ro arbitrio bene vel male utitur, partim,
 quod sentiat in seipso firmum & constans
 propositum eo bene utendi; quod est perfe-
 ctè sequi Virtutem. Neminem unquam con-
 temnit, omnesque potius ex notitiæ, quam bo-
 næ voluntatis defectu, peccare credit. Ac
 prout non se putat multo inferiorem iis, qui
 plura bona & honores possident, aut qui in-
 genio, eruditione formæ præpollent; ita nec
 se multo superiorem iis existimat, quos simi-
 liter præcellit. Qui hoc modo Generosi sunt
 naturaliter ad magna patranda feruntur; sic
 tamen ut nil suscipiant, cujus non capaces se sen-
 tiant. Semper perfectè humani, affabiles &
 officiosi erga unumquemque sunt. Atque sic
 Generosiores solent Humiliores esse, & *Humi-
 litas* honesta consistit solum in ea reflectione
 quam facimus super infirmitatem nostræ na-
 turæ, efficitque ut nos nemini præferamus.
 Quoad Humilitatem vitiosam, ea consistit præ-
 cipue

cipuè in eo, quòd quis se imbecillem sentiat
 aut parum constantem, & quasi destitutus usu
 jureque liberi sui arbitrii, nequeat ea non
 facere, quorum tamen debet postea poenitere;
 tum etiam in eo, quod credit se non posse per
 semet ipsum subsistere, aut carere pluribus
 rebus, quarum acquisitio pendet ab alio. At-
 que sic directe opponitur Generositati. Eos
 Prosperitas inflat, deprimt & Adversitas, ut
 abjectiores ita arrogantiores & superbiores.
 Ut se demittant turpiter apud eos, à quibus
 aliquid vel boni expectant vel mali metuunt,
 ac simul insolenter se efferant supra eos, à
 quibus nihil sperant vel timent. *Superbia* eo
 magis vitiosa est, quo causa propriæ existima-
 tionis injustior fuerit; & si sit sine causa, inju-
 stissima est, *i. e.* cum quis etiam nihil cogitat
 sibi inesse meriti, propter quod existimari de-
 beat, solummodo quia meritum non magni
 facit, sibi que imaginando gloriam nihil esse,
 quàm usurpationem, credit eos, qui ejus sibi
 plus arrogant, ejus quoque plus habere. Cau-
 sa ejus fit sæpissime assentatio, quòd occasio-
 nem præbet stupidioribus in hanc superbiam
 speciem incidendi. Cæterum hinc facile cog-
 noscitur Superbiam & Humilitatem non solum
 vitia esse, sed & Passiones, quòd eorum com-
 motio valde se prodit extrinsecus in illis, qui
 subito vel instantur, vel dejiciuntur ex nova
 quadam occasione. Sed dubitari potest: nam
 Generositas & Humilitas, quæ virtutes sunt,
 possint etiam esse passiones, quia eorum mo-
 tus minùs conspicui sunt; nec videtur ita vir-
 tuti cum Passionibus convenire ac vitio. At-
 tamen

tamen non video quī idem motus spirituum, qui inservit confirmandæ cuidam cogitationi, cujus fundamentum malum est, nequeat similiter eam confirmare, cū iusto nititur fundamento. Quin notandum est virtutes vulgo sic dici, solitos esse habitus in anima, qui eam ad certas cogitationes disponunt, ita ut sic differant ab illis cogitationibus, ut tamen & eas producere, & reciprocè ab illis produci possint. Observandum quoque has cogitationes produci posse ab anima sola; sed sæpe evenire, ut insuper aliquis motus spirituum eas confirmet; atque tum simul sunt actiones virtutis, & Passiones animæ. *Veneratio* sive *Cultus* est inclinatio animæ non solum ad existimandum obiectum, quod veneratur, sed etiam ad se illi subjiendum cum aliquo timore, ejus favoris demerendi gratiâ; adeoque non veneramur, nisi causas liberas, quas posse nobis vel bene vel male facere judicamus, etiamsi nesciamus utrum sint facturæ. Amore & Devotione prosequimur potius quam simplici veneratione eos, à quibus nihil nisi bonum expectamus; odimus verò eos, à quibus nihil nisi malum præstolamur. Motus spirituum qui excitat hunc Affectum Venerationis, componitur tum ex eo qui Admirationem excitat, tum ex eo, qui excitat Timorem. *Dedignatio* est inclinatio animæ ad spernendam causam liberam judicando eam, etsi naturâ suâ capax sit bene vel male faciendi, tamen adeò infra nos esse, ut nobis neutrum facere possit. Generositas & Imbecillitas animi determinant bonum & malum usum harum duarum Passionum, sc. Venerationis & Dedignationis.

Favor

Favor propriè est cupiditas videndi bonum evenire ei, erga quem bonâ ferimur voluntate. *Favor* hic est species *Amoris*, non Cupiditatis, etiam si Cupiditas videndi bene esse, cui favetur, cum semper comitetur. *Gratitudo* est id, quod excitatur in nobis aliqua actione ejus, in quem fertur, quaque credimus eum nobis benefecisse, aut saltem benefacere in animo habuisse. Hujus oppositum *Ingratitudo*, vitium est, non habitus, proprium hominum brutorum & superbiorum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia quæ accipiunt; aut abjectorum, qui ubi suam infirmitatem sentiant, demissè quærent auxilium aliorum: quod ubi sunt consequuti eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales, & mercenarios esse, nihilque boni fieri, nihil cum remunerationis spe, eos se decepisse arbitrantur. *Indignatio* est species Odii, quæ naturaliter fertur in eos, qui aliquid mali faciunt, qualecunque illud sit. Sæpe quidem Invidiæ commiscetur aut Misericordiæ, sed tamen objectum habet valde diversum. Illis enim solis indignamur, qui bene & male faciunt indignis: sed invidemus iis, qui illud bonum consequuntur; & misereor nos eorum, qui illud malum patiuntur. Sæpe etiam indignationem comitatur Admiratio; cum enim aliter quid evenit, quàm expectamus, id nobis inopinatum est, & admirationem ciet. Nec etiam cum Lætitia incompatibilis est, et si frequentius

*Passiones be
Amorem &
Odium se-
quuntur.*

quentius conjungatur Tristitiæ. Indignatio magis observatur in iis, qui malunt videri virtuti addicti, quàm in iis qui reverà tales sunt. *Ira* est etiam species Odii, quam habemus erga eos, qui aliquod malum fecerunt, aut qui conati sunt nocere, non indifferenter quibuscumque, sed speciatim nobis: atque sic idem continet quod indignatio, & hoc amplius, quod fundamentum habeat in actione, quæ nos spectat, & cujus ulciscendæ cupiditate tenemur. Minus metuendi sunt qui ex Ira erubescunt, quàm qui pallent: cujus rei ratio est, quod in rubore calorem nostrum vultu & verbis explicamus, in pallore autem servatur & determinatur majori ultioni, eo quod putent ad id se teneri eâ actione, ob quam irascantur: quandoque etiam metuunt mala, quæ sequi possunt ex concilio suscepto, quod primo obtutu eos reddit pallidos, frigidos, & trementes; ast ubi postea suam ultionem exequuntur, eo magis incalescunt, quo frigidiores ab initio fuerant, sicut videmus febres, quæ à frigore incipiunt, ut plurimum vehementiores esse. Inde monemur *duas* species Iræ posse distingui, quarum una promptissima est, & valde se prodit foras, sed tamen parùm præstat & facile sedari potest; altera, quæ non ita ab initio apparet, sed magis corrodit, & quæ effectus periculosiores habet. Qui multum Bonitatis & Amoris habent, priori sunt magis obnoxii. Non enim oritur ex profundo Odio, sed ex subitanea Aversione quæ eos derepente occupat, quia tunc eò propendeant, ut imaginentur omnia debere eo modo procedere,

dere, quem optimum judicant: quamprimum aliter evenit, id mirantur, & inde offenduntur, sæpe etiam, etsi res eos speciatim non spectet. Contra perniciosissimam iram Generositas pro remedio venit.

Spes est dispositio animæ ad sibi persuadendum id eventurum, quod cupit, quæ producitur motu speciali spirituum, conflato ex motu *Lætitiæ* & *Desiderii* inter se permixtis. *Cupiditas* *Metus* est alia animæ dispositio, quæ ipsi persuadet id ipsum eventurum. Ac observandum has duas Passiones, licet sibi contrarias, tamen posse simul alicui inesse; nimirum ubi simul obijciuntur menti diversæ rationes, quarum quædam suadent eventum Cupiditatis facilem esse, aliæ difficilem eum reddunt. *Securitas* est, cum spes ita est firma ut expellat metum: *Desperatio* est cum Metus adeo extremus est, ut omnem spem decollet; & hæc Desperatio exhibens rem ut impossibilem, extinguit planè Cupiditatem, quæ non nisi in possibilia fertur. *Zelotypia* est species Metus, qui spectat Cupiditatem sibi conservandi possessionem cujusdam boni; nec tam procedit ex vi rationum, quæ judicare faciunt illud amitti posse, quam ex magno æstimo in quo est; quod efficit ut examinentur vel minimæ suspicionis causæ, & sumantur pro rationibus maximi momenti. Hæc Passio honesta est, cum in conservandis bonis pro curâ haud injustâ sumitur; vitiosa est, cum pro curâ nimia sumitur; & quidem ad suspensiones hæc & diffidentias propriè ut Passio referatur. *Animi fluctuatio* est quoque species Metus; quare

re affectus non est nisi in quantum metus erandi in electione ejus auget incertitudinem. Retinet animam, quasi in dubia lance, inter plures actiones, quas facere potest; & in causa est, ut nullam exequatur, sicque habeat tempus ad eligendum antequam se determinet; in quo revera habet quendam usum, qui bonus est: verum cum ulterius durat, quam par est, & illud tempus deliberationi impendit, quod requirebatur ad agendum, pessima est. Dico autem eam esse species Metus; quamvis accidere potest, cum datur optio plurimarum rerum, quarum bonitas valde æqualis apparet, ut incerti & fluctuantes hæreamus, etiam nullus propterea subfit Metus. *Animositas* non habitus, cum Affectus sit, sed certus quidam calor, sive agitatio, quæ disponit animam ad agendum viriliter in executione rerum, quas meditatur, cujuscunque naturæ sint. Est *Audacia* animositatis species, quæ disponit animam ad res eas exequendas, quæ plus periculi habuerint. Estque *Æmulatio* ejus quædam species, sed alio sensu: potest enim Animositas considerari ut genus, quod dividitur in tot species, quot extant diversa objecta, & in tot alias, quot causas habet; priori modo *Audacia* ejus species est, posteriori *Æmulatio*. Hic verò nihil aliud est, quam calor, qui disponit animam ad suscipiendas res, quas sibi successuras sperat, quia aliis ea succedere videt; & sic est species Animositatis, cujus causa externa est Exemplum. *Pusillanimitas* directe Animositati opponitur, estque languor sive frigus, quod impedit animam ne feratur ad ea peragenda quæ

quæ faceret, si isto affectu careret. *Consternatio* audaciæ contraria, est perturbatio & stupor animæ, qui ipsi aufert facultatem resistendi malis, quæ proxima esse putat. Quamvis autem mihi persuadere nequeam, Naturam indidisse hominibus ullum affectum, qui semper vitiosus sit, nullumque usum bonum & laudabilem habeat; tamen vix conicere possum cui bono hi duo queant inservire. *Morsus* Conscientiæ est species Tristitiæ orta ex dubitatione sive scrupulo, qui injicitur, num id, quod sit vel factum est, bonum sit necne. *Irrisio* est species Lætitix mixtæ cum Odio, quæ inde oritur, quòd deprehendatur leve aliquod malum in personâ, quæ illo digna putatur: odio habetur illud malum, & gaudetur in illo reperiri, qui eo dignus est. Imperfectissimi quique soleant maximi esse Irrisores; cum enim cæteros omnes cupiant in pari gradu videre, lætantur ob mala, quæ ipsis eveniunt, & eos illis dignos existimant. Quod ad *Focus* modestum, qui reprehendit utiliter vitia, ea ridicula repræsentando sine odio, licet non affectus est, tamen qualitas est honesti viri, quæ indolis ejus alacritatem denotat, ingenii dexteritatem, & animæ tranquillitatem. Nec turpe est ridere cum jocos audimus aliorum, imò tales esse possunt, ut morositatis nimix foret, de illis non ridere. Verùm cum ipsi jocamur magis decet abstinere risu, ne videamur de repente & inopinatò occurrere rebus, quas dicimus, vel nos ipsi videamur dexteritatem nostram mirari: quin ita sit, ut eo magis ex inopinato occupent Auditores. *Invidia*, qua
Affectus

Affectus est, species est Tristitiæ mixtæ cum Odio, quæ inde procedit, quod videmus bonum accidere iis, quos eo indignos arbitramur. Quod de solis fortunæ bonis cum ratione putari potest. Quod si excitetur in nobis, quod amantes iustitiæ, eam non observari in distributione horum bonorum videmus, & cum sit boni causa, iusta fiat Invidia; sed si in Personas, qui illud possident aut distribuunt, fertur, iniusta est & inexcusabilis. Invidi sunt plerumque colore livido, hoc est, flavo & nigro, & quasi contuso sanguine, sed non omnes istius coloris censendi sunt ad Invidiam proclives esse. *Commiseratio* est species Tristitiæ amore & benevolentia mixta, quæ fit ut erga illos benevoli sumus, quos aliquid mali pati videmus, quo eos indignos judicamus. Illi, qui se valde debiles sentiunt & obnoxios adversæ fortunæ, videntur aliis propensiores ad hunc affectum esse. Differt à Generositate, quod Generositas amara non est Tristitia, sed instar ejus, quam produciunt casus tragici, qui in Theatro repræsentantur, & magis est in exteriori & in sensu, quam in ipsa animi. Solum homines maligni, invidi, stupidi & desperabundi nullà Commiseratione tanguntur. *Satisfactio* sive *Acquiescentia in seipsis*, quam semper illi consequuntur, qui insistant Virtuti, est habitus in eorum anima, qui vocatur Tranquillitas & Quies Conscientiæ. *Penitentia* contraria satisfactioni procedit ex eo, quod credimus nos aliquid mali perpetrasse. Est autem valde amara, quia ejus causa non aliunde, quam à nobis est. *Gloria* species est Lætitia, fundata

fundata super Amorem sui ipsius, quæ oritur ex opinione ac spe concepta laudis apud alios obtinendæ : differt à satisfactione interiori, quæ nascitur ex opinione, quod aliquam bonam actionem fecerimus. *Pudor* procedit ab opinione & metu vituperii ; & insuper species est Modestiae & Humilitatis & propriae diffidentiae : cum enim quis eo usque se ipsum existimat, ut nequeat imaginari se ab ullo contemni, non facile potest pudore suffundi. Gloria autem & Pudor eundem usum habent in eo, quod nos ad virtutem incitent, illa spe, hæc metu : solummodo instrui debet iudicium de iis, quæ reverà digna sunt vituperio, vel laude, ne pudor obrepat ex bene factis, aut gloria ex vitiis, ut pluribus evenit. At non convenit penitus exuere hos Affectus, ut olim *Cynici* ; etiam enim populus pessime iudicet, attamen sine ipso vivere non possumus, & nostra refert ab illo aestimari ; sæpe debemus ejus opiniones sequi potius quam nostras, quoad externa nostrarum actionum. *Impudentia* non est Passio, quia nobis haud inest motus specialis spirituum, qui eam excitet, sed vitium est oppositum Pudori & Gloriam. Præcipua illius causa oritur ex gravibus contumeliis, quibus quis sæpe affectus fuerit ; ubi post passas insignes quasdam contumelias honore se vident penitus destitutos, & spreto ab omnibus : quare illi fiunt inverecundi, qui bonum & malum ex commoditatibus corporeis metientes, vident se illas æque possidere post has contumelias ac ante, imo etiam aliquanto melius, quod exonerentur multis necessitatibus, ad

quas honor ipsos obligabat. *Fastidium* (Gallice *desgoût*) species Tristitiæ est. Ita enim constituti sumus, ut pleræque omnes res, quas possidemus, bonæ non sint nostri respectu, nisi ad tempus, & postea fiant incommodæ. Quod apparet in esu & potu, qui non sunt utiles, nisi quamdiu viget appetitus, sed sunt noxii, ubi cessat. *Desiderium* est species Tristitiæ, quæ procedit ex bonis, quæ ita perierunt, ut nulla spes supersit ea recuperandi eo tempore & modo, quo nos illa desideramus. *Hilaritas* species est Latitiæ, quæ id habet speciale, quod ejus dulcedo augetur recordatione malorum præteritorum, ex quibus homines se ita sublevatos sentiunt, ac si grave aliquod onus ex suis humeris remotum sentirent. Nihil autem video in his tribus Passionibus valde dignum, nec vix potest subesse mihi causa, cur eas hic designavi.

Ut ab affectibus nostris nihil incommodi patiamur, sciendum nostrum bonum & malum pendere præcipue à commotionibus internis, quæ in anima, non-nisi ab ipsa anima, excitantur; in quibus differunt ab his passionibus, quæ semper pendunt à quodam motu spirituum. Quamvis autem hæ Commotiones animæ sæpe jungantur Passionibus, quibus similes sunt, sæpe etiam possunt reperiri cum aliis, imò nasci ex plane contrariis; ut cum Uxor sæpe mariti mortem deflet, quamvis nihilominus sentiat Latitiâ occultam in animo, cujus commotio tantum virium habet, ut Tristitiâ & Lacrymæ, quæ eam comitantur, nihil ex ejus viribus imminuere possint. Contra omnes au-

tem Affectuum excessus ponitur hoc ut *remedium* generalius & facilius; Quod ubi sentitur ea sanguinis Commotio, pramoneri & meminisse oporteat, omnia, quæ se imaginationi offerunt, non aliò spectare, quàm ad animæ deceptionem, eique persuadendum rationes, quæ inserviant commendando objecto passionis suæ, longe firmiores esse, quàm revera sint, & e contrario debiliores, quæ eidem improbando inserviant.

Ufus Passionum est incitare animam ad contribuendum iis Actionibus, quæ inservire possunt conservando corpori, aut illi aliquatenus perfectius reddendo: sed licet his *Ufus* Passionum est maxime naturalis, non semper verò bonus, cum multa sint corpori noxia, quæ etiam aliquam Latitiam ab initio illi præbeant. Experientia ergo uti debemus & ratione, nè quicquam cum excessu sectemur.

CAPUT IH.

Quid sit Amor.

Amor est duplex, purè intellectus, & sensitivus qui est Passio. Prior mihi videtur aliud non esse, quàm quod ubi anima nostra bonum aliquod sive præsens sive absens percipit, quod sibi conveniens esse judicat, se cum illo voluntate conjungit, i. e. seipsum cum hoc considerat, veluti totum aliquod, cujus illud est

pars una, ipsa vero pars altera. Denique si
 præsens est, hoc est si illud possidet, vel ab
 illo possidetur, aut denique cum ipso conjun-
 cta est, non solum voluntate sed etiam reali-
 ter & de facto, eo modo, quo ipsi convenit
 conjungi, motus voluntatis ejus, qui eam cog-
 nitionem comitatur, quâ scit hoc esse sibi bo-
 num, est ejus Lætitia; si vero absens sit, mo-
 tus voluntatis ejus, qui eam cognitionem co-
 mitatur, quâ scit se illo privari, est ejus Tri-
 stitia. Motus autem ille, qui cognitionem
 istam comitatur, quâ scit acquisitionem ejus
 sibi fore bonam, est ejus desiderium: omnes-
 que hi motus in quibus consistit amor, quate-
 nus sunt rationales cogitationes, non verò qua-
 nus passionibus, possent in animâ nostrâ, corpore
 quamvis nudatâ, locum habere. *Sensitivus* a-
 mor nihil aliud est quam confusa cogitatio
 motu nervorum aliquo in animâ excitata, quâ
 ad aliam hanc clariorem cogitationem dispo-
 nitur, in quâ rationalis amor consistit. Ut
 plurimum hi duo amores simul conjuncti
 sunt; est enim tale inter utrumque vinculum,
 ut cum anima judicat objectum aliquod esse se-
 ipsâ dignum, cor statim disponatur ad motus,
 qui amoris Passionem excitant; corde autem
 ab aliis causis ita disposito, anima qualitates
 amabiles fingit in ejusmodi objectis, in quibus
 aliâs nil nisi vicia animadverteret. Neque
 porro mirum est, quod quidam cordis motus
 cum quibusdam cogitationibus, quibuscum si-
 militudinem nullam habent, sint naturaliter ita
 conjuncti, cum totius animæ ea sit natura, ut
 toti corpori uniri potuerit, ut eadem disposi-
 tiones

quædam

tiones in illo aliàs redeuntēs eandem in anima cogitationem reducant, & vicissim. Primæ autem corporis dispositiones, quæ statim ab ortu cogitationes nostras comitatæ sunt, sine dubio arctius cum illis junguntur, quàm illæ, quæ postmodum comitantur. Primam autem passionem judico fuisse *Lætitiā*, quia non est verisimile animam huic corpori fuisse immis- sam, nisi cum esset recte dispositum; recta au- tem dispositio nos lætitiā naturaliter afficit.

Amor Lætitiā subsequutus est: nam cum cor- poris nostri materia indefinenter effluat, haud secus, quam aqua fluminis, sitque opus ut no- va in ejus locum succedat, haud fere verisimi- le est corpus fuisse recte dispositum, quin ali- quid adfuerit materiæ ipsi alendo admodum idoneæ; anima autem se voluntate con- jungens cum hac nova materia amore erga illam affecta fuit; si vero alimentum deesset, *Tristi- tiā* contrahit anima; & si quæ in ejus locum venit minùs idonea, in illam materiam affici- tur *Odio*. Hæ sũnt igitur quatuor illæ Pas- siones, quas in nobis primas fuisse existimo, & quas ante nativitatem nostram solas in no- bis, confuse licet tunc cogitationes, fuisse opi- nor. Solum dicam confusos hosce infantiaë nostræ sensus, qui cum cogitationibus à rati- one proficiscentibus, per quas id amamus, quod amore dignum judicamus, juncti perma- nent, causam esse cur amoris natura sit nobis cognitu difficilis. Desiderium crebrò pro a- more sumitur, unde duo amorum genera di- stinguo: unum est amor benevolentiaë, in quo minus desiderium apparet, alterum concupif-

sentia, qui nihil aliud est quam vehementissimum desiderium in amore, quamquam plerumque debili fundamento fundatum.

Utrum solo lumine naturali Deum amare doceamur.

Ratio dubitandi duplex est. Prior est, quod ea Dei attributa tanto nos superant intervallo, ut neutiquam concipiamus posse illa esse nobis convenientia, quod in causa est, ut nos cum iis voluntate non jungamus. Secunda est, quod nil sit in Deo quod sub imaginatione cadat; unde fit, ut quamvis intellectuali illius amore quisquam afficeretur, sensitivè tamen affici posse haud quaquam videretur; quia ut ab intellectu in sensus propagaretur, deberet per imaginationem transire. Nihilominus nullus dubito quin solà naturæ nostræ vi possumus Deum amare. Via autem, quam inveniendam puto, ut ad Dei amorem perveniamus, est, ut attendamus eum esse mentem sive cogitans quiddam; qua in re cum animæ nostræ natura aliquam cum ejus naturæ cognationem habeat, animum inducimus illam esse à suprema ejus intelligentia emanationem, & divinæ quasi particulam auræ. Si attendamus ad infinitudinem potentiae ejus, per quam tam multa creavit, quorum pars sumus minima; ad providentiæ ejus extensionem, ad deceptorum ejus infallibilitatem, & denique ad nostrarum tenuitatem; meditatio harum omnium hominem earum probe gnarum tanto gaudio

dio perfundet, eumque tam perfecte amabit,
 ut nihil prius habiturus sit in votis, quam ut
 Dei voluntas fiat; adeo ut siue adversitas siue
 prosperitas suæ sortis erit, suo in Deum amo-
 re perfecte beatus efficitur. Licet igitur eo-
 rum, quæ sunt in Deo, amoris nostri objecto,
 nihil imaginari possumus; possumus tamen no-
 strum hunc amorem imaginari, qui in hoc con-
 sistit, quod nos objecto cuiuspiam unire veli-
 mus, hoc est respectu Dei nosmet considerare
 tanquam rerum creatarum, & immensitatis
 particulam aliquam minutissimam. Nam pro
 diversitate objectorum potest quispiam vel se
 cum illis, vel illa secum diversis modis con-
 jungere, & sola unionis idea sufficit calori circa
 cor excitando, & vehementissimæ passioni effi-
 ciendæ. Verum parca est servitutis aulicæ
 formula, ut dicamus superiores nostros colere,
 in pretio, in honore habere, nequaquam ama-
 re, quod amicitia facit homines aliquo modo
 pares. Hæc autem *Philosophi* nihil morantur;
 & tantum abest ut amor, quo objecta, quæ
 supra nos sunt, amplectimur, minor sit eo,
 quo alia prosequimur, ut contra credam eum
 esse natura sua perfectiorem, ita ut majori ar-
 dore, ea, quæ amatum objectum spectant, am-
 plectamur. Quo enim totum est pretiosius,
 cuius pars sumus, eo majori vehementia il-
 lum prosequimur. Ex quibus liquet nostrum
 erga Deum amorem debere esse omnium longe
 summum & perfectissimum.

Quæ sint causæ quibus ad hominem unum magis quam alium, etiam incognitis meritis, amandum ferimur.

CAUSAS duas animadverto, quarum una est in animo, altera in corpore. Verum ea, quæ est in animo, tam multa supponit de natura animarum nostrarum, ut non ausim in compendio & hic loci exponere. Quare dicam tantum de eâ, quæ est in corpore. Consistit autem hæc in cerebri nostri partium dispositione, sive hæc dispositio ab objectis per sensus, sive ab alia aliqua causâ inducta fuerit. Objecta enim, quæ sensus nostros afficiunt, movent quasdam cerebri nostri partes nervorum ope, certasque in eo plicas faciunt, quæ evanescent, quando ab agendo cessat objectum; sed pars ea, in qua receptæ fuerunt, manet postmodum disposita, ad plicas eodem pacto denuo recipiendas ab alio quovis objecto, quod sit priori quadantenus, licet non per omnia, simile. Cum quempiam amamus latente causâ, credere est inde fieri, quod ipsi insit aliquid simile iis, quæ in objecto quopiam ante amato fuerunt, quamvis quid sit illud nesciamus. Et licet perfectio sit sapius quam vitium, id, quod nos ad amorem ita allicit; nihilominus quia nonnunquam fieri potest, ut sit vitium, non debet sapiens huic planè indulgere, antequam ejus meritum perpenderit, erga quem se ita commotum persentificat. Verum quia non possumus eos omnes pariter amare,

mare, in quibus paria merita deprehendimus, credo debere nos illis omnibus parem tantum æstimationem. Ubi secretæ hæ propensiones causam habent in animo, non vero in corpore, puto esse iis semper obsequendum. Præcipuum autem, quo discernantur, *Κεττινείον* est, quod quæ ab animo proficiuntur reciproce sint, quod aliis plerumque non contingit.

Uter sit deterior, Amoris an Odii excessus ?

POTest hæc difficultas varios sensus admittere. Potest dici passio una aliâ deterior, vel quia nos magis à virtute removet, vel quia tranquillitati nostræ magis repugnat, vel denique quia nos ad majores excessus rapit, majoraque cæteris hominibus mala inferenda. Pensitatâ utriusque hujus Passionis definitione, judico quidem ex amore in objectum indignum posse nos deteriores fieri, quàm ex odio erga objectum amore nostro dignum. Gravius enim est periculum cum re mala conjungi atque in eam veluti transformari, quam ab aliqua, quæ bona est, voluntate disjungi. Sed cum ad habitus ex his Passionibus germinantes attendo, muto sententiam: Amor enim, qui habet bonum pro objecto, non corrumpit nostros mores æquè ac odium, quod nihil nisi malum sibi proponit. Quanquam enim Odium justum sit, tamen paulatim malitiæ affluat, cum ex adverso inordinatus amor facit, ut melior sæpe evadat quis, quam si aliis cogitationibus animum dederat.

Secundo sensu nulla difficultas occurrit: odium enim semper comitem habet tristitiam ac agrestitatem; amor vero, quantumvis inordinatus, voluptatem affert: & Recet calamitates multe amori tribuuntur; ab aliis affectibus, qui illi comitantur, sc. temerariis desideriis, vana spe, prosequuntur.

Sed si queratur utra harum passionum nos ad majores excessus rapiat, nosque ad majora cæteris hominibus mala inferenda possit adigere, mihi videtur esse Amor; quia natura sua longe magis viget quam Odium, quod probetur ex utriusque origine, sc. sanguine, qui in amore plures in cerebrum spiritus emittit, quam Odium. Item probetur experientia: nam qui fortiori sunt præ cæteris animo, vehementius amant, quam reliqui; contra vero infirmi, debiles, ignavi ad odium procliviores sunt. Equidem ira potest homines audaces efficere, sed illa vires suas mutuatur ab amore, quo se quisque prosequitur, qui semper est ejus fundamentum; non verò odium, quod illam tantum comitatur. Desperatio in magnos impetus adigit metusque, sed inter hos & odium est aliquid discriminis. Malum ex odio proficiscens ultra objectum invisum non extendatur, cum è contra inordinatus amor nulli rei parcat præterquam suo objecto, modo id furoris sui fiat irritamentum. Dicitur fortasse aliquis odium esse se malorum causam proximam quæ amori tribuuntur, quia si quid amamus, eadem opera odio habemus quicquid ipsi adversatur. Sed amor semper magis reus est malorum, quæ hoc modo fiunt, quam Odium, quippe qui sit prima

ma illorum causa, & quia unius objecti amor potest aliorum plurimorum odium concitare. Præterea gravissima, quæ ex amore proficiuntur mala, non sunt ea, quæ ex odio fiunt; sed majora sunt ea, quæ amor ob unicam amati objecti, vel suam ipsius voluptatem facit, aut verò fieri finit.

De Læto Animo.

Quemadmodum sanitas corporis & objectorum jucundorum præsentia multum juvant animam in abigendis à se passionibus omnibus, quibus est aliquid cognationis cum Tristitia, iisque acciendis, quæ ad lætitiā vergunt; sic vicissim lætus Animus multum confert ad firmiorem corporis valetudinem, necnon ad objecta præsentia jucundiora efficienda; imò hanc animæ lætitiā vi aliquā polere ad conciliandum sibi fortunam. Experimenta à me sæpius observata sunt, quod ea, quæ alacriter & sine aversione aggressus sum, mihi ut plurimum successerint; eo usque ut etiam in aleis, in quibus sola fortuna regnat, semper illam æquiores expertus fuerim, cum Lætitia, quam cum mororis causas habuerim. Verum in gravissimis vitæ negotiis, quæ tam dubia sunt ut nequeat determinare Prudentia, necesse est ut genii sui Consilium quisque sequatur, atque utile est, ut cuivis persuasum sit eorum inceptorum felicem fore exitum quæ alacriter suscipiuntur.

Hore well, & have well. An

An satius est Lato esse Animo & contento imaginando ea, quæ possidemus bona majora & meliora, quam sunt; an vero accuratius pensitare justum utrorumque valorem, atque inde Tristitiam contrahere?

Certe si existimarem summum bonum esse Lætitiā, nullus dubitarem quin quocunque pacto lætitiæ consulendum esset, illorumque probarem brutos mores, qui ægritudines suas vino sepeliunt & tobacco soporant. Sed distinguo inter summum bonum quod in exercitio virtutis consistit, & animi tranquillitatem, quæ ex hac acquisitione proficiscitur. Quare cum major est perfectio, veritatem etiam nobis detrimentosam nosse, quam illam ignorare; fateor satius minus lætitiæ, plus verò cognitionis habere. Etenim non semper maxime contentus est Animus, cum maxime hilares sumus. Contra summæ Lætitiæ austeræ sunt & seriæ, nec nisi mediocres & momentaneas comitatur Risus. Itaque non probo, ut nos figmentis pascendo decipiamus. Verum cum ad diversas considerationes æqualiter veras animum appellere possumus, quarum aliæ illum tranquillēt, aliæ contra returbent; mihi videtur Prudentia suadere, ut iis potissimum immoremur, quæ nos delectant. Nec video, cur eum poeniteat qui illud fecit, quod optimum esse eo tempore iudicavit, quo se ad actionem determinare debuit, quanquam postea idem cum

per

cum otio reputans se errasse judicet. Cæterum quamvis superbia (quâ fit ut quispiam de seipso melius, quam par est, sentiat) vitium sit animarum humilium, non sequitur tamen fortiores & generosiores debere seipsas contemnere; sed erga nos æqui esse debemus, perfectionesque nostras non minus, quam vitia agnoscere: & si sit indecorum illas prædicare, nihil tamen vetat, quo minus illas persentiscamus. Hanc autem animæ oblectationem, in quâ consistit beatitudo, non esse à Lætitia & corporis commodis inseparabilem, facile est probatu. Nam Tragœdiæ eo magis delectant, quo plus in nobis Tristitiæ excitant; Corporis etiam exercitia licet laboriosa admodum, tamen grata sunt; imò & videmus labore voluptatem sæpè augeri, & ratio oblectationis quâ in hisce exercitiis anima perfunditur, est quod corporis quicum juncta est virium aut peritiæ, &c. ipsi sensum imprimat; verum oblectatio, quam ex fletu percipit inter tragœdias, oritur præsertim ex eo quod actionem virtute dignam sibi videatur exercere, dum afflictorum miseretur; & generatim oblectatur, modo maneat ejus in Affectus suos Imperium.

F I N I S.

cum eis reputas te citasse iudice. Cuius
 non paravis superbia (par sit ut quilibet de
 eis iudicet, quam par est, sedet) vultum
 in agnitione humilium, non loquatur tamon
 iustorum & peccatorum habere scriptas con-
 temptus, sed eis nos apud esse debemus,
 perfectionisque nobis non minus, quam vult
 agnoscere: & si in indecorum illas praedicat,
 nihil tamen vult, quo minus illas portante
 canas. Itaque animam oblationem, in
 qua, eductis beatitudinis, non esse a latere &
 corporis commodis inseparabilem, facile est
 probare. Itaque Targum hoc magis delectant,
 quo plus in nobis tristitia existant; Cor-
 poris etiam exercitibus hinc laboriosa admo-
 dum, tamen gratia sunt, sine & videtur is-
 bore voluntatem se se agere, & tanto oblo-
 gationis que in hinc exercitibus animae per-
 suadent, est quod per hunc mundum iudicis est
 virtutis aut peritiam, & hinc impu-
 nitas: tunc oblationis, quam ex hinc perit
 perinde, tunc oblationis, animae praestant ex co-
 quod actionem virtutis dignam sibi videtur
 exerceat, tunc oblationem muneris, & bene-
 ratum oblationis, modo muneris in Actibus
 nos impetunt.

10 EE 60

F I W I S

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100